

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

∨ *Українські суди між війною,
перевантаженням і стандартами ЄСПЛ*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

∨ *Виклики судової влади в умовах війни
та пріоритети євроінтеграції*

∨ *Суддівська незалежність як умова
переговорів з ЄС: де Україна сьогодні*

№ 5 травень 2026

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 5 (144) 2026**

(1 травня – 31 травня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	10
СУСПІЛЬНА ДУМКА	
<i>К. Сидорчук, А. Кокалко</i> , Дзеркало тижня: «Будинок на піску»: чим загрожує судовій реформі втрата міжнародних експертів	16
Судово-юридична газета: У Раді пропонують новий механізм для законів, які «зависли» без підпису Президента: таких документів уже 44.....	18
<i>С. Острик</i> , Українська правда: Українські суди між війною, перевантаженням і стандартами ЄСПЛ: чому це питання вже не лише для юристів	20
Судово-юридична газета: Еволюція тиску на суддів: від звільнень до гібридних реформ у практиці ЄСПЛ	24
<i>М. Давиденко</i> , Новинний портал engage.org.ua: Суд присяжних в Україні: народне правосуддя в дії.....	26
<i>О. Храпач</i> , Кабінет експертів: Правовий аналіз окремих положень проєкту Цивільного Кодексу України (законопроект № 15150)	29
ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	52
ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
<i>Усик Г.</i> Виклики судової влади в умовах війни та пріоритети євроінтеграції.....	55
<i>Куйбіда Р.</i> Незалежність судді має стати цінністю, а не прикриттям суддівської сваволі	59
<i>Асланян К., Шевчук Л.</i> Конституційний суд: стагнація призначень чи шанс на перезапуск?	63
<i>Чабан В., Зіверт М., Жан-Батіст Гаке.</i> Суддівська незалежність як умова переговорів з ЄС: де Україна сьогодні.....	67
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	
Японія.....	70
Греція	71
Польща	72
Угорщина	73
НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	74

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

7–10 травня 2026 року в Закарпатській області відбувся тренінг «Sex, Конституція і судові рішення: гендерна перспектива в юридичній аргументації», організований Програмою підтримки ОБСЄ для України у співпраці з Конституційним Судом України та Верховним Судом.

Захід об'єднав суддів, працівників Конституційного Суду України та Верховного Суду, науковців і експертів у сфері конституційного права, прав людини та недискримінації для професійної дискусії щодо інтеграції гендерної перспективи у юридичну аргументацію та судову практику.

Основний фокус тренінгу був спрямований на працівників Секретаріату Конституційного Суду України та Апарату Верховного Суду, які безпосередньо залучені до підготовки аналітичних матеріалів, проєктів правових висновків і забезпечення судового процесу, що надало заходу виразного практичного та прикладного характеру. Тренінг мав на меті сформувані практичні навички застосування гендерно-чутливого підходу в роботі, а також поглибити розуміння гендерної рівності як складової принципу верховенства права та елементу якості судового рішення.

Відкриваючи захід, учасників привітали професор Ужгородського національного університету Михайло Савчин, керівник проєкту Програми підтримки ОБСЄ для України «Посилення конституційного правосуддя: зміцнення потенціалу Конституційного Суду України для просування гендерної рівності, прав людини та верховенства права» Дмитро Мазурок, а також керівниця проєкту Програми підтримки ОБСЄ для України «Підвищення якості правосуддя шляхом посилення ролі Верховного Суду у забезпеченні прозорого, підзвітного та інклюзивного правосуддя» Ольга Кравченко.

Тренерами та експертами заходу виступили провідні українські науковці та фахівці у сфері конституційного права, прав людини й недискримінації, зокрема професор Ужгородського національного університету

Михайло Савчин, професорка Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська, доцентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Олена Харитонова, а також експертки Аналітичного центру Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» Катерина Шуневич і Марта Павлишин.

У межах вступної дискусійної панелі учасники обговорили питання того, чому гендерна перспектива у судовій діяльності є насамперед питанням якості юридичної аргументації та ефективного захисту прав людини, а не політичних чи ідеологічних підходів.

Програма тренінгу поєднувала концептуальний, нормативний та практичний компоненти. Учасники працювали над питаннями теорії гендеру та гендерної ідентичності, гендерного мейнстримінгу у міжнародному та європейському праві, теорії юридичної аргументації, структури правового висновку та інтеграції гендерної перспективи у судову практику.

Окрему увагу було приділено питанням недискримінації та тесту пропорційності, а також практиці міжнародних судових інституцій та національних судів. Зокрема, під час кейс-стаді учасники аналізували рішення Європейського суду з прав людини у справі *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, Суду Європейського Союзу у справі *Léger v. Ministre des Affaires sociales* та Верховного Суду США у справі *United States v. Virginia*.

Суддя Конституційного Суду України Олександр Водяніков провів лекцію та воркшоп на тему «Теорія недискримінації: пряма, непряма, структурна дискримінація. Тест пропорційності», а також модерував практичний аналіз міжнародної судової практики у сфері гендерної рівності та недискримінації.

Участь у дискусії також взяли судді Конституційного Суду України Василь Лемак і Віктор Кичун, які долучилися до обговорення проблемних аспектів юридичної аргументації

та до оцінювання практичних завдань і командних правових висновків, підготовлених учасниками тренінгу.

Практична частина заходу була побудована навколо моделювання процесу підготовки правового висновку з урахуванням гендерної перспективи. Учасники працювали над алгоритмами виявлення прихованої дискримінації, структурою гендерно-чутливого юридичного висновку та критеріями оцінки якості аргументації.

Проведення такого тренінгу стало черговим кроком у розвитку співпраці Конституційного Суду України, Верховного Суду та Програми підтримки ОБСЄ для України, спрямованої на зміцнення інституційної спроможності, впровадження європейських стандартів у сфері прав людини та утвердження культури недискримінації і рівності (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/genderna-rivnist-yak-element-konstytuciyanoi-argumentaciyi-spilnyy-trening-k-su-verhovnogo>)*. – 2026. – 14.05).

15–16 травня 2026 року в Чернівцях відбувся II Міжнародний науково-практичний семінар-воркшоп «Конституційні засади належної правової процедури: виклики та перспективи євроінтеграції», спрямований на поглиблене практичне обговорення, обмін досвідом та вироблення рекомендацій щодо реалізації принципу належної правової процедури в умовах євроінтеграційних зобов'язань України, імплементації рішень ЄСПЛ та адаптації національного законодавства до стандартів верховенства права Ради Європи та ОБСЄ.

Вітаючи учасників заходу, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин зазначив, що Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича вже традиційно об'єднав провідних фахівців у сфері конституційного права та суміжних галузей для обговорення актуальних питань, важливих як для правничої науки, так і для практики конституційного судочинства. Він також подякував ректорату та організаторам за високий рівень підготовки заходу і наголосив на актуальності обраного

формату, за результатами якого буде напрацьовано конкретні рекомендації за такими стратегічними напрямками, як: гармонізація та захист національної ідентичності; протидія сучасним загрозам правосуддю; цифрова трансформація та штучний інтелект; співпраця та обмін досвідом.

З вітальними словами до учасників семінару також звернулися ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Руслан Білоскурський, проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дмитро Лученко, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Валерій Божик, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Віталій Гордєєв, декан юридичного факультету Вільнюського університету Вігіта Вебрайте, професор теорії конституціоналізму Державного університету Північної Парани Фернандо де Бріто Алвес, декан факультету права та адміністративних наук Сучавського університету «Штефан чел Маре» Ліана-Теодора Паскаріу, старший проектний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України Дмитро Мазурок.

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська представила доповідь на тему «Застосування Конституційним Судом України права Європейського Союзу та рішень Суду Справедливості ЄС».

Галина Юровська зазначила, що в умовах європейської інтеграції України акти права Європейського Союзу та юридичні позиції Суду Справедливості ЄС дедалі частіше використовуються Конституційним Судом України як важливі орієнтири під час здійснення конституційного контролю. Водночас такі джерела розглядаються Судом у взаємозв'язку з положеннями Конституції України, її цінностями та незворотністю європейського і євроатлантичного курсу держави.

Окрему увагу у виступі було приділено рішенням Суду Справедливості ЄС, правові позиції яких знайшли відображення в рішеннях Конституційного Суду України. Зокрема,

йшлося про рішення у справі C-337/98 Kingdom of the Netherlands v European Parliament and Council of the European Union, у якому Суд Справедливості ЄС наголосив на значенні людської гідності як складової європейського правопорядку. Цей підхід був урахований Конституційним Судом України у справі щодо перегляду вироку особі, караній на довічне позбавлення волі, де питання можливості перегляду такого покарання розглядалося крізь призму людської гідності, мети покарання та права особи на надію (Рішення від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021).

Також суддя зупинилася на використанні практики Суду Справедливості ЄС у контексті принципу домірності. Зокрема, у справі щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів (Рішення від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023) Конституційний Суд України звернувся до підходів, сформульованих у рішенні Brunswick Bowling Products v Commission. У цьому зв'язку було наголошено, що санкції та інші заходи державного впливу мають бути дієвими, домірними і стримувальними, але водночас не повинні виходити за межі того, що є необхідним для досягнення правомірної мети.

Доповідачка навела й приклад рішення Суду Справедливості ЄС у справі Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen VZW v Susan Romy Jozef Kuijpers, яке було враховано Конституційним Судом України в Рішенні від 11 березня 2026 року № 2-р(I)/2026. У цьому контексті йшлося про підходи до визначення правової природи послуг, які може надавати заклад освіти, а також про необхідність оцінки договірних умов із погляду захисту прав особи.

Галина Юровська підкреслила, що звернення до практики Суду Справедливості ЄС не замінює конституційної оцінки, однак дає змогу Конституційному Суду України враховувати європейські правові підходи під час перевірки законів на відповідність Конституції України. Така практика, на її переконання, сприяє гармонізації національного правопорядку з європейськими стандартами та формуванню

послідовної конституційної юриспруденції в умовах євроінтеграції України.

Учасники заходу наголосили на важливості подальшого професійного діалогу між суддями, науковцями, представниками органів державної влади та міжнародними експертами щодо розвитку стандартів належної правової процедури в Україні. Такий діалог сприятиме зміцненню конституційних гарантій прав людини, удосконаленню правозастосовної практики та послідовному наближенню української правової системи до європейських стандартів.

Захід організовано Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича спільно з Конституційним Судом України, Програмою підтримки ОБСЄ для України, Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого, Навчально-науковим інститутом права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національним університетом «Києво-Могилянська академія», Львівським національним університетом імені Івана Франка, Вільнюським університетом, Державним університетом Молдови, Державним університетом Північної Парани, Генуезьким університетом та Сучавським університетом «Штефан чел Марє» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyini-zasady-nalezhoi-pravovoi-procedury-v-umovah-yevrointegraciyi-vidbuvsya>). – 2026. – 19.05*).

18 травня 2026 року Аспен Інститут Київ у партнерстві з Програмою підтримки ОБСЄ для України провели Діалог «Верховенство права на зламі епох», який об'єднав суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду задля поглиблення інституційної взаємодії, напрацювання спільних підходів до захисту прав громадян в умовах сучасних викликів, воєнного стану та євроінтеграційному контексті.

Від Конституційного Суду України участь у заході взяли виконувач обов'язків Голови Суду Олександр Петришин, судді Олександр Водянніков, Оксана Грищук, Віктор Кичун,

Василь Лемак, Олег Первомайський, Ольга Совгіря та Галина Юровська.

Верховний Суд представляли: Голова Станіслав Кравченко та судді – Олег Васьковський, Олена Губська, Андрій Жук, Андрій Зайцев, Наталія Марчук, Сергій Погрібний, Лариса Рогач, Євген Синельников, Ольга Ступак, Сергій Уханенко та Сергій Фомін.

З вітальними словами до учасників звернулися виконавча директорка Аспен Інституту Київ Юлія Тичківська та старша радниця Програми підтримки ОБСЄ для України Карін Рьольке, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин та Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко.

У своїй вітальній промові виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин наголосив на важливості міжінституційної синергії з метою зміцнення верховенства права, розвитку демократичних інституцій та ефективного захисту прав людини.

Головною метою зустрічі стало посилення єдності у тлумаченні та застосуванні принципу верховенства права в українському судочинстві. Основою для дискусії стали фундаментальні праці Браяна Таманаги, Пола Гаудера та Сюзанни Баєр. У межах сесій учасники обговорили теоретичні та практичні аспекти правосуддя, як-от: принцип верховенства права у період глобальних трансформацій; роль громадянського суспільства у процесі формування та розвитку верховенства права; баланс прав, ризиків та відповідальності у діяльності судів; забезпечення єдності правозастосування; обмеження прав людини під час воєнного стану; застосування практики ЄСПЛ; довіра до інституцій для забезпечення стійкості демократичної держави.

За підсумками судді окреслили вектори взаємодії для підтримки сталого діалогу між Конституційним Судом України та Верховним Судом як механізму забезпечення цілісності судової системи та сталості демократичного правопорядку. Спільні зусилля спрямовані на оперативну ідентифікацію актуальних

викликів при реалізації конституційних норм, напрацювання підходів до їх подолання, а також зміцнення інституційної довіри та відкритості.

Захід координувала директорка програмних напрямів Аспен Інституту Київ Олена Фоміна. Модераторами виступили директор програмного розвитку Аспен Інституту Київ Денис Полтавець та завідувачка кафедри права ЄС Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Тетяна Комарова (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/obyednannya-zusyl-dlya-zmichnennya-verhovenstva-prava-dialog-suddiv-konstytucijnogo-sudu>)*). – 2026. – 21.05).

21 травня 2026 року відбулася тематична онлайн-лекція «Щодо забезпечення конституційних гарантій прав платника податків у контексті Рішення Конституційного Суду України від 26 листопада 2025 року № 5-р(П)/2025».

Судді Конституційного Суду України Галина Юровська та Олександр Водянніков зосередили увагу слухачів на Рішенні Другого сенату Конституційного Суду України від 26 листопада 2025 року № 5-р(П)/2025 у справі за конституційною скаргою компанії «АНДРІТЗ ГАЙДРО ГмбХ» щодо конституційності окремих приписів пункту 120¹.1 статті 120¹ Податкового кодексу України.

Предметом конституційного контролю були приписи Кодексу, якими визначено штрафи за порушення граничного строку реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Автор клопотання вважав, що передбачені штрафні санкції є явно надмірними, порушують принцип верховенства права, зокрема вимоги справедливості, домірності та співмірності, а також становлять непропорційне втручання у гарантоване Конституцією України право власності.

Під час лекції судді звернули увагу на суспільне значення належної сплати податків. Вони зауважили, що відповідно до Конституції України сплата податків є обов'язком кожного, а від належного функціонування податкової

системи залежать дієвість України як соціальної держави, збалансованість бюджету та спроможність держави забезпечувати виконання своїх функцій. У Рішенні Суд також наголосив, що питання збалансованості бюджету набуває особливої ваги в умовах воєнного стану через потребу в захисті України від широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації.

Було роз'яснено, що Суд визнав правомірною мету запровадження штрафу за порушення строку реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування, оскільки такий механізм спрямований на забезпечення законності в електронному адмініструванні податку на додану вартість і, відповідно, на захист економічної безпеки України.

Водночас доповідачі акцентували, що навіть за наявності легітимної мети втручання у право власності платника податків має відповідати вимогам домірності. Суд у Рішенні виснував, що абзац другий пункту 120¹.1 статті 120¹ Податкового кодексу України у присутньому зв'язку з абзацом першим цього пункту є придатним і потрібним законодавчим засобом для досягнення відповідної мети та не порушує справедливого балансу між захистом економічної безпеки України і правами платника податків.

Особливу увагу під час лекції було приділено природі штрафних санкцій у податкових правовідносинах. Як пояснили судді, такі санкції можуть мати не лише компенсацийний, а й каральний та запобіжний характер. Якщо штраф за своєю природою та ступенем суворості є співмірним із кримінальним покаранням, до процедури притягнення особи до відповідальності мають бути застосовними відповідні конституційні гарантії.

У цьому контексті було проаналізовано практику Європейського суду з прав людини щодо так званих критеріїв Енгеля, за якими визначається наявність «кримінального аспекту» відповідальності: юридична кваліфікація правопорушення в національному законодавстві, природа правопорушення, а також характер і суворість санкції. Судді наголосили, що фінансові стягнення, зокрема

штрафи, за певних умов можуть бути співмірними з кримінальним покаранням, а отже, передбачати гарантії індивідуалізації відповідальності та презумпції невинуватості.

Доповідачі пояснили, що у Рішенні Суд сформулював важливий орієнтир для законодавця та правозастосовних органів: застосування до платника податків санкції, яка за своєю природою є співмірною з кримінальним покаранням, має поєднуватися із законодавчим порядком притягнення до відповідальності, який забезпечує принцип індивідуалізації юридичної відповідальності та принцип презумпції невинуватості.

Зокрема, під час застосування таких санкцій вирішальним є обов'язок правозастосовного органу довести вину суб'єкта, якого притягують до юридичної відповідальності. Форма та ступінь вини мають бути серед тих обставин, які повинні враховувати як контролюючий орган, так і суд під час дослідження всіх фактичних і юридичних аспектів конкретної справи.

Судді також звернули увагу на міжнародний та порівняльний правовий матеріал, використаний у Рішенні. Зокрема, йшлося про практику Європейського суду з прав людини щодо забезпечення справедливого балансу між суспільним інтересом і захистом права власності, позицію Венеційської Комісії стосовно вимоги дієвості, стримувального характеру та домірності адміністративних санкцій, а також підходи Конституційного Суду Литовської Республіки, Конституційної ради Французької Республіки та Конституційного Суду Республіки Молдова до індивідуалізації юридичної відповідальності й судового контролю за застосуванням санкцій.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд України визнав таким, що відповідає Конституції України, абзац другий пункту 120¹.1 статті 120¹ Податкового кодексу України у присутньому зв'язку з абзацом першим цього пункту. Водночас конституційне провадження в частині перевірки конституційності абзаців третього–шостого пункту 120¹.1 статті 120¹ Кодексу було закрито у зв'язку з неприйнятністю конституційної скарги, оскільки ці приписи не були застосовані

в остаточному судовому рішенні у справі заявника.

Під час заходу також ішлося про значення окремих думок суддів для розвитку конституційної доктрини та судового діалогу. Стосовно Рішення № 5-р(П)/2025 оприлюднено окрему думку судді Галини Юровської, окрему думку судді Віктора Городовенка, окрему збіжну думку судді Василя Лемака та окрему збіжно-розбіжну думку судді Олександра Водянікова. Як наголосили доповідачі, ознайомлення з такими думками дає змогу глибше зрозуміти аргументацію, що супроводжувала ухвалення рішення, та оцінити подальші напрями розвитку конституційного судочинства.

Матеріали справи, текст Рішення та окремі думки суддів доступні на офіційному вебсайті Конституційного Суду України.

Переглянути онлайн-лекцію можна за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=mRi_DIOqSGo (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://csu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-garantiyi-pravplatnyka-podatniv-u-konteksti-rishennya-sudu-tematychna-onlayn>)). – 2026. – 21.05).

22–23 травня 2026 року в місті Трускавець відбувся круглий стіл «Актуальні питання кримінального процесуального законодавства крізь призму рішень Конституційного Суду України». Захід був організований у межах Проєкту Ради Європи «Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні» у співпраці з Конституційним Судом України та Верховним Судом.

До професійного обговорення долучилися в.о. Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин, судді КСУ Віктор Городовенко, Оксана Грищук, Віктор Кичун, Василь Лемак, Алла Олійник, Сергій Різник, Галина Юровська, а також судді Верховного Суду, очільники апеляційних судів та міжнародні експерти.

Відкриваючи круглий стіл, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин привітав учасників заходу та наголосив на важливості фахового обговорення питань кримінального

процесуального законодавства крізь призму конституційних гарантій прав людини. Він підкреслив значення рішень Конституційного Суду України для утвердження належної правової процедури у кримінальному провадженні та формування правозастосовної практики, що ґрунтується на верховенстві Конституції України і повазі до прав і свобод людини. Із вітальними промовами також виступили заступниця Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Антонюк керівниця Проєкту Ради Європи «Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні» Сюзанна Мнацаканян.

Програма круглого столу охопила чотири робочих сесії, які були присвячені аналізу правових позицій Конституційного Суду України у відповідній сфері, виокремленню актуальних проблем застосування кримінального процесуального законодавства, а також напрацюванню підходів до їх розв'язання з урахуванням конституційних принципів і вимог верховенства права.

Під час сесій із доповіддю «Конституціоналізація кримінального правосуддя» виступив суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко. Він зазначив, що зміст і межі кримінального переслідування визначаються насамперед Конституцією України, а діяльність органів кримінальної юстиції має ґрунтуватися на принципі верховенства права, повазі до людської гідності та гарантіях захисту особи від свавільного втручання у її права і свободи. У доповіді було проаналізовано юридичні позиції Конституційного Суду України щодо конституційно допустимих меж криміналізації, вимог юридичної визначеності кримінально-правових норм, індивідуалізації юридичної відповідальності та домірності покарання. Суддя наголосив, що встановлення і застосування кримінальної відповідальності не може порушувати презумпцію невинуватості, право на захист та інші фундаментальні конституційні гарантії, а покарання має відповідати тяжкості вчиненого діяння, обставинам справи й особі винного.

Окремо доповідач зупинився на сформованих Конституційним Судом України стандартах кримінального процесу та виконання кримінальних покарань. Віктор Городовенко звернув увагу на юридичні позиції Суду, відповідно до яких відбування покарання, зокрема довічного позбавлення волі, не позбавляє особу людської гідності та інших конституційних прав, а держава зобов'язана забезпечувати гуманістичну спрямованість виконання покарань, можливість виправлення, соціальної реабілітації та захист особистого і сімейного життя засуджених.

У доповіді судді Конституційного Суду України Василя Лемака «Конституція України і кримінальна юстиція» було окреслено основні лінії впливу практики Конституційного Суду України на сферу кримінального права й кримінального процесу, зокрема щодо декриміналізації низки діянь, втілення конституційних норм, принципів і цінностей до відповідного правозастосування, потреби розуміння права на свободу від несправедливої криміналізації поведінки.

Суддя КСУ наголосив на тому, що судове тлумачення приписів ККУ і КПКУ обов'язково має торкатися питань втілення законодавцем і права на свободу й особисту недоторканність, і презумпції невинуватості, і низки інших конституційних принципів. «Врешті, мислити конституційно – обов'язок кожного судді в Україні, судді і місцевого, і Верховного Суду», – наголосив Василь Лемак.

В.о. Голови КСУ Олександр Петришин у своїй доповіді зацентрував на ключових аспектах забезпечення справедливого й ефективного доступу до кримінального правосуддя в умовах сьогодення. Він зазначив, що ефективність кримінального судочинства має оцінюватися не лише з огляду на досягнення його процесуальних цілей, а передусім з урахуванням забезпечення конституційних прав людини. Рішення Конституційного Суду України у цій сфері, на його думку, мають важливе значення для дотримання балансу між завданнями кримінальної юстиції та обов'язком

держави гарантувати кожному право на судовий захист, справедливий розгляд справи і захист від свавільного обмеження прав.

Окрему увагу на заході приділено юридичним позиціям Суду справедливості Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини у рішеннях Конституційного Суду України. Суддя Галина Юровська у доповіді зазначила, що в у своїй практиці Конституційний Суд України враховує європейські правові підходи з питань захисту прав і свобод людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, судового захисту, доступу до суду й меж допустимого втручання держави у права особи. Вона зазначила, що у Рішенні від 1 квітня 2026 року № 3-р(II)/2026 Конституційний Суд України, спираючись на практику Європейського суду з прав людини, наголосив на необхідності судового контролю за позбавленням свободи, дотримання юридичної визначеності та захисту особи від свавілля, зокрема в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Також ішлося про використання Конституційним Судом України юридичних позицій Суду справедливості Європейського Союзу як додаткового джерела аргументації під час тлумачення конституційних принципів. Як приклад Галина Юровська навела Рішення від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 у справі про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі, у якому Суд, посиляючись на позицію Суду справедливості Європейського Союзу, наголосив, що засадниче право на людську гідність і недоторканність є невіддільною частиною європейського правопорядку.

Загалом під час дводенного заходу його учасники детально обговорили низку найважливіших питань кримінального процесу, проаналізувавши ключові рішення Конституційного Суду України та особливості їх застосування у судовій практиці (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/aktualni-pytannya-kryminalnogo-procesu-kriz-pryzmu-rishen-ksu-obgovoryly-pid-chas-kruglogo>). – 2026. – 23.05*).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Рада суддів України (РСУ) як виконавчий орган з'їзду суддів на засіданні 22 травня ухвалила відкрите звернення до Конституційного Суду України. Головна вимога – визнати конституційні провадження щодо суддівської винагороди невідкладними.

Це рішення не є епізодичним, а – логічним продовженням стратегії виконання рішень XX чергового з'їзду суддів України та реакцією на системне ігнорування потреб судової гілки влади іншими органами державної влади. Ситуація, що склалася навколо фінансування судової системи, виходить за межі внутрішньоорганізаційного спору та пов'язана з євроінтеграційним курсом України і виконанням Плану для Ukraine Facility.

Ключовою проблемою, яка стала підставою для звернень, є практика встановлення в законах про Державний бюджет України окремого заниженого прожиткового мінімуму для розрахунку посадових окладів суддів.

Відповідно до статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», базовий розмір посадового окладу судді визначається на основі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого станом на 1 січня відповідного року.

Водночас починаючи з 2021 року, зокрема у бюджетах на 2025–2026 роки, для цих розрахунків застосовується показник 2102 грн, що відповідає рівню 2019 року.

Для порівняння, прогнозований прожитковий мінімум для працездатних осіб на 2026 рік становить 3328 грн.

Правова позиція та конституційні гарантії

Рада суддів України у своєму зверненні посилається на усталену практику Конституційного Суду України, зокрема на понад десять рішень, ухвалених у період з 1999 по 2020 рік, у яких послідовно сформульовано ключові правові позиції щодо гарантій незалежності суддів.

Зокрема, Конституційний Суд наголошував, що гарантії незалежності суддів мають

стабільний характер і не можуть довільно змінюватися. Також у рішеннях Суду зазначалося, що питання суддівської винагороди мають регулюватися виключно законом про судоустрій і статус суддів та не можуть змінюватися іншими нормативними актами, зокрема законами про Державний бюджет.

Окремо підкреслювалося, що використання фінансових механізмів для впливу на судову владу є неприпустимим.

Звернення Ради суддів України не проста ініціатива, а необхідність, що узгоджується з позицією Верховного Суду, який системно звертався до Конституційного Суду України з конституційними поданнями щодо положень законів про Державний бюджет останніх років.

Станом на сьогодні ситуація щодо відповідних бюджетних періодів виглядає так:

- щодо бюджетів на 2022–2024 роки відкрито конституційні провадження у Конституційному Суді України;

- справа щодо закону про Державний бюджет на 2025 рік перебуває на розгляді Великої палати Суду з листопада 2025 року;

- щодо бюджету на 2026 рік Пленум Верховного Суду 15 травня 2026 року ухвалив чергове конституційне подання щодо можливих обмежень суддівської винагороди.

Наслідки ігнорування проблеми

Подальше зволікання з вирішенням цього питання веде до низки негативних наслідків. Судді змушені ініціювати індивідуальні спори проти розпорядників коштів, що перевантажує адміністративні суди та створює ризики для звернень до міжнародних судових інституцій.

Відсутність конкурентної винагороди заважає формуванню професійного суддівського корпусу.

Формування бюджету на 2027 рік вже розпочато, і збереження старої методики лише поглибить кризу.

Звернення Ради суддів України – це не просто прохання про підвищення виплат, а

вимога відновити конституційний порядок у сфері судоустрою (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/361850-sovet-sudey-obratilsya-v-ksu-s-prosboy-srochno-rassmotret-vopros-ob-ogranichenii-sudeyskogo-voznagrashdeniya>). – 2026. – 22.05).

Велика палата 21 травня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України пункту 1 частини другої статті 284, частини третьої статті 285, частини четвертої статті 286, частини третьої статті 288 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання Суд заслухав інформацію судді-доповідача у справі Олега Первомайського щодо змісту конституційного подання та підстав для відкриття конституційного провадження у справі.

Оспорювані приписи Кодексу регулюють порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття справи в суді шляхом постановлення ухвали.

Зокрема, ними встановлено таке:

– суд закриває кримінальне провадження «у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності» (пункт 1 частини другої статті 284);

– «підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку» (частина третя статті 285);

– якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної

відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання (частина четверта статті 286);

– «суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. У разі закриття судом кримінального провадження та звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому частиною п'ятою статті 401 Кримінального кодексу України, суд своєю ухвалою зобов'язує після набрання такою ухвалою законної сили невідкладно поновити звільнену особу на військовій службі та звільнену особу не пізніше 72 годин зобов'язує прибути до відповідної військової частини або місця служби для продовження проходження військової служби» (частина третя статті 288).

Верховний Суд вважає, що оспорювані приписи Кодексу «сформульовані нечітко та оціночно, допускають довільну інтерпретацію, що свідчить про порушення принципу юридичної визначеності як складової верховенства права». Суб'єкт права на конституційне подання зазначає, що «закриття кримінального провадження має бути здійснене з дотриманням принципу презумпції невинуватості. Коли йдеться про підстави закриття кримінального провадження, слід керуватися приписами статті 62 Конституції України та тим, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, адже згідно з частиною першою цієї статті лише обвинувальним вироком суду встановлюється винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення».

Суддя-доповідач повідомив, що з метою забезпечення повного та всебічного розгляду справи було направлено листи-запити до органів державної влади, наукових установ та закладів вищої освіти. Наразі відповіді надійшли від Голови Верховної Ради України, Національної академії внутрішніх справ України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Національного

юридичного університету імені Ярослава Мудрого та члена Науково-консультативної ради Конституційного Суду України професора Дроздова О.М.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяли представник суб'єкта права на конституційне подання – т.в.о. керівника Апарату Верховного Суду Расім Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Відеозапис пленарного засідання доступний на офіційному вебсайті Конституційного Суду України в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/zakryttya-kryminalnogo-provadzheniya-uhvaloyu-sudune-obvynivalnym-vyrokom-ksu-rozglyadaye>). – 2026. – 21.05*).

Порушення правил внутрішнього розпорядку у студентських гуртожитках не може бути підставою для відрахування студента з університету. Університет має академічну автономію, яка не може бути використана на шкоду в реалізації конституційного права на освіту.

Про це йшлося під час лекції, присвяченої аналізу Рішення № 2-р(І)/2026 у справі за конституційною скаргою Володимира Падеріна, який оскаржував конституційність пункту 5 частини першої статті 46 Закону України «Про вищу освіту». Цей припис визначає, що однією з підстав для відрахування здобувача вищої освіти є «порушення умов договору (контракту), укладеного між закладом вищої освіти та особою, яка навчається, або фізичною (юридичною) особою, яка оплачує таке навчання».

Під час лекції судді Юрій Барабаш, Оксана Гришук, які були доповідачами у справі, та Галина Юровська ознайомили слухачів з обставинами справи, навели позиції Президента України та Освітнього омбудсмена. Також окремо

відзначили заклади вищої освіти та установи, провідні науковці яких надали свої експертні висновки з порушених у конституційній скарзі питань (зокрема, Національна академія педагогічних наук України, НЮУ імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Києво-Могилянська академія», КНУ імені Тараса Шевченка та інші).

Особливу увагу судді приділили праву на освіту в контексті законів «Про вищу освіту» та «Про освіту», окреслили положення міжнародних актів, застосованих у рішенні Конституційного Суду України (далі – Суд), позиції Суду справедливості Європейського Союзу й органів конституційної юрисдикції інших держав.

Як зазначалося під час заходу, Володимир Падерін уклав договір про навчання з Національним авіаційним університетом, проте через певний час був відрахований за порушення навчальної дисципліни, правил внутрішнього розпорядку у студентських гуртожитках, зазначеного закону. Вважаючи таке рішення університету неправомірним, студент звернувся до суду першої інстанції, який позов його задовольнив – визнав наказ університету незаконним і скасував його.

Відтак університет оскаржив це рішення в апеляційному порядку. Суд апеляційної інстанції скаргу задовольнив частково: змінив рішення суду першої інстанції в частині мотивів та підстав задоволення вимог позову, із іншими висновками, на підставі яких було задоволено позов, погодився.

На думку заявника, застосування оспорюваного припису закону про вищу освіту призвело до порушення гарантованого частиною другою статті 58 Конституції України права «не бути притягнутим до відповідальності за діяння, що не визнається законом як правопорушення».

Суд, дослідивши матеріали справи, залишив оспорювану норму закону конституційною, але водночас скористався своїм виключним правовим інструментом, визначеним статтею 89 Закону України «Про Конституційний Суд України». Ця стаття регулює питання конституційно-конформного тлумачення:

норма закону залишається чинною, але Суд вказує її правильне значення, що відповідає Конституції України.

У Рішенні Суду наголошено, що Київський апеляційний суд у своїй постанові у справі Падеріна В.О. неправильно класифікував відповідальність, застосовану до нього, як дисциплінарну. Відповідно, апеляційний суд хибно оцінив підставу для відрахування, визначену пунктом 5 частини першої статті 46 Закону України «Про вищу освіту», тобто застосував указаний припис закону, витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України.

Розв'язуючи цей правовий конфлікт, Суд сформував низку ключових юридичних позицій, як-от:

-перебуваючи у правовідносинах із закладом вищої освіти, здобувач освіти реалізує своє конституційне право на вищу освіту. Ставши учасником таких правовідносин, здобувач освіти не втрачає своїх конституційних прав і свобод. Вони не можуть бути заміщені та мають ієрархічно вищий за юридичною силою характер щодо прав та супутніх до них обов'язків, передбачених чинним законодавством та локальними актами закладу вищої освіти;

-фізична (юридична) особа, яка лише оплачує навчання здобувача освіти, не стає учасником будь-яких інших правовідносин із закладом вищої освіти, крім замовлення надання освітньої послуги, а отже, не може нести іншу відповідальність, окрім відповідальності за невиконання фінансових зобов'язань за договором (контрактом);

-правовідносини з користування житловою площею в гуртожитку закладу вищої освіти [...] жодним чином не можуть впливати на порядок реалізації особою свого конституційного права на вищу освіту;

-порушення обов'язків чи інших вимог щодо проживання в гуртожитку закладу вищої освіти [...] не можна розглядати як підставу для припинення з ініціативи закладу вищої освіти надання освітньої послуги, а отже, і припинення реалізації конституційного права на вищу освіту.

Участь у заході взяли судді, прокурори, адвокати, представники Національної школи суддів України, наукових установ, викладачі, аспіранти, студенти освітніх закладів та наймолодші правники із Малої академії наук.

Переглянути онлайн-лекцію можна за посиланням: <https://youtu.be/y7glqq-gxtI> (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/zahyst-prava-na-osvitu-konstytuciynnyu-sud-ukrayiny-rozmezhuval-navchannya-ta-prozhyvannya-v>). – 2026. – 20.05).

Велика палата Конституційного Суду України 19 травня 2026 року на пленарному засіданні ухвалила Рішення №3-р/2026 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (щодо права на відпустки).

Суддя-доповідач у справі Віктор Городовенко.

Предметом конституційного контролю у цій справі є приписи другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136–ІХ зі змінами (далі – Закон).

У Законі визначено, що:

– «за рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати» (друге речення абзацу другого частини першої статті 12);

– «у період дії воєнного стану надання працівнику будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки у зв'язку з усиновленням дитини) понад щорічну основну відпустку, передбачену абзацом першим цієї частини, за рішенням роботодавця може здійснюватися без збереження заробітної плати. Надання невикористаних днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження

заробітної плати» (абзац третьої частини першої статті 12);

– Закон діє у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», та втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану, крім:

«другого речення абзацу другого частини першої та третього речення абзацу третього частини першої статті 12 цього Закону, які втрачають чинність з моменту використання днів відпусток, які були перенесені на період після припинення або скасування воєнного стану» (абзац другий пункту 3 розділу «Прикінцеві положення»).

Дослідивши питання, порушені в конституційному поданні, Суд наголосив, що на конституційному рівні закладено гуманістичну модель праці, фактично засновану на принципі балансу між працею і особистим життям (work-life balance), який є засадничою цінністю сучасного трудового права та фундаментом європейських міжнародних стандартів у сфері праці, зокрема й щодо права на відпочинок.

У Рішенні зазначено, що конституційне право на відпочинок, з одного боку, походить від конституційного права на працю та гарантує належну його реалізацію, з іншого – є надважливим автономним конституційним правом людини, яке має соціально-економічний характер, засноване на принципі балансу між працею і особистим життям і спрямоване на збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я людини, дотримання інших її прав і свобод та гармонійний розвиток як такий, що, зрештою, доконечно сприяє забезпеченню добробуту людини та гідного рівня її життя.

Суд зауважив, що законодавець, унормовуючи умови здійснення конституційного права на відпочинок, має гарантувати мінімальну тривалість оплачуваної щорічної відпустки для всіх осіб, які працюють, і забезпечувати посилені мінімальні гарантії реалізації цього права, які охоплюють збільшену тривалість оплачуваного часу відпочинку для уразливих категорій осіб, зокрема дітей та осіб з інвалідністю, що сприяє забезпеченню принципів балансу між працею

та відпочинком, рівності та недискримінації працівників, що набуває в умовах воєнного стану особливої ваги.

Обмеження конституційного права на відпочинок може бути запроваджене лише домірно, із визначенням чітких строків. У період дії воєнного стану держава має забезпечити принаймні мінімальні гарантії відпочинку для відновлення сил працівників, щоб повністю не позбавити їх відпочинку.

Проаналізувавши приписи другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону, Суд виснував, що ці приписи зберігають сутність права на відпочинок, що полягає в гарантуванні кожному працівникові оплачуваної щорічної основної відпустки, тривалість якої становить 24 календарних дні, а також встановлюють потрібні заходи, які раціонально пов'язані з досягненням легітимної мети цих приписів Закону.

Водночас приписи другого речення абзацу другого частини першої статті 12 Закону не забезпечують у сфері праці та зайнятості для осіб віком до вісімнадцяти років та осіб з інвалідністю мінімальних гарантій права на відпочинок у вигляді щорічної основної відпустки, мінімальна тривалість якої більше 24 календарних днів, що порушує принципи рівності, домірності та людську гідність, нівелюючи сутність конституційного права на відпочинок.

Суд також вказав, що приписи абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону не лише нівелюють вказані мінімальні гарантії права на відпочинок, оскільки пролонгують чинність приписів другого речення абзацу другого частини першої статті 12 Закону до моменту, поки працівники фактично не використають днів відпусток, які були перенесені на період після припинення або скасування воєнного стану в Україні, а й порушують принцип юридичної визначеності та засадничу вимогу чіткості строків обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану.

Такі обмеження права на відпустку для кожного працівника відбуваються в різний час і залежать від використання днів відпусток та їх

надання, що фактично індивідуалізує строк дії вказаних обмежень і ставить його у залежність від обставин реалізації права на відпустку, уможливаючи довільність та неоднаковість перебігу такого строку для працівників. Тобто перебіг вказаного строку не відбувається для всіх працівників за універсальними правилами, що зумовлює непевність у тривалості зазначених обмежень права на відпочинок, їх фактичних та юридичних наслідків.

Ураховуючи зазначене, Суд визнав неконституційними приписи:

– другого речення абзацу другого частини першої статті 12 Закону в тім, що вони не забезпечують надання особам віком до вісімнадцяти років та особам з інвалідністю оплачуваної щорічної основної відпустки, мінімальна тривалість якої більше 24 календарних днів;

– абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону.

Водночас Суд визнав такими, що відповідають Конституції України, приписи абзацу третього частини першої статті 12 Закону.

Приписи Закону, визнані неконституційними, утрачають чинність з дня ухвалення Судом цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/pravona-vidpustky-v-umovah-voynnogo-stanu-sud-uhvalyv-rishennya>). – 2026. – 19.05).

Велика палата Конституційного Суду України 19 травня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційними скаргами Тимошенко Володимира Івановича, Петричука Олександра Анатолійовича, Васильєвої Ірини Михайлівни, Губка Ігоря Івановича, Цимбала Михайла Андрійовича, Ващенко Сергія Євгенійовича, Тимошенко Оксани Василівни, Стариченка Миколи Петровича, Сірякова Олександра Івановича, Гафтонюка Віктора Тимофійовича щодо конституційності пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс).

Під час засідання було поінформовано, що зазначені конституційні скарги були об'єднані

в одне конституційне провадження, оскільки стосуються ідентичного питання. Суддями-доповідачами у цій справі є Віктор Городовенко, Василь Лемак, Віктор Кичун та Петро Філюк.

Оскільки в даному об'єднаному провадженні відкрита частина за конституційною скаргою Гафтонюка В.Т. раніше не проводилася, суддя-доповідач Віктор Кичун на засіданні виклав її зміст та обґрунтування заявника.

Суддя повідомив, що Гафтонюк В.Т. у вересні 2025 року звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність Конституції України окремих припис пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу, згідно з яким перегляд судового рішення за виключними обставинами у зв'язку зі встановленням неконституційності закону можливий лише за умови «якщо рішення суду ще не виконане».

Як зазначалося, Гафтонюк В.Т. є учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. У 2023 році він ініціював судовий спір щодо протиправності обмеження його пенсії максимальним розміром. Суди першої та апеляційної інстанцій позовні вимоги задовольнили, визнавши такі обмеження незаконними. Проте Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду постановою від 15 листопада 2023 року ці рішення скасував та ухвалив нове судові рішення, яким повністю відмовив заявникові у задоволенні позову.

Згодом, враховуючи наявність рішень Конституційного Суду України щодо аналогічних питань соціального захисту «чорнобильців», заявник звернувся до Верховного Суду із заявою про перегляд його справи за виключними обставинами. Однак ухвалою від 29 липня 2025 року Верховний Суд відмовив у задоволенні цієї заяви. У своєму рішенні суд зазначив, що оскільки постановою від 15 листопада 2023 року у задоволенні позову було відмовлено, вона не передбачає примусового виконання, а отже, не відповідає критерію статті 361 Кодексу щодо «невиконаного рішення».

На переконання заявника, оспорюваний припис Кодексу суперечить низці норм

Конституції України та породжує очевидну нерівність між учасниками судового процесу, позбавляє права на судовий захист та перегляд справи тих осіб, у справах яких суди застосували неконституційні закони, але формально відмовили у позові, оскільки такі рішення не підлягають «виконанню» у розумінні виконавчого провадження.

Суд дослідив матеріали справи та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяли суб'єкти права на конституційну скаргу

Володимир Тимошенко, Оксана Тимошенко та представник Президента України в Конституційному Суді України Сергій Дембовський.

Переглянути відеозапис засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці «Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://csu.gov.ua/novyna/pereglyad-sudovyh-rishen-za-vyklyuchnyu-obstavynamy-u-razi-yakshchorishennya-sudu-shche-ne>). – 2026. – 19.05).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

К. Сидорчук, А. Кокалко, Дзеркало тижня: «Будинок на піску»: чим загрожує судовій реформі втрата міжнародних експертів

Інтеграція України до ЄС дедалі менше схожа на рожеву мрію і дедалі більше – на жорсткий тест на інституційну спроможність. Частина кредиту на 90 млрд євро тісно прив'язана до реформ у сферах верховенства права та боротьби з корупцією.

Одним із кроків «плану Качки–Кос» – узгодженого переліку реформ для успішного просування України до членства в ЄС – є поновлення участі міжнародних експертів у конкурсних доборах суддів. Їхня участь у процедурі слугує інструментом очищення судової влади від політичного впливу та корупції.

Однак цей механізм залишається під загрозою. Ми вже писали, що у червні 2025 року закінчився строк повноважень міжнародних експертів у Конкурсній комісії з добору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) – органу, який відчиняє і зачиняє двері до суддівської професії. Саме вона проводить добір, оцінює чинних суддів і ухвалює рішення, які можуть стати підставою для звільнення. Парламент досі не ухвалив змін, які продовжили б їхній мандат. Відмова від участі міжнародних експертів у доборах загрожує Україні втратою підтримки з боку

Європи. А ще критичніше – судова система вчоргове захистить себе від реформ.

Запобіжник, який спрацював

Події Революції Гідності стали каталізатором реформи суддівського врядування. Країна прагнула вийти з пострадянської моделі управління і не могла й надалі миритися із закритими та політично залежними судами. Частина цих спроб провалилася через недосконале законодавство і здатність старої системи пристосовуватися до нових правил.

Це добре видно на прикладі перших післямайданних спроб оновити суддівський корпус. У 2016–2019 роках Вища рада правосуддя (ВРП) і ВККС часто ігнорували висновки Громадської ради доброчесності (ГРД) і маніпулювали кваліфікаційним оцінюванням. За даними Фондації DEJURE, оцінювання не пройшли лише близько 4% суддів, а серед 192 суддів, призначених до Верховного суду, майже чверть мали негативні висновки ГРД.

Показовим став інший досвід – Вищого антикорупційного суду (ВАКС), який розпочав роботу у вересні 2019 року. До процесу добору суддів у ВАКС залучили міжнародних експертів із правом вирішального голосу. Результат не

забарився. За перші роки роботи суд ухвалив понад 200 вироків у найгучніших корупційних справах – цей показник різко контрастує з результатами всієї судової системи за попередні десятиліття.

Після успіху антикорупційного суду склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів вирішили обрати за такою ж моделлю. Ще 2019 року ВККС залишалась ареною боротьби груп впливу: кваліфікаційне оцінювання, яке охопило тисячі суддів, завершилося звільненням менш як одного відсотка з них.

Після чотирирічної перерви, 2023 року, ВККС відновила роботу. Новий склад сформували з вирішальним голосом міжнародників. Саме цей запобіжник уперше зробив добір суддів не формальністю, а реальним фільтром.

Модель не була досконалою: бракувало прозорості на окремих етапах, важлива інформація щодо доброчесності кандидатів часом не оприлюднювалася. Але навіть із цими вадами у ВККС сформувалася орієнтована на реформи більшість. Комісія рекомендувала звільнити понад 50 суддів із низьким рівнем доброчесності. І це з кількох сотень розглянутих справ.

Модель із вирішальним голосом міжнародних експертів стала своєрідним золотим стандартом. Її підтримує і суспільство: за даними опитування Київського міжнародного інституту соціології, майже 60% опитаних українців за переважне право голосу делегованих експертів.

Системний збій на десятиліття

1 червня 2025 року завершилися повноваження міжнародних експертів у Конкурсній комісії, яка добирає членів ВККС. Якщо їхньої участі не буде поновлено, місця незалежних фахівців можуть зайняти представники неререформованих інституцій – Ради прокурорів, Ради адвокатів і Національної академії правових наук. І тоді ВККС ризикує знову перетворитися на рекрутинговий центр для залежних і зручних суддів.

Масштаб завдання, що стоїть перед Комісією, історичний. ВККС має добрати орієнтовно 1800 суддів до місцевих судів і 550 – до апеляційних, взяти участь у формуванні

двох нових адміністративних судів, добори до ВАКС та оновленні Верховного суду.

Суддів в Україні призначають до досягнення 65-річного віку – наслідки цих призначень формуватимуть обличчя української Феміди на кілька поколінь. Якщо в цій точці відбудеться системний збій, виправити його за один політичний цикл буде неможливо. У цьому й полягає небезпека помилок судової реформи: вони не стають миттєвою катастрофою, а проявляються у рішеннях, що підривають довіру – громадян, міжнародних партнерів та інвесторів.

Головна проблема зараз – не відкрита відмова від реформ, а їхня витончена імітація. Політичні гравці навчилися послаблювати зміни ще на стадії проектування: створювати нібито «незалежні» органи та проводити «відкриті» конкурси, водночас зберігаючи важіль для блокування «незручних» переможців.

«Суверенітет» як зручна ширма

Коли йдеться про міжнародних експертів, опоненти змін дістають із шухляди аргумент про «суверенітет». Мовляв, у державах ЄС представники професії самостійно добирають своїх колег, а зовнішній компонент лише ставить під сумнів суб'єктність держави. Цей аргумент міг би звучати переконливо, якби Україна вже була зрілою демократією з розвиненими інституціями. Але це не наша стартова точка. Це наша мета.

До того ж міжнародні експерти діють у межах українського правового поля. Комісії створені за законом, який ухвалює Верховна Рада, а Кабінет міністрів затверджує їхній склад. Вони не призначають суддів і не перебирають повноважень президента, парламенту чи органів суддівського врядування. Вони є незалежним фільтром доброчесності, аби відсіяти тих, хто роками руйнував довіру до права. Остаточне рішення завжди залишається за українськими інституціями, але вже серед найкращих, а не «найзручніших» кандидатів.

Від наслідків самодобору всередині суддівської системи свого часу потерпали Молдова і Албанія, які мають схожі з Україною проблеми інституційної незрілості. У цих

країнах суддів значною мірою добирають самі судді. У висновках щодо реформ правосуддя у цих країнах Венеційська комісія наголосила: високі гарантії суддівської незалежності можуть дати протилежний ефект, якщо цю незалежність отримує недоброчесний корпус.

Ціна імітації змін

Аби уникнути цього сценарію, Верховна Рада має ухвалити зміни до Закону «Про судоустрій і статус суддів». Необхідно відновити ефективну модель Конкурсної комісії за усталеною формулою – троє українських експертів і стільки ж міжнародників. Потрібно також гарантувати реальний вплив міжнародної квоти на всіх ключових етапах: будь-яке рішення мають ухвалювати за підтримки щонайменше двох представників міжнародної квоти.

Ідеальна модель мала б включати й українських експертів за міжнародною квотою, адже вони краще розуміють місцевий контекст. Але тут ховається ще одна небезпека: поки правоохоронні органи не реформовані, будь-який вітчизняний фахівець може стати мішенню для тиску. Факти переслідування активістів і тиску на детективів НАБУ наочно це підтверджують.

Країна, яка щодня платить найвищу ціну за свободу, не може дозволити собі вибіркиму відповідальність за корупцію. Де немає довіри до суду, немає захисту ані прав людини, ані

права власності, ані бізнесу. Демократичне відновлення – це не тільки відбудовані мости, школи й лікарні. Це здатність держави діяти за правилами, яким суспільство готове довіряти.

За даними грудневого опитування, здійсненого на замовлення Центру «Нова Європа», серед головних показників успішної європейської інтеграції українці найчастіше називали боротьбу з корупцією, а також верховенство права, справедливі суди та судову реформу. Суспільство очікує від європейського шляху цілком конкретних змін у якості держави.

Втім, членство в ЄС – це не почесний титул і не приз глядацьких симпатій за стійкість під час війни. І не моральна компенсація за пережиті страждання. Україні можуть запропонувати проміжні формати, політичні декларації, доступ до окремих програм, красиві формули про незворотність європейського шляху. Але все це не замінить головного: здатності держави гарантувати верховенство права – фундаменту, без якого будь-яка євроінтеграція залишається будинком на піску.

Ми ще далекі від фінішу. Але без чесного суду цей фініш виглядатиме недосяжним рубежем – хоч би скільки разів ми називали європейський шлях незворотним (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/anticorruption/budinok-na-pisku-chim-zahrozhuje-sudovij-reformi-vtrata-mizhnarodnikh-ekspertiv.html>), – 2026. – 26.05).

Судово-юридична газета: У Раді пропонують новий механізм для законів, які «зависли» без підпису Президента: таких документів уже 44

Народні депутати вказують на проблему: десятки законів, ухвалених Верховною Радою, місяцями залишаються без офіційного оприлюднення, хоча Конституція вже вважає їх схваленими Президентом. У парламенті пропонують змінити цю процедуру: якщо Глава держави не підписує закон у визначений строк і не накладає вето, право офіційно оприлюднити документ може отримати Голова Верховної Ради.

Так, у Верховній Раді зареєстрували законопроект №15256 «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо особливостей оприлюднення законів». Документ передбачає новий механізм офіційного оприлюднення законів у випадках, коли Президент не підписує їх у строки, визначені Конституцією.

Автори законопроекту зазначають, що станом на 11 травня 2026 року у системі

електронного документообігу Верховної Ради налічувалося щонайменше 44 закони, які тривалий час перебувають на етапі «Передано на підпис Президенту», хоча строки для реагування вже сплинули.

У пояснювальній записці нагадують, що стаття 94 Конституції України встановлює: якщо Президент протягом 15 днів після отримання закону не повернув його до парламенту зі своїми пропозиціями, закон вважається схваленим Президентом України та має бути підписаний і офіційно оприлюднений.

Водночас, як зазначають автори, Конституція прямо не визначає, хто саме має офіційно оприлюднювати закон у такій ситуації.

Що пропонують змінити

Законопроектом пропонується доповнити Регламент Верховної Ради новою статтею 130-1.

Вона передбачає, що якщо Президент України протягом 15 днів не повернув закон із вмотивованими пропозиціями для повторного розгляду, Голова Верховної Ради має невідкладно офіційно оприлюднити цей закон та опублікувати його за власним підписом із позначкою: «Схвалено Президентом України відповідно до частини третьої статті 94 Конституції України».

Також документом пропонується передбачити виняток. Новий порядок не застосовуватиметься, якщо петиція до Президента із закликом ветувати закон набере понад 25 тисяч підписів громадян.

Окремо законопроект пропонує відновити у Регламенті статтю 137, яка діяла до жовтня 2010 року.

Йдеться про випадки подолання президентського вето. Якщо Верховна Рада повторно ухвалить закон не менш як двома третинами голосів від конституційного складу парламенту, а Президент не підпише його у визначений строк, Голова Верховної Ради зможе самостійно офіційно оприлюднити такий закон.

Зміни щодо публікації законів

Документ також пропонує внести зміни до статті 139 Регламенту Верховної Ради.

Зокрема, передбачається, що закони, підписані Президентом України, а також закони, оприлюднені Головою Верховної Ради у порядку нових статей 130-1 та 137, публікуватимуться у газеті «Голос України», у «Відомостях Верховної Ради України» та розміщуватимуться на офіційному сайті парламенту.

Такі примірники визнаватимуться оригіналами законів і зберігатимуться в Апараті Верховної Ради.

Як автори обґрунтовують зміни

У пояснювальній записці автори вказують, що чинний механізм підписання та оприлюднення законів складається з кількох етапів: ухвалення закону Верховною Радою, підписання спікером парламенту, підписання Президентом та офіційного оприлюднення.

На думку ініціаторів, наявність десятків законів, які після спливу конституційних строків залишаються без підпису та оприлюднення, свідчить про «недостатність наявного законодавчого забезпечення».

Автори законопроекту заявляють, що його ухвалення має усунути законодавчу прогалину, забезпечити своєчасне оприлюднення законів та вдосконалити систему стримувань і противаг.

У разі ухвалення закон набере чинності наступного дня після офіційного опублікування. Також передбачається, що Голова Верховної Ради протягом місяця після набрання законом чинності має опублікувати закони, які вважаються схваленими Президентом відповідно до статті 94 Конституції України (*Судово-юримічна газета (<https://sud.ua/uk/news/laws/361502-v-rade-predlagayut-novyy-mekhanizm-dlya-zakonov-kotorye-zavisli-bez-podpisi-prezidenta-takikh-dokumentov-uzhe-44>). – 2026. – 19.05*).

С. Острик, Українська правда: Українські суди між війною, перевантаженням і стандартами ЄСПЛ: чому це питання вже не лише для юристів

Конференція щодо взаємодії національних судів України та Європейського суду з прав людини, яка відбулася у квітні за участі керівництва Верховного Суду, Конституційного Суду, Вищої ради правосуддя та президента ЄСПЛ Маттіаса Гіюамара, на перший погляд може здатися подією суто для професійного юридичного середовища.

Але насправді йдеться про значно ширше питання.

Про те, чи здатна Україна під час війни залишатися не лише державою, яка обороняється, а й державою, яка зберігає право як основу свого існування.

Це не абстрактна тема. Це питання, яке сьогодні стосується військовослужбовця, що не може домогтися належного лікування або перегляду висновку ВЛК. Родини зниклого безвісти, яка проходить кола бюрократії заради виплат. Людини, яку притягують до відповідальності без достатніх доказів. Судді, який працює в умовах надмірного навантаження. Адвоката, який бачить, як одна і та сама правова проблема в різних судах може отримати різну оцінку.

На конференції дуже чітко прозвучала думка: навіть у надзвичайно складних умовах війни українське правосуддя залишається частиною європейського правового простору, а практика ЄСПЛ має бути не формальною цитатою в судових рішеннях, а способом правового мислення. Про це, зокрема, говорили у контексті гармонізації судової практики, субсидіарності та спільної відповідальності національних судів і ЄСПЛ за захист прав людини.

І саме тут виникає головне питання: чи готова наша правнича спільнота не просто посилатися на ЄСПЛ, а реально працювати за його стандартами?

ЄСПЛ для України – це не «зовнішній суд», а дзеркало власних проблем

Україна давно звикла сприймати рішення Європейського суду з прав людини як щось,

що приходить «після всього»: коли людина вже пройшла національні суди, втратила роки, сили, гроші, довіру – і лише тоді звернулася до Страсбурга.

Але правильна логіка інша.

ЄСПЛ має працювати в Україні не в кінці шляху, а на його початку – у мисленні органу влади, у мотивуванні адміністративного рішення, у підході суду першої інстанції, в аргументації апеляції, у правових позиціях Верховного Суду.

Саме це, на мою думку, і було одним із головних сенсів конференції.

Президент ЄСПЛ Маттіас Гіюамар наголосив на солідарності з українською судовою системою, але водночас – на необхідності продовження судового діалогу. Не декларативного, а практичного. Через рішення, консультативні висновки, навчання, інституційну взаємодію і правильне розуміння ролей національних судів та ЄСПЛ.

У виступі окремо згадувалося, що внутрішні суди мають головну відповідальність за реалізацію Конвенції, бо саме вони найкраще знають суспільний, історичний і політичний контекст своїх країн.

Це дуже важлива теза для України.

Бо ЄСПЛ не повинен замінювати українські суди. Він має допомагати їм тримати стандарт.

Рішення «Олександр Волков проти України»: незалежність суду не може бути красивою фразою

Показовим прикладом впливу ЄСПЛ на українську систему правосуддя залишається справа «Олександр Волков проти України».

Це рішення було згадане на конференції як одне з тих, що фактично стали поштовхом до системних змін у судовій владі. ЄСПЛ у цій справі встановив порушення прав судді Верховного Суду України у зв'язку з його звільненням, зокрема в аспекті права на справедливий суд та поваги до приватного життя. Рішення у справі «Олександр Волков

проти України» було ухвалене 9 січня 2013 року.

Чому ця справа важлива не лише для суддів?

Тому що незалежність суду – це не привілей судді. Це гарантія для людини.

Якщо суддя залежний, політично вразливий або не захищений від свавільного дисциплінарного тиску, то громадянин також не захищений. Бо тоді суд перестає бути арбітром і ризикує стати продовженням адміністративної вертикалі.

На конференції прямо зазначалося, що рішення у справі Волкова показало: незалежність судді не може бути декларативною, вона потребує реальних інституційних гарантій. У відповідь Україна змінила підходи до судоустрою, призначення і звільнення суддів, а також посилила роль органів суддівського врядування.

Це важливо пам'ятати саме зараз, коли судова система працює під тиском війни, суспільних очікувань, кадрового дефіциту і величезного навантаження.

Перевантаженість судів – це вже питання доступу до правосуддя

У своїх попередніх публікаціях я вже звертав увагу на проблему, про яку часто говорять усередині професії, але недостатньо голосно – перевантаженість судової влади.

Це не технічна проблема апаратів судів. Це проблема права людини на справедливий суд.

Коли суддя має надмірну кількість справ, коли апарат суду недоукомплектований, коли засідання відкладаються, коли рішення готуються в умовах постійного дефіциту часу, страждає не статистика. Страждає людина.

Бо для громадянина справа в суді – це не «одиниця навантаження». Це пенсія. Звільнення зі служби. Виплата родині військового. Доступ до лікування. Майно. Борг. Захист від незаконного рішення органу влади.

На конференції голова Вищої ради правосуддя прямо говорив, що судова система України тривалий час працює в умовах величезного дефіциту суддів, працівників

апаратів судів і системного недофінансування, а війна лише поглибила ці проблеми. Окремо були названі завдання подолання кадрового дефіциту, оптимізації мережі судів і цифровізації процедур правосуддя.

Тому коли ми говоримо про стандарти ЄСПЛ, не можна зводити все лише до красивих правових позицій. ЄСПЛ – це не лише про те, що написано в рішенні. Це також про те, чи може людина реально, в розумний строк, отримати судовий захист.

Перевантажений суд не завжди здатен бути ефективним судом.

І це треба чесно визнавати.

«Юрій Миколайович Іванов проти України»: проблема, яка досі болить

Ще одне рішення, яке прямо стосується довіри до правосуддя, – «Юрій Миколайович Іванов проти України».

Це пілотне рішення ЄСПЛ від 15 жовтня 2009 року стосувалося системної проблеми невиконання рішень національних судів в Україні та відсутності ефективного засобу юридичного захисту. ЄСПЛ констатував порушення статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу.

Ця справа – болюча для України.

Бо що означає судові рішення, якщо воно не виконується?

Для юриста – це проблема виконання судових рішень. Для держави – структурна проблема правосуддя. Для людини – відчуття обману.

Людина виграла суд. Отримала рішення іменем України. Але реального результату немає. У такій ситуації право перетворюється на папір.

На конференції це рішення також було згадане як одне з тих, що виявило одну з найболючіших структурних проблем України – системне невиконання рішень національних судів, що стало підставою для реформування виконавчого провадження і створення інституту приватних виконавців.

І тут знову повертаємося до питання довіри.

Довіра до суду залежить не лише від якості рішення. Вона залежить від того, чи відчуває людина, що це рішення має силу.

Україна проти Росії: ЄСПЛ як інструмент фіксації історичної правди

Окремий блок конференції був присвячений ролі ЄСПЛ у справах проти Росії.

І це вже не лише про індивідуальні права. Це про документування історичної правди, юридичну оцінку агресії та відповідальність за масові порушення прав людини.

У справі «Україна проти Росії щодо Криму» Велика палата ЄСПЛ 25 червня 2024 року встановила численні порушення Конвенції у зв'язку з адміністративною практикою Росії в окупованому Криму після 2014 року. Йшлося, зокрема, про порушення права на життя, заборони нелюдського поводження, свободи релігії, свободи вираження поглядів та інших гарантій.

Ще більш масштабним стало рішення у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» від 9 липня 2025 року. ЄСПЛ визнав Росію відповідальною за широкомасштабні та грубі порушення прав людини у зв'язку з конфліктом в Україні з 2014 року, включно з подіями, пов'язаними зі збиттям рейсу МН17, а також порушеннями після початку повномасштабного вторгнення.

Ці рішення важливі не лише як юридичні документи.

Вони важливі як відповідь тим, хто намагається розмити реальність війни, поставити знак рівності між агресором і жертвою або перетворити міжнародне право на політичну декорацію.

ЄСПЛ у цих справах фактично фіксує: агресія Росії – це не лише порушення міжнародного порядку, а й масові порушення конкретних людських прав.

Війна не скасовує стандарту справедливого суду

Найскладніше питання для України сьогодні – як поєднати безпеку і права людини.

І тут важливо не впасти в крайнощі.

З одного боку, держава має право захищатися. Війна створює реальні загрози. Органи влади змушені ухвалювати швидкі й складні рішення. ЄСПЛ у своїй практиці визнає, що держави мають певну свободу розсуду в питаннях безпеки, особливо коли йдеться про загрозу

суверенітету, територіальній цілісності та демократичному порядку.

На конференції президент ЄСПЛ, зокрема, згадував справу «Борзих проти України» 2024 року, де Суд враховував контекст сучасних викликів державній безпеці, що виникають унаслідок військового конфлікту, і необхідність поваги до оцінки національних органів у питаннях, які потребують знання історичного, соціального і політичного контексту.

Але з іншого боку, воєнний стан не означає автоматичного зняття вимог до законності, мотивованості та пропорційності.

Якщо орган влади ухвалює рішення – він має його обґрунтувати.

Якщо людину обмежують у правах – має бути зрозуміло, на підставі якого закону, з якою метою і чому саме такий захід є необхідним.

Якщо військовослужбовець просить направлення на лікування або ВЛК – не можна відповідати формально, не аналізуючи медичні документи.

Якщо ТЦК притягує особудовідповідальності – доказом не може бути припущення або внутрішня відмітка в інформаційній системі.

Якщо родина військового звертається за соціальною гарантією – держава не повинна створювати для неї лабіринт із довідок, відмов і формальних посилянь.

Саме в таких справах стандарти ЄСПЛ мають найбільше значення. Не в теорії, а в повсякденній практиці.

Проблема не в тому, що суди цитують ЄСПЛ. Проблема в тому, як вони це роблять

На конференції прозвучала ще одна важлива думка: практика ЄСПЛ не повинна використовуватися механічно.

Із цим важко не погодитися.

У судових рішеннях іноді можна побачити ситуацію, коли ЄСПЛ цитується «для ваги». Формально. Без зв'язку з фактичними обставинами справи. Без пояснення, чому саме ця правова позиція релевантна. Іноді – навіть із некоректним перекладом або вирваною з контексту тезою.

Але роль суду не в тому, щоб прикрасити рішення посиленням на Страсбург.

Роль суду – зрозуміти стандарт і застосувати його до конкретної української ситуації.

На конференції прямо зазначалося, що роль суддів полягає не в механічному копіюванні рішень ЄСПЛ, а в адаптації стандартів Конвенції до українського правового поля, особливо в умовах воєнного та майбутнього післявоєнного стану.

Консультативні висновки ЄСПЛ: шанс не чекати помилок роками

Окремо варто згадати Протокол №16 до Конвенції.

Вперше Верховний Суд України звернувся до ЄСПЛ із запитом про консультативні висновки. На конференції це було названо новим форматом прямого юридичного діалогу між судами. Зазначалося, що Велика палата ЄСПЛ уже завершила розгляд першого запиту Верховного Суду 4 лютого 2026 року.

Це важливо.

Бо раніше логіка часто була такою: національна система помиляється, людина проходить усі інстанції, потім роками чекає рішення ЄСПЛ, після чого держава визнає проблему.

Протокол №16 дає іншу можливість: поставити складне правове питання до ЄСПЛ ще до того, як помилка стане масовою.

Для України це може бути особливо важливо у справах, пов'язаних із війною, житлом, майном, мобілізацією, правом на сімейне життя, цифровими обмеженнями, доступом до інформації та відповідальністю держави.

І це той напрям, який варто розвивати.

Судова система не витримає лише на ентузіазмі

У професійному середовищі часто є небезпечна звичка говорити про стійкість судової системи так, ніби вона може триматися нескінченно.

Так, українські суди вистояли після 24 лютого 2022 року. Так, судді працювали під обстрілами, у прифронтових регіонах, у судах із нестачею кадрів, у справах, де навантаження виходить за межі нормального.

Але стійкість не можна плутати з невразливістю.

Якщо система роками працює в умовах дефіциту суддів, недофінансування, перевантаження і постійного зростання кількості складних спорів, це неминуче впливає на якість правосуддя.

І тут питання не лише до судової влади. Це питання до державної політики.

Бо не можна одночасно вимагати від судів європейських стандартів, швидкості, якості, доступності, однаковості практики – і не забезпечувати для цього належних умов.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово показував: проблема справедливого суду – це не лише поведінка конкретного судді. Це також організація системи.

Якщо система побудована так, що людина роками чекає рішення або не може його виконати, то порушення прав людини закладене вже на рівні державної організації.

Чому це має значення саме для громадян

Для пересічного читача вся ця дискусія може здаватися далекою.

ЄСПЛ. Верховний Суд. Конституційний Суд. Протокол №16. Субсидіарність. Конвенція.

Але насправді це дуже близько.

Коли суд скасовує незаконну відмову у відстрочці – це стандарт прав людини.

Коли суд зобов'язує орган влади повторно розглянути заяву військовослужбовця – це стандарт прав людини.

Коли суд перевіряє, чи мав ТЦК докази для штрафу – це стандарт прав людини.

Коли суд визнає, що формальний підхід ВЛК не врахував реального стану здоров'я – це стандарт прав людини.

Коли держава виконує рішення суду – це стандарт прав людини.

ЄСПЛ починається не в Страсбурзі. Він починається в українському суді першої інстанції.

І саме там вирішується, чи буде людина вважати державу справедливою.

Конференція щодо взаємодії національних судів та ЄСПЛ була важливою не тому, що на ній прозвучали правильні слова.

Вона важлива тому, що показала: Україна вже не може дозволити собі формальне ставлення до європейських стандартів.

Під час війни право не стає менш важливим. Воно стає важчим. Складнішим. І водночас – необхіднішим.

Українські суди сьогодні мають одночасно виконувати кілька завдань: захищати права людини, враховувати воєнний контекст, не підміняти державну безпеку свавіллям,

забезпечувати єдність практики, працювати з практикою ЄСПЛ і при цьому витримувати колосальне навантаження.

Це завдання складне.

Але саме від нього залежить, якою буде Україна після війни (*Українська правда* (<https://www.prawda.com.ua/columns/2026/05/11/8033786/>). – 2026. – 11.05).

Судово-юридична газета: Еволюція тиску на суддів: від звільнень до гібридних реформ у практиці ЄСПЛ

Аналіз останніх рішень ЄСПЛ проти Польщі, Угорщини та України доводить, що незалежність судді – це не привілей, а обов’язок висловлюватися на захист верховенства права.

Останнім часом втручання в діяльність суддів, як в Україні так в країнах Ради Європи набуло глобальних масштабів. Але при цьому раніше традиційні механізми тиску поступилися місцем новим більш витонченим інструментам, таким як гібридні судові реформи, дострокове припинення повноважень та використання дисциплінарних палат як каральних органів.

Для українських представників Феміди це питання є критичним, оскільки національна судова система перебуває у стані перманентної реформи ще з 2016 року. Аналіз справ Європейського Суду з прав людини дозволяє виокремити стандарти якості закону та процесуальної чистоти, які є обов’язковими для збереження верховенства права.

Звільнення під виглядом реформи: Справа GOLOVCHUK v. UKRAINE

Справа Світлани Головчук, судді Вищого адміністративного суду України, ілюструє прецедент правової невизначеності, що виник після реформи 2016 року. Заявниця опинилася в ситуації, коли її суд було ліквідовано, а її саму *de facto* усунуто від виконання функцій без офіційного звільнення.

ЄСПЛ визнав такі дії втручанням у приватне життя, що порушує статтю 8 Конвенції. Суд підтвердив, що тривале перешкоджання виконанню суддівських функцій без звільнення є втручанням у приватне життя, оскільки це

позбавляє суддю можливості професійного розвитку та налагодження стосунків у професійному середовищі.

Хоча держава має право на реформи, вона зобов’язана забезпечити переведення суддів, які підтвердили свою кваліфікацію, до інших судів. Відсутність пропозицій щодо переведення протягом 6 років була визнана незаконною.

Ба більше, заявниця не мала ефективного засобу захисту, щоб оскаржити свою бездіяльність у професійному статусі, що становило непропорційне обмеження права на доступ до суду.

Криміналізація та залякування: Справа MORAWIEC v. POLAND

Справа судді Беати Моравец демонструє використання кримінальних проваджень та зняття імунітету як інструменту тиску на суддів, які публічно критикують дії влади. Беата Моравець – колишня президентка Асоціації суддів та одна з найбільш активних критиків судової реформи, яку впроваджував партійний уряд.

У жовтні 2020 року Дисциплінарна палата Верховного Суду Польщі, ухвалила рішення зняти суддівський імунітет, відсторонити суддю від виконання посадових обов’язків та скоротити її заробітну плату на 50%.

Формальним приводом для таких кроків стали звинувачення у корупції – нібито отриманні телефону та привласненні коштів. Сама суддя відкидала ці звинувачення, називаючи їх політичною помстою за її громадську позицію.

Зняття імунітету Дисциплінарною палатою ВС Польщі було визнано таким, що здійснено

органом, який не є «судом, встановленим законом».

Так, головні порушення, визнані ЄСПЛ – це порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд). Дисциплінарна палата Верховного Суду не є судом, створеним на підставі закону («tribunal established by law»). ЄСПЛ послався на свою усталену практику (Reczkowicz, Juszczyszyn, Tuleya) і підтвердив, що спосіб формування палати (призначення суддів через переформатовану Національну раду судочинства) суперечить вимогам незалежності та неупередженості.

Суд встановив причинно-наслідковий зв'язок між критичними заявами судді щодо судової реформи та спробою притягнути її до кримінальної відповідальності.

Відсторонення судді від посади та зменшення зарплати на 50% суттєво вплинули на її професійне життя, репутацію та внутрішнє коло приватного життя. Втручання не відбувалося згідно із законом, оскільки рішення ухвалене органом, який не є законним судом.

Також ЄСПЛ визнав порушення статті 10 Конвенції. Заходи проти судді були помстою за її активну публічну критику судової реформи. ЄСПЛ наголосив, що судді мають не лише право, а й обов'язок висловлюватися на захист верховенства права, коли воно під загрозою.

Суд підкреслив системний характер проблеми: Дисциплінарна палата була інструментом політичного тиску на суддів, які виступали проти реформи судової системи.

Свавільне переведення: Справа BILIŃSKI v. POLAND

Суддя Лукаш Білінський був переведений із кримінальної палати до палати з питань сім'ї проти своєї волі та без належного судового контролю за таким рішенням. Суддя активно розглядав справи про адміністративні правопорушення, пов'язані зі свободою зібрань і вираження поглядів, зокрема контрдемонстрації проти урядових заходів та акції протесту проти судової реформи.

ЄСПЛ виснував, що захист від свавільного переведення між палатами одного суду, якщо вони спеціалізуються на різних галузях права,

підпадає під захист ст. 6 Конвенції. Якщо переведення збігається з критикою судді з боку політиків або ухваленням ним «незручних» рішень, це створює обґрунтовану підозру в свавіллі.

Суддя був позбавлений можливості оскаржити переведення до незалежного і неупередженого суду, створеного на підставі закону. Відсутність можливості оскаржити таке переведення в незалежному суді визнана порушенням самої суті права на доступ до правосуддя.

Ad Hominem законодавство: Справа ВАКА v. HUNGARY

Справа стосувалася передчасного припинення мандата Андраша Бака на посаді президента Верховного суду Угорщини та одночасно президента Національної ради правосуддя, у зв'язку з конституційною реформою 2011 року, яка змінила назву суду на «Kúria» та ввела нові вимоги до кандидатів. Мандат судді був припинений за 3,5 роки до закінчення терміну.

Суддя активно критикував судову реформу уряду, зокрема зниження пенсійного віку суддів, зміни до організації судів та повноважень Національної ради правосуддя. Його виступи, у тому числі в парламенті, були спрямовані на захист незалежності судової влади.

Нова конституційна реформа та перехідні положення (Transitional Provisions) передбачили дострокове припинення мандата президента Верховного суду саме в той момент, коли він займав цю посаду.

ЄСПЛ вказав, що закони, спрямовані проти конкретної особи (ad hominem), суперечать принципу верховенства права. Суддя мав аргументоване право на захист від свавільного припинення мандата президента Верховного суду, проте така умова не виконана, оскільки національне право не виключало доступ до суду в загальний, абстрактний і передбачуваний спосіб. Припинення мандата було закріплено на конституційному рівні саме для того, щоб уникнути судового контролю.

Відсутність будь-якої можливості оскаржити припинення мандата означала порушення сутності права на доступ до суду.

ЄСПЛ зазначив, що заходи проти судді були помстою за його публічну критику судової реформи в офіційній якості президента Верховного суду та Національної ради правосуддя. Втручання в його діяльність не було передбачене законом у розумінні Конвенції, не переслідувало легітимної мети і не було необхідним у демократичному суспільстві. Воно мало ефект залякування (*chilling effect*) щодо інших суддів, які могли б критикувати реформи, що підривають незалежність судової влади.

Судді мають право, і навіть обов'язок, публічно захищати незалежність судової влади та верховенство права.

ЄСПЛ підкреслив, що незалежність суддів – це не лише інституційна, а й індивідуальна гарантія. Передчасне припинення мандата президента Верховного суду без об'єктивних підстав є неприпустимим.

Аналіз європейської судової практики свідчить, що втручанням у діяльність суддів може вважатися будь-яка дія держави –

законодавча, адміністративна або кримінальна – якщо її метою чи наслідком є підрив особистої автономії судді або інституційної незалежності судової влади.

Підхід Європейського суду з прав людини відійшов від формальної перевірки законності рішень до глибшого аналізу реальних мотивів державних органів. Якщо під виглядом реформ чи інших державних заходів фактично здійснюється спроба вплинути на судову владу, таке втручання може бути визнане несумісним зі стандартами верховенства права. Для України врахування відповідних прецедентів є важливим у контексті подальших реформ судової системи. Незалежність суддів розглядається не як привілей окремої професійної групи, а як ключова гарантія права кожної людини на справедливий суд (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/359988-evolyutsiya-davleniya-na-sudey-ot-uvolneniy-do-gibridnykh-reform-v-praktike-espch>). – 2026. – 1.05*).

М. Давиденко, Новинний портал engage.org.ua: Суд присяжних в Україні: народне правосуддя в дії

Суд присяжних в Україні – це живий голос народу в залі суду, де звичайні громадяни, а не лише професійні юристи, вирішують долі людей у найважчих справах. Він закріплений Конституцією як форма безпосереднього народовладдя і вже понад десятиліття працює в кримінальному процесі, хоч і не завжди так гучно, як у голлівудських фільмах. Сьогодні, у 2026 році, присяжні допомагають розглядати справи про злочини з можливим довічним ув'язненням, а реформа, яка вже пройшла перше читання, обіцяє ще глибше залучити суспільство до правосуддя.

Ця модель поєднує професійний досвід суддів з людським чуттям справедливості присяжних, які приходять із різних професій і регіонів. Вона не просто формальність – це інструмент, що знижує ризик упередженості та корупції, роблячи процес ближчим до реального життя. Для початківців важливо знати: бути присяжним – це не обов'язок, а почесна місія,

яка дає реальний вплив на справедливість. Для досвідчених читачів цікаво розібратися, чому система досі розвивається і які зміни чекають попереду.

У цій статті ми розберемо все від історичних коренів до практичних нюансів, щоб ви могли зрозуміти, як саме працює суд присяжних в Україні, і чому це важливо для кожного з нас.

Історія суду присяжних: від імперських реформ до сучасної України

Судові статuti 1864 року принесли в Україну перші присяжні – дванадцять звичайних людей, які сідали в залі й вирішували, винен підсудний чи ні. Тоді це була справжня революція: земські комісії відбирали поважних громадян, а вердикт присяжних ставав обов'язковим для судді. На українських землях під Російською імперією присяжні розглядали навіть політичні справи, а під Австро-Угорщиною – друковані злочини та тяжкі кримінальні. Українські правники,

як Олександр Кістяківський, захищали цей інститут, бо він відокремлював питання вини від покарання і робив правосуддя ближчим до народу.

Радянська влада замінила присяжних на народних засідателів – вони засідали разом із суддею, але реальної незалежності не мали. Це була більше формальність, ніж справжнє народовладдя. Після незалежності Конституція 1996 року прямо передбачила участь присяжних у трьох статтях, але механізм запрацював лише з новим Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. Тоді вперше з'явилися списки присяжних, автоматизований відбір і реальні колегії. Сьогодні, у 2026-му, ми бачимо еволюцію: від радянських «засідателів» до сучасної моделі, де присяжні – повноцінні учасники правосуддя.

Правова основа: Конституція, закони та поточна модель

Стаття 124 Конституції України чітко каже: народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Це не просто декларація – це принцип, який реалізується через Кримінальний процесуальний кодекс та Закон «Про судоустрій і статус суддів». Зараз суд присяжних діє тільки в місцевих загальних судах першої інстанції і лише за клопотанням обвинуваченого у справах, де загрожує довічне позбавлення волі.

Склад колегії – два професійні судді та три присяжні. Вони вирішують справу разом: присяжні досліджують докази, ставлять питання, беруть участь у нараді. Вердикту в класичному сенсі немає – рішення ухвалюється колегіально. Це відрізняє українську модель від англо-саксонської, де присяжні окремо вирішують вину, а суддя – покарання. Така система захищає від емоційних помилок, але водночас критикується за те, що професійні судді все одно домінують.

Під час воєнного стану функціонування інституту ускладнилося: ризики для безпеки присяжних, можливі обмеження через мобілізацію та логістику. Але законодавство передбачає гарантії, і суди продовжують працювати з присяжними там, де це можливо.

Хто може стати присяжним: вимоги та як потрапити до списку

Стати присяжним – це доступно майже кожному свідомому громадянину. Згідно зі статтею 65 Закону «Про судоустрій і статус суддів», потрібні: громадянство України, вік від 30 до 65 років, постійне проживання на території юрисдикції суду, володіння державною мовою. Не підходять особи з непогашеною судимістю, психічними захворюваннями, державні службовці, адвокати, нотаріуси, прокурори чи військовослужбовці. Список формується місцевими радами на три роки за поданням територіального управління Державної судової адміністрації.

Відбір автоматизований через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему – це виключає упередженість. Якщо вас обрали, суд надсилає повістку за сім днів. Відмовитися можна лише з поважних причин: хвороба, догляд за дитиною чи родичами, важлива робота. Але раз на рік присяжний може працювати до одного місяця – і це громадянський обов'язок, який дає реальний вплив.

У нашій практиці ми стикалися з випадками, коли звичайний учитель чи фермер ставав присяжним і змінював хід справи своїм здоровим глуздом. Це не про професію – це про совість і внутрішнє переконання.

Права, обов'язки та гарантії присяжних: що вас чекає в залі суду

Присяжний присягає виконувати обов'язки чесно, неупереджено, керуючись лише доказами, законом і совістю. Ви маєте право: вивчати всі матеріали справи, фіксувати хід засідання, ставити питання через головуючого, просити роз'яснення норм закону. Заборонено: збирати докази самотійно поза судом, спілкуватися зі сторонами, розголошувати таємницю наради.

Гарантії потужні – на час виконання обов'язків присяжний прирівнюється до судді: недоторканність, заходи безпеки, збереження робочого місця. Роботодавець зобов'язаний відпустити вас без втрат у зарплаті чи стажі. Винагорода – за окладом судді місцевого суду плюс компенсація витрат на проїзд і

проживання. Це не просто слова: держава реально захищає тих, хто бере на себе відповідальність за справедливість.

Обов'язки теж серйозні – вчасно з'являтися, дотримуватися порядку, зберігати таємницю. Порушення карається, але чесне виконання приносить глибоке задоволення: ви не просто спостерігаєте, ви творите правосуддя.

Процедура розгляду справи: крок за кроком

Процес починається з автоматизованого відбору. Обрані присяжні проходять перевірку на відповідність вимогам. У залі вони складають присягу – кожен по черзі зачитує текст і підтверджує розуміння. Далі – дослідження доказів: допити свідків, експертизи, матеріали. Присяжні можуть ставити питання, заявляти клопотання.

Після дебатів колегія йде в нарадчу кімнату. Там обговорення, голосування. Рішення ухвалюється більшістю. Суддя головує, але присяжні мають рівний голос по суті. Вирок

проголошується публічно. Якщо справа цивільна (рідко, але можливо за певними категоріями), процедура схожа.

Для новачків важливо: не бійтеся – суддя роз'яснює все. Процес може тривати тижні, але це час, коли ваш голос справді чується.

Переваги та недоліки: чому система працює неідеально

Головний плюс – демократизація правосуддя. Присяжні приносять життєвий досвід, зменшують ризик професійної деформації суддів. Вони краще відчують, коли докази «не сходяться» з реальністю. Мінус – низька частота використання. Статистика показує: десятки справ на рік замість тисяч. Обвинувачені рідко клопочуть про присяжних, бо бояться непередбачуваності чи затягування.

Критики кажуть: присяжні не мають окремого вердикту, тому їхня роль розмита. Під час воєнного стану додаються ризики безпеки. Але це не слабкість – це виклик, який реформа має вирішити.

Джерело даних: Закон «Про судоустрій і статус суддів», картка законопроекту №3843 на сайті Верховної Ради України.

Аспект	Поточна модель	Пропонована модель (законопроект №3843)
Склад суду	2 професійні судді + 3 присяжні	1 професійний суддя (головуючий) + 8 присяжних
Роль присяжних	Спільне рішення з суддями	Окремий вердикт про вину (7 з 8 голосів)
Юрисдикція	Лише справи з довічним (за клопотанням)	Поступово – тяжкі злочини
Вік присяжних	30–65 років	Від 21 року (за проектом)

Порівняння показує, як реформа може зробити присяжних справжніми господарями вердикту. Це крок до класичного народного суду, який ми бачили в США чи Британії.

Майбутнє: реформа та класичний суд присяжних

Законопроект №3843, прийнятий у першому читанні ще в грудні 2024 року, пропонує справжню революцію. Лава з восьми присяжних окремо вирішуватиме вину – вердикт обов'язковий для судді. Суддя лише призначає покарання. Поступове впровадження почнеться з найтяжчих справ. Якщо закон ухвалить повністю, ми побачимо перші процеси вже найближчим часом.

Це не просто зміна правил – це повернення довіри до суду. Громадяни зможуть безпосередньо впливати на справедливість, а не покладатися лише на професійних юристів. Для України в умовах воєнного стану та відновлення це особливо важливо: народне правосуддя зміцнює демократичні інститути.

Практичні поради: як підготуватися, якщо вас викликали

Отримали повістку? Не панікуйте. Підготуйтеся: вивчіть права та обов'язки з пам'ятки на сайті court.gov.ua. Будьте готові до емоційного навантаження – справи про вбивства чи зґвалтування не для слабкодушких. Ведіть записи, ставте питання, але завжди через головууючого. Після справи – зберігаєте конфіденційність назавжди.

Якщо ви роботодавець – знайте: звільнити присяжного не можна. Це захищено законом. Для суспільства – підтримка присяжних означає підтримку справедливості. Багато хто, пройшовши через це, каже: «Це змінило моє розуміння правосуддя назавжди».

Суд присяжних в Україні – це не застарілий інститут, а живий механізм, який робить правосуддя ближчим до людей. Він еволюціонує, долає виклики воєнного часу та готується до нових форм. Кожен громадянин, який колись сяде в лаву присяжних, відчує, як його голос стає частиною великої системи справедливості. І саме в цьому – справжня сила народовладдя (*Новинний портал engage.org.ua (https://engage.org.ua/sud-prysyazhnyh-v-ukrayini-narodne-pravosuddya-v-diyi/)*. – 4.05).

О. Храпач, Кабінет експертів: Правовий аналіз окремих положень проєкту Цивільного Кодексу України (законопроект № 15150)

До вашої уваги пропонуємо наш правовий аналіз окремих положень проєкту нового Цивільного Кодексу України (законопроект №15150). У матеріалі розглянуто ключові ризики та загрози, які містяться у нинішній редакції документа та можуть мати серйозні наслідки для українського суспільства, інституту сім'ї, суспільної моралі та національної ідентичності.

Варто зазначити, що в даній редакції проєкту нового ЦК були враховані критичні зауваження руху «Всі разом!» щодо недопущення знищення шлюбу та інституту сім'ї, всупереч положенням ст. 51 Конституції України та національним інтересам держави. Також до нового проєкту Цивільного кодексу

України частково повернуто надважливий міжнародний і конституційний правотворчий засадничий інструмент у вигляді моралі. Проте в законопроекті зберігаються загрози іншим національним цінностям, суспільній моралі, інституту сім'ї та самобутності й суверенітету української держави, що є особливим предметом національної безпеки та національної ідентичності.

1. Преамбула – суть і дух законопроекту

За міжнародним та національним правом, – дух/сутність закону превалює над його буквальним змістом і має пріоритет в застосуванні. Таким чином, преамбула закону, має надважливе значення в визначенні його суті і подальшого змісту.

Згідно ч.1 ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

Відповідно до ст. 400 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, співробітництво на двосторонньому, регіональному та європейському рівнях ґрунтуватиметься на таких принципах: а) повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо в сільській місцевості; б) важливість культурної спадщини. А, статтею 141 названої Угоди визначено: «1. Без шкоди для загальних винятків, визначених у статті 472 цієї Угоди, на положення цієї Глави та Додатків XVI-A, XVI-B, XVI-C, XVI-D, XVI-E, XVI-F і XVII до цієї Угоди поширюються винятки, наведені в цій статті. 2. ... ніщо в цій Главі не може тлумачитися як таке, що перешкоджає будь-якій зі Сторін здійснювати або забезпечувати виконання заходів, які: а) необхідні для захисту громадської безпеки, громадської моралі або для забезпечення громадського порядку...». Стаття 472 Угоди про асоціацію говорить:

«Ніщо в цій Угоді не перешкоджає Стороні живити будь-яких заходів:

а) які, на її думку, необхідні для того, щоб запобігти розголошенню інформації, що суперечить суттєвим інтересам її безпеки;

с) які вона вважає необхідними для забезпечення власної безпеки, у випадку серйозних внутрішніх безпорядків, які порушують закон і громадський порядок, під час війни або серйозного міжнародного напруження, яке становить загрозу війни, або для виконання взятих на себе зобов'язань з підтримання миру та міжнародної безпеки».

Також ч.3 ст. 262 Угоди про асоціацію, крім того, може вважатися сумісним з належним виконанням цієї Угоди таке: д) допомога для підтримки культури та збереження культурної спадщини, якщо така допомога не має несприятливого впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін.

Конституція України говорить:

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

... 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Відповідно ч.3 ст. 54 Конституції України, культурна спадщина охороняється законом. Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту

традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»:

Стаття 2. Основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики

1. Засади внутрішньої і зовнішньої політики базуються на безумовному додержанні Конституції України, забезпеченні в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загально визначених принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства.

2. Внутрішня політика ґрунтується на таких принципах: пріоритетність захисту національних інтересів...

3. Зовнішня політика ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав;

утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави;

невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами;

сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань;

своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Стаття 8. Засади внутрішньої політики в соціальній сфері

1. Основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері є (зокрема):

– досягнення ефективного демографічного розвитку;

– поліпшення соціального захисту дітей, утвердження духовно і фізично здорової,

матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї;

– створення ефективної системи забезпечення реалізації та захисту прав дитини;

– створення умов для повноцінного життя і розвитку дитини, її безпеки, благополуччя, зростання у безпечному сімейному оточенні;

– запобігання соціальному сирітству та інституціалізації дітей, зокрема, шляхом забезпечення підтримки батьків у виконанні ними батьківських обов'язків та розвитку системи соціальних послуг для сімей з дітьми;

– підтримка сімей, які усиновили дітей, взяли дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання у своїй сім'ї...

Стаття 10. Засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері

1. Основними засадами внутрішньої політики в гуманітарній сфері є:

– відродження духовних цінностей Українського народу, захист та примноження його культурного надбання, збереження національної культурної спадщини, підтримка розвитку культури і мистецтва, відродження та збереження культурної самобутності регіонів;

– створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб;

– удосконалення державної політики у сфері фізичної культури і спорту, сприяння популяризації та поширенню здорового способу життя, організації змістовного дозвілля;

– забезпечення проведення комплексних заходів щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді, формування активної громадянської позиції та залучення їх до суспільного життя...

Згідно п.6 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України», загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

Згідно п.п.2, 4 ч.3 ст.6 та преамбули Закону України «Про основні засади державної

політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», національні цінності складовою забезпечення національної безпеки, а основними її складовими, зокрема, є:

1) соборність – єдність, неподільність усіх територій України, духовна єдність українців, які проживають на території України, а також єдність усіх громадян України незалежно від національності та віросповідання, спрямована на утвердження справжнього суверенітету і незалежності України, побудову процвітаючої демократичної національної держави;

2) самобутність – національна ідентичність, неповторність, оригінальність, які виявляються окремою особою чи групою осіб у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. Самобутність українського народу визначається його історією, культурою, традиціями та українською мовою;

3) воля – здатність, намір, кероване намагання, прагнення досягти мети. Проявом волі українського народу є героїка боротьби за незалежність України, прагнення до самостійності, невпинний пошук шляхів досягнення свободи;

4) гідність – відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій, усвідомлення власної ваги та громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві.

В Указі Президента України «Про день Української державності» від 24.08.2021 № 423/2021 (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 455/2023 від 28.07.2023) зазначено: «З метою утвердження спадкоємності понад тисячолітньої історії українського державотворення, спираючись на історію української державності, яка сягає своїм корінням часів заснування міста Києва та розквіту держави за часів князя Київського Володимира Великого – державотворця, який прийняттям у 988 році Християнства засвідчив цивілізаційний вибір Київської Русі, спадкоємцями якої є, зокрема, Галицько-Волинське князівство, Українська козацька держава, Українська Народна Республіка,

Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Держава, Карпатська Україна та сучасна Україна... Відзначати День Української Державності щорічно 15 липня – у День Хрещення Київської Русі-України, коли вшановується пам'ять про видатного державотворця, святого рівноапостольного князя Київського Володимира Великого».

Відповідно до преамбули Постанови Верховної Ради України «Про встановлення Національного дня молитви» № 4243-IX від 12.02.2025р., Вищий законодавчий орган визначив ціль її прийняття: «З метою сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, піднесення морально-патріотичного духу, спираючись на тисячолітню історію та культуру Українського народу та його державності з християнським світоглядом, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями...».

Власне, вказане підтверджуються також висновком науково-правової експертизи №01-9/1-232 від 25.12.2023р. Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, за яким:

«Норми міжнародного права, Угода про асоціацію з ЄС (зокрема статті 141, 400, 472) надають право Україні стати повноправним і авторитетним членом Європейського Союзу, зі збереженням природної моделі інституту сім'ї, соціально-культурного устрою та національних цінностей/інтересів, національної ідентичності та самобутності, які визначені предметом національної безпеки і гарантами незалежної та суверенної держави».

В той самий час, в преамбулі законопроекту №15150, яка визначає дух і суть правової норми, йдеться «про тисячолітню історію державотворення», але очевидно, що в ній не в повній мірі враховуються основні і засадничі фактори цього державотворення, в результаті чого, значна частина запропонованих правових норм не відповідають названим вище цілям і національним інтересам України та навпаки носять суттєву загрозу для руйнування

державного суверенітету, авторитету, конституційного засадничого ладу в соціальній і гуманітарній сферах, особливо в сфері національної і громадянської ідентичності, сфері сім'ї, здорового дитинства, демографії і майбутнього країни.

В преамбулі проекту до Основного Цивільного Закону варто визначати дійсний його зміст/дух, а також задекларувати пріоритетні державні інтереси, як незалежної, суверенної, авторитетної, повноправної країни, з власною національною гідністю і цінностями, національною ідентичністю, які є пріоритетними при реалізації приватних відносин та в міжнародних відносинах, а тому можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки, суспільної моралі, здоров'я і майбутнього населення.

Отже, в преамбулі варто було б визнати, що Україна як держава завдячує своїх тисячолітній християнській культурі і спадщині, а тому її національна ідентичність/самобутність нерозривно пов'язана з відповідним світоглядом, суспільною мораллю та цінностями, але з правом вільного співіснування і віросповідання будь-якої іншої релігії та світоглядних орієнтацій, якщо вони не суперечать національній безпеці та суспільній моралі.

1. Щодо поняття «суспільної моралі» як невід'ємної частини верховенства права та гаранту державного суверенітету

Стаття 6 законопроекту №14394:

«Доброзвичайність (boni mores)

1. Приватні відносини регулюють з урахуванням доброзвичайності.

Доброзвичайність – це сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки та загальновизнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві.

2. У разі якщо суспільні відносини суперечать доброзвичайності, настають юридичні наслідки, визначені цим Кодексом та/або іншим законом, або договором.

Вбачається спроба запровадження нового поняття перейменувати чинні правові концепції регулювання суспільних відносин – «суспільна мораль» та «моральні засади суспільства».

Це є безпідставним додатковим смисловим навантаженням, адже саме така конструкція усталено використовується міжнародними документами, а не є наслідком так званої «радянщини».

Поняття «мораль», «моральні засади суспільства», «суспільна мораль» чи то «моральність населення» багато десятиліть є загальноприйнятим основним правовим регулятором суспільних відносин, що чітко задекларовано в ч. 2 ст.ст.8-10 Конвенції з прав людини та п.«б» ч.3 ст.19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ч.2 ст.10, ч.2 ст.13, ч.3 ст.14, ч.2 ст.15, ч.1 ст.27, ч.1 ст.32 Конвенції про права дитини, та стало використовується в законодавчому полі України.

Більше того, вказані норми дають право державам обмежувати реалізацію окремих прав людини в інтересах загального блага, збереження суспільної моралі, здоров'я населення, національної безпеки. Саме такі норми, ставлять неписані національні моральні регулятори в пріоритет і дають можливість кожному народу та нації зберегти свою власну ідентичність, самобутність та особливість, як прояв гарантів суверенності та незалежності, що зазначені в п.1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. В свою чергу, саме різноманіття народів в їх культурах і національній ідентичності збагачує європейську та світову спільноту, дає можливість зберігати кожному народу свою унікальність та поважати іншого, заради мирного і взаємовигідного співіснування.

За офіційним тлумаченням права відповідно до п.4.1. Рішення Конституційного Суду України №15-рп/2004 від 02.11.2004р. по справі №1-33/2004, одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

В Рішенні 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 Конституційний Суд України при тлумаченні норм Конституції застосовує телеологічний

принцип та враховує волю конституціодавця щодо ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕД БОГОМ і всіма поколіннями.

[...3.3. Конституційний Суд України виходить із того, що конституціедавець ухвалив Конституцію України «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями» (абзац сьомий преамбули Конституції України)...]

Відповідно до загальних положень Стратегії демографічного розвитку України до 2040 р., схваленої Розпорядженням КМУ від 30 вересня 2024 р. № 922-р., надзвичайно важливе значення має захист незалежності України, відродження національної ідентичності. Україна – країна з багатою культурою, традиціями та мовою. Незалежність дозволяє нації не лише визначати власний шлях розвитку, а і зберігати та поширювати унікальні культурні здобутки та національні цінності, зберегти українську мову, історію та традиції, які є основою нашої національної ідентичності.

Вказані нормативні положення узгоджуються із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», п.6 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України».

Також Стратегія демографічного розвитку України визначає однією з головних причин низького рівня народжуваності – ціннісні зміни, пов'язані з перенесенням фокуса з кількості народжених дітей на якість їх утримання та виховання, з прагненням до самореалізації поза сферою материнства/батьківства. Стратегія базується на таких основних принципах: людиноцентричність (найвищою цінністю визнається життя і добробут людини, забезпечення реалізації її прав і свобод); повага до вибору кожної людини у поєднанні із заохоченням поведінки, сприятливої для демографічного відтворення...

Натомість, за ознаками стилю законотворчих конструкцій в проєкті Цивільного Кодексу вбачаються елементи впливу ліво-радикальних політичних сил, які через фінансові стимулятори та програми неурядових організацій, завдали

великої шкоди в соціально-гуманітарних сферах в багатьох країнах, суттєво знизивши їх обороноздатність від зовнішньої військової агресії чи інших загроз, через падіння національних, моральних і сімейних цінностей та як наслідок патріотичної свідомості.

Загально відомо, у тому числі з публічних джерел і офіційних заяв публічних осіб різних країн, що вказані програми фінансуються міжнародними фондами та фінансовими групами, які також є фінансовими донорами різноманітних політичних груп, ціль яких є встановити цілковите домінування над країнами і націями, через руйнування національних цінностей, національної ідентичності як гарантів національної безпеки і державного суверенітету кожної держави. Такі проєкти часто несуть в собі намагання встановити цензуру та відповідальність для будь-якої критики чи негативного ставлення до девіантної психостатевої поведінки, в т.ч. ЛГБТ-практики, з метою руйнування інституту сім'ї, моральних і сімейних цінностей, а як наслідок національної ідентичності та самотутності.

Враховуючи власний негативний досвід запровадження вказаних вище програм, ряд європейських країн (Литва, Польща, Румунія, Угорщина, Велика Британія, Німеччина), США, Аргентина та інші в даний час почали активно відмовлятися від їх реалізації та повертатись до політики ствердження своїх власних національних інтересів в соціальній і гуманітарних сферах, які базуються на національній суспільній моралі, традиційних і природних статевих відносинах, які популяризують цінності інституту сім'ї тощо. Зокрема, 20.01.2025р. Президент США видав Указ «Про захист жінок від екстремізму гендерної ідеології та відновлення біологічної істини для Федерального Уряду»:

«По всій країні ідеологи, які заперечують біологічну реальність статі, дедалі частіше використовують юридичні та соціальні важелі примусу, щоб дозволити чоловікам самостійно ідентифікуватися як жінки й отримувати доступ до жіночих просторів і заходів, призначених виключно для жінок – від притулків для постраждалих від домашнього насильства до

душових у жіночих робочих приміщеннях. Це є неправильним.

Зусилля щодо викорінення біологічної реальності статі є нападом на жінок, позбавляючи їхньої гідності, безпеки та добробуту. Виключення поняття статі з мови та політики має руйнівний вплив не тільки на жінок, а й на правову систему загалом. Формування федеральної політики на основі правди є критично важливим для наукового розвитку, громадської безпеки, морального стану та довіри до уряду.

Цей згубний курс просувається через свідому атаку на звичне використання біологічних і наукових термінів, замінюючи незмінну реальність статі суб'єктивним почуттям особистої ідентичності. Перекручення терміна «жінка» в законах і політиці не лише підриває захист, створений для забезпечення рівних можливостей, але й замінює традиційні правові права на розмити соціальну концепцію.

Відповідно, моя адміністрація захищатиме права жінок і свободу совісті, використовуючи чітку та науково обґрунтовану мову в політиці, яка визнає, що жінки є біологічно жіночої статі, а чоловіки – біологічно чоловічої...».

Таким чином, запропонована законопроектom №15150 нова конструкція «доброзвичайність» не в повній мірі відповідає інтересам суспільства, країни, національним цінностям і безпеці, а також вказаним міжнародним та конституційним нормам, та створює передумови для депопуляції моральних засад, що підтверджується аналізом наступного положення (див. п.п.2.1, 2.2.).

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне повернути усталену засадничу міжнародну і конституційну законотворчу норму «суспільна мораль/моральні засади суспільства» у всіх випадках, де в тексті законопроектy використовується термін «доброзвичайність».

3. Щодо звичаїв/традицій

3.1. Стаття 8 законопроектy №15150: Звичай як джерело приватного права:

«1. Приватні відносини може регулювати звичай, зокрема звичай ділового обороту, національний звичай, звичай національної меншини (спільноти) або корінного народу.

Звичай – це правило поведінки, яке не визначено актом цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері приватних відносин.

Звичай може бути зафіксований у відповідному документі.

2. Звичай, що суперечить договору або акту цивільного законодавства, у приватних відносинах не застосовують».

Частина 2 даної статті може породити різотлумачення і зневільювати/знищити вищевказаний принцип законотворчості та регулювання суспільних відносин «суспільна мораль», який є похідним від найкращих звичаїв/традицій народу. Адже приватноправні інтереси, навіть домовленість двох осіб, тут ставиться вище суспільної моралі, національних цінностей і безпеки, нехтуючи загальне суспільне благо та інтереси більшості народу України, що не є ознакою демократії та верховенства права. Це неминуче призведе до правової невизначеності, свавілля та порушення прав більшості і суспільного порядку.

Враховуючи викладне, пропонуємо частину 2 ст.8 законопроектy №15150 викласти в наступній редакції:

«2. Звичай, що суперечить моральним засадам суспільства або акту цивільного законодавства, у приватних відносинах не застосовують».

3.2. Проект статті 12. Здійснення цивільних прав:

1. Особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд.

2. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх зміни, зупинення, припинення, крім випадків, визначених законом.

3. Якщо законом визначені юридичні наслідки недобросовісного здійснення особою своїх цивільних прав, вважається, що дії або бездіяльність (далі разом – поведінка) особи є добросовісними, якщо іншого не встановив суд.

Вказана норма не дає право вважати чи говорити про вчинки людини, засуджувати в т.ч. аморальність, політичну продажність іншу негативну поведінку людини, доки її недобросовісність не буде встановлена судом.

Очевидно, що дана норма може призвести до порушення свободи слова, цензури, заборони критики публічних осіб і інших аморальних і тоталітарних наслідків.

Також, виходячи з системного аналізу положень ст.23, ч.2 ст.32, ч.2 ст.34, ч.2 ст.35, ч.1 ст.68 Конституції України, а також ч. 2 ст.ст.8-10 Конвенції з прав людини та п.«б» ч.3 ст.19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ч.2 ст.10, ч.2 ст.13, ч.3 ст.14, ч.2 ст.15, ч.1 ст.27, ч.1 ст.32 Конвенції про права дитини, можна зробити обґрунтований висновок, що принципи верховенства права в демократичних країнах ґрунтуються на тому, що публічне вираження або реалізація особистих/приватних прав не може здійснюватись на шкоду загальному благу суспільства, зокрема його моральним засадам, громадському здоров'ю чи національній безпеці і може/повинна бути правомірно обмежена. Також публічна критика негативних факторів чи поведінки завжди була засадничим правом і гарантом свободи слова, віросповідання, думки чи поглядів, звісно з чітким застереженням прояву агресії чи насилля, на що в Україні достатньо правових регуляторів як цивільного так і адміністративного чи кримінально-карного характеру.

Враховуючи викладене, пропонуємо:

Ч.ч. 1 і 2 ст. 12 законопроекту №15150 викласти в наступній редакції:

«1. Особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд, але їх реалізація і публічне вираження повинне здійснюватись з урахуванням прав і свобод інших людей, та з урахуванням обов'язків перед суспільством, зокрема моральними засадами такого суспільства».

«3. Якщо законом чи моральними засадами суспільства не визначені юридичні наслідки недобросовісного здійснення особою своїх цивільних прав, вважається, що дії або бездіяльність (далі разом – поведінка) особи є добросовісними, якщо іншого не встановив суд».

3.3. Проект статті 28. Дитина

1. Юридичний статус дитини має фізична особа від народження до досягнення

вісімнадцятирічного віку (повноліття) безвідносно до набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності.

2. У відносинах з батьками повнолітні дочка, син зберігають юридичний статус дитини безвідносно до досягнення ними повноліття.

3. Малолітньою вважають дитину від народження до досягнення чотирнадцятирічного віку.

4. Неповнолітньою вважають дитину віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

5. Особливості юридичного статусу дитини, здійснення нею цивільних прав і виконання цивільних обов'язків визначає цей Кодекс та/або інший закон.

Враховуючи загрозу національній безпеці у вигляді існування країни через військові чинники та критично низьку народжуваність, а також приймаючи до уваги досвід інших європейських країн з християнським світоглядом та відповідною правовою системою, на кшталт республіки Польщі, де заборонені аборти з певними виключеннями, пропонується ст.28 законопроекту 15150 викласти в наступній редакції:

1. Юридичний статус дитини має фізична особа від народження до досягнення вісімнадцятирічного віку (повноліття) безвідносно до набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності.

2. У відносинах з батьками повнолітні дочка, син зберігають юридичний статус дитини безвідносно до досягнення ними повноліття.

3. З моменту зачаття дитини (утворення зародку) до моменту її народження, вона має статус ненародженої дитини.

4. Малолітньою вважають дитину від народження до досягнення чотирнадцятирічного віку.

5. Неповнолітньою вважають дитину віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

6. Особливості юридичного статусу дитини, здійснення нею цивільних прав і виконання цивільних обов'язків визначає цей Кодекс та/або інший закон.

7. Держава зобов'язана захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держава,

зокрема, зобов'язана на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання:

а) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, в т.ч. раннього інтимного/сексуального життя;

б) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;

в) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах;

г) сприяти вихованню дітей в атмосфері статевої стриманості, скромності та підготовки до подружньої вірності і тривалого щасливого сімейного життя, де народжуються і виховуються діти в атмосфері щастя, любові і розуміння, з пріоритетним правом батьків на виховання і піклування відповідно до моральних засад суспільства.

4. Щодо цивільної дієздатності малолітніх та неповнолітніх дітей

Статті 37-39 Законопроектую надають зайві/передчасні права малолітнім та неповнолітнім дітям щодо фінансових ресурсів та участі в громадських організаціях і юридичних особах, укладенні правочинів, без згоди батьків. Тим самим невілюють виховну функцію батьківства та наражають незрілу психіку дітей на надмірну відповідальність і навантаження, яка ще не здатна в повній мірі усвідомлювати значення своїх дій, правові і інші наслідки реалізації таких прав без участі батьків.

Стаття 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права:

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що:

1. Сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися по можливості як найширша охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання. Шлюб повинен укладатися за вільною згодою тих, хто одружується.

2. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватись оплачувана

відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню.

Конвенція про права дитини:

Преамбула

... нагадуючи, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу,

впевнені в тому, що сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства....

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 3

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

Стаття 7

1. Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

Стаття 8

1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

2. Якщо дитина протизаконно позбавляється частини або всіх елементів своєї індивідуальності, Держави-учасниці забезпечують їй необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності.

Стаття 16

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 17

Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до таких інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини.

Стаття 18

1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Стаття 27

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

2. Батько (-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей

і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Стаття 32

1. Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

Стаття 34

Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів...

Таким чином, вказаними міжнародними правовими нормами, які узгоджуються зі ст. 51 Конституції України та Сімейним Кодексом України, передбачено пріоритет держави в підтриманні і реалізації права кожної людини на створення здорової сім'ї, як природного і основного осередку суспільства, захист батьківства, материнства, дитинства та виховання дітей в сімейному середовищі під опікою і турботою батьків.

При цьому, вказані міжнародні норми визнають найкращим середовищем для виховання дитини природну сім'ю, визначають права і обов'язки держав-учасниць встановлювати національними законами особливі умови для найкращого такого виховання та забезпечення дітей, батьківства, материнства, їх здорового фізичного, морального і духовного середовища, тощо.

Останнім часом, у зв'язку з безконтрольним використанням дітьми електронних ресурсів, месенджерів, аккаунтів, соціальних мереж, в

країні системно відбуваються акти насилля, знуцання, цькування навіть доведення до самогубства, в т.ч. вербування іноземними спецслужбами підлітків для вчинення терактів, сексуальні домагання та розтління, що свідчить про кричущу необхідність батьківського контролю та обмеження дітей в доступі до мережі інтернет та її продуктів, і це є вже питанням національної безпеки.

Отже, позбавлення батьків проявляти турботу, погоджувати і здійснювати координацію прав для дітей, визначених в ст.ст. 37-39 законопроекту, не відповідають вказаним правовим нормам, інтересам дитини та суспільства, а також невілюють виховну функцію батьківства, можуть призвести до свавілля.

Враховуючи викладене, пропонуємо статті 37, 38 законопроекту викласти в наступній редакції:

«Стаття 37. Часткова цивільна дієздатність малолітньої дитини 1. Малолітня дитина має право:

1) самостійно, за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, здійснювати особисті права, зокрема право на ім'я, на честь і гідність, на особистий простір (приватність), на висловлення власної думки з питань щодо свого життя, на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, на участь у дитячих громадських організаціях;

2) за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, на самозахист своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів;

3) звертатися до органів опіки та піклування, органів правопорядку, суду, інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та/або службових осіб за захистом своїх цивільних прав та/або правомірних інтересів, зокрема порушених батьками;

4) самостійно, за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, вчиняти дрібні побутові правочини.

Дрібний побутовий правочин – це правочин, який задовольняє звичайні побутові потреби малолітньої дитини, відповідає її віку, рівню

фізичного, емоційного і соціального розвитку, а його предмет має невелику вартість.

2. Батьки/опікуни мають пріоритет у вихованні та піклуванні щодо дітей, згідно своїх переконань та світогляду, і мають беззаперечне право обмежувати дитину в реалізації її бажань та намірів, в атмосфері любові і поваги до гідності дитини, з метою виховання цілісної і здорової особистості, здатної керувати своїми бажаннями та емоціями, проявляючи повагу до прав інших, старших і суспільства.

3. Батьки/опікуни несуть відповідальності за завдану шкоду їх малолітньою дитиною.

Стаття 38. Неповна цивільна дієздатність неповнолітньої дитини

1. Крім правочинів, визначених статтею 37 цього Кодексу, неповнолітня дитина має право:

1) самостійно, за турботливого нагляду батьків/піклувальника, розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

2) самостійно, за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

3) за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

4) за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, самостійно укласти договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, який вона внесла на своє ім'я;

5) за згоди батьків/піклувальника та їх турботливого нагляду, самостійно укласти договір банківського рахунку і розпоряджатися грошовими коштами на рахунку.

2. Неповнолітня дитина вчиняє інші правочини за згодою батьків або піклувальника. Неповнолітня дитина може вчиняти правочини щодо відчуження нерухомого майна або транспортного засобу, їх обтяження, зокрема передання їх у заставу (іпотеку), лише за наявності письмової нотаріально посвідченої згоди батьків або піклувальника, а у випадках, встановлених цим Кодексом та/або

іншим законом, – також дозволу органу опіки та піклування.

3. Неповнолітня дитина може розпоряджатися вкладом, що його внесли повністю або частково інші особи на її ім'я, за наявності письмової згоди батьків або піклувальника.

4. За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків, піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої дитини самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами або позбавити її такого права.

Суд скасовує рішення про обмеження або позбавлення права, визначеного абзацом першим цієї частини, якщо зазнали змін обставини, що були підставою для його ухвалення.

4. Порядок обмежування цивільної дієздатності неповнолітньої дитини встановлює Цивільний процесуальний кодекс України.»

Статтю 39 законопроекту «виключити».

5. Особлива невідповідність національним інтересам, вимогам щодо якості закону та правової визначеності містить Книга друга законопроекту «Право особисте»

Особисті права необхідно права розрізнати у видах і природах, адже не врахування цього призводить до невизначеності і свавілля, оскільки приватні права, щонайменше, варто розділяти на (а) невід'ємні, природні та на (б) вольові, набуті. Для прикладу: право на життя, на здоров'я, на гідність, на дитинство, батьківство, материнство, стать є невід'ємним і природнім; в то й же час право на власність, на вибір місця проживання, на професію, поведінку є вольовим і набувальним. Тому природні права обмежені бути не можуть, а вольові права чи право на їх публічне вираження можуть бути обмежені, саме в інтересах суспільної моралі, здоров'я населення, національної безпеки, тобто загального блага тієї чи іншої країни, що передбачено в ч. 2 ст.ст.8-10 Конвенції з прав людини та ст.1, п.«б» ч.3 ст.19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Разом з тим, історія законотворчості показує, що не всі аспекти суспільної поведінки можуть бути врегульовані законодавчими актами, і найкращим її регулятором залишається висока суспільна мораль і відповідні цінності.

Однак, в другій книзі «Право особисте» законопроекту, ініціатори здійснили спробу врегулювати відносини, які повинні бути врегульовані насамперед «суспільною мораллю і національними цінностями», адже такі спроби, без врахування цих регуляторів, часто призводили до порушення прав інших, правової невизначеності, обмеження прав свободи слова, переконань та віросповідання, встановлення цензури, переслідувань, і, як наслідок, тиранії.

Тому під час військового стану поспішне прийняття подібних загальних регуляторів суспільних відносин не дає можливість врахувати думку всього громадського суспільства, обмежує якісний аналіз запропонованих норм та їх обговорення за участі широкого кола експертів, а також може призвести до подальшого розколу суспільства, росту ще більшої недовіри до влади тощо.

5.1. Так, проект статей передбачає:

Стаття 286. Поняття особистого права

1. Особисте право є невіддільним від особи правом, що має немайновий характер та спрямоване на задоволення фізичних, психічних, психологічних, культурних, соціальних або інших нематеріальних потреб та правомірних інтересів особи.

2. Особисті права належать фізичній особі з моменту її народження або з моменту, визначеного Конституцією України, цим Кодексом та/або іншим законом.

3. Особисті права належать юридичній особі з моменту її створення або з моменту, визначеного цим Кодексом та/або іншим законом.

4. Невіддільність особистого права від особи полягає в тому, що особа не може відмовитися від свого особистого права, а також не може бути позбавлена цього права.

Надання особою згоди на здійснення окремих її особистих прав іншими особами або реалізацію іншими особами окремих правоможностей цих особистих прав не є їх відчуженням.

5. Немайновий характер особистого права полягає в тому, що воно не має економічного походження та/або змісту, майнової цінності.

6. Особисті права належать фізичній особі до моменту її смерті або до іншого моменту, визначеного Конституцією України, цим Кодексом та/або іншим законом.

7. Особисті права належать юридичній особі до моменту її припинення або до іншого моменту, визначеного цим Кодексом та/або іншим законом.

Стаття 287. Види особистих прав

1. Особисті права визначає Конституція України, цей Кодекс та/або інший закон.

Визначений цими нормативно-правовими актами перелік особистих прав не є вичерпним.

2. Фізичній особі належать також інші особисті права за умови відповідності їх статті 286 цього Кодексу.

3. Юридична особа може мати інші особисті права за умови відповідності їх статті 286 цього Кодексу, крім особистих прав, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Стаття 288. Зміст особистого права

1. Зміст особистого права полягає в тому, що особа є носієм особистого блага, має змогу вільно, на власний розсуд використовувати це благо, що включає в себе усі прояви поведінки щодо нього, з метою задоволення власних потреб та правомірних інтересів порядком, у спосіб та в межах, що не суперечать Конституції України, цьому Кодексу та/або іншому закону, доброзвичайності, а також сутності та призначенню такого особистого блага.

2. Особа може надавати згоду на використання свого особистого блага іншим особам, якщо це не суперечить Конституції України, цьому Кодексу та/або іншому закону, доброзвичайності, а також сутності та призначенню такого особистого блага.

Особа може відкликати надану згоду на використання свого особистого блага, якщо іншого не визначено Конституцією України, цим Кодексом та/або іншим законом, а також договором.

3. Особа може заборонити іншим особам поведінку, що порушує її особисте благо, вимагати припинення такої поведінки та застосовувати інші визначені законом способи захисту.

Системний аналіз вказаним положень дає можливість зробити висновок, що визначення поняття, виду особистих благ особи і способів їх захисту викладені в ст.ст.286-293 законопроекту, не відповідають якості закону, можуть породити невизначеність, особливо без такого регулятора, як відповідність «суспільній моралі/моральним засадам суспільства/звичаї/традиції». Передбачається, що кожен наділяється правом визначати особисте благо на свій розсуд, і забороняти іншим особам поведінку, що порушує на його думку, його особисте благо, вимагати припинення такої поведінки від інших (ч.3 ст.288), що може призвести до свавілля.

5.2. Особливе занепокоєння викликає глава 18 законопроекту «Особисті права, що забезпечують природне існування фізичної особи»

5.2.1. Проект статті 301. Право на гідність

1. Фізична особа має право на гідність.

2. Фізична особа має право вимагати від будь-кого визнання її цінності як людини, а також відповідного поведіння з нею.

3. Фізичну особу не може бути піддано такому, що принижує її гідність поведінню або покаранню.

4. Фізична особа може звернутися до суду з позовом про захист її гідності, відшкодування, компенсацію завданої шкоди.

Частина 2 даної статті не відповідає якості закону, адже не зрозуміло міру/межу вимоги щодо визнання цінності, випадки такої вимоги, яким чином має виражатися визнання цінності. До прикладу, не зрозуміло в якій формі, від кого і в який спосіб особа, яка вчинила насилля чи іншу асоціальну поведінку, може вимагати визнання її цінності і в яких випадках, чи не буде це породжувати свавілля і наругу над почуттями і правами інших, які не поділяють і не підтримують вчинки чи поведінку такої особи.

Подібні норми не врегулюють суспільні відносини, а навпаки можуть породити ряд невизначеностей, протиріч та свавілля, що вкотре підтверджує про необхідність і незамінність такого засадничого правового регулятора відносин як «моральні засади суспільства».

5.2.2. Проект статті 302. Право на особисту безпеку

1. Фізична особа має право на особисту безпеку.

Фізична особа з власної волі та у власних інтересах визначає рівень особистої безпеки, самостійно визначає допустимий рівень ризику в будь-якій сфері своєї діяльності.

Дієздатна повнолітня фізична особа за інформованої письмової згоди може здійснювати професійну, військову, волонтерську та іншу діяльність, пов'язану з високим рівнем ризику та підвищеною загрозою для особистої безпеки.

2. Фізична особа має право на належні, безпечні, здорові та якісні умови життєдіяльності та довкілля, продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту), а також на повну, актуальну, доступну та достовірну інформацію про рівень особистої безпеки, про рівень наявних ризиків та загроз, про безпеку та якість довкілля, харчових продуктів, предметів побуту, умов роботи, проживання, навчання тощо.

3. Поведінка суб'єктів приватних відносин, що створює загрозу особистій безпеці фізичної особи та несе ризик для її життя, здоров'я, призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, погіршення умов життєдіяльності, є протиправною та має бути негайно припинена на вимогу фізичної особи.

Дана норма дає широкі права кожній особі визначати на власний розсуд рівень ризиків для неї, що може привести до свавілля та широких зловживань щодо прав інших. Це вкотре підтверджує, що виключення з соціальних регуляторів правових норм поведінки у вигляді суспільної моралі та традицій/звичаїв, не може бути замінено писаними нормами, на що також вказує Конституційний Суд України №15-рп/2004 від 02.11.2004 р. по справі №1-33/2004, і неминуче призводить до свавілля чи до тиранії, за яким слідує тотальний контроль, за прикладом авторитарних держав.

5.2.3. Проект статті 303. Право на здоров'я

1. Фізична особа має невіддільне право на здоров'я.

2. Охорону здоров'я фізичної особи забезпечують системою заходів, спрямованих на

збереження та/або відновлення фізіологічних, психічних, психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності фізичної особи при максимально біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Зазначену систему заходів охорони здоров'я впроваджує орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, його службова та/або посадова особа, заклад охорони здоров'я, інша фізична, юридична особа порядком, що його визначено Конституцією України, цим Кодексом та/або іншим законом.

Фізична особа має право на рівний та недискримінаційний доступ до охорони здоров'я.

Прект статті 304. Право на медичну та/або реабілітаційну допомогу

1. Фізична особа має право на медичну та/або реабілітаційну допомогу.

Порядок, зміст та обсяг надання медичної та/або реабілітаційної допомоги визначає центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я відповідно до закону.

2. Медичну та/або реабілітаційну допомогу надають безоплатно в межах програми медичних гарантій, на підставі та порядком, визначених законом.

3. Медичну та/або реабілітаційну допомогу фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, надають за її інформованої письмової згоди.

4. Медичну та/або реабілітаційну допомогу малолітній дитині надають за інформованої письмової згоди її батьків, опікуна або іншого законного представника. Малолітня дитина має право бути вислуханою, якщо вона здатна сформулювати та висловити свої думки про надання їй медичної та/або реабілітаційної допомоги.

У разі відсутності батьків, опікуна або іншого законного представника медичну та/або реабілітаційну допомогу малолітній дитині надають за інформованої письмової згоди члена її сім'ї або родича у такій пріоритетній послідовності: вітчим, мачуха; повнорідний або неповнорідний повнолітній брат або сестра; дід, баба; прадід, прабаба.

У разі відсутності згоди на надання медичної та/або реабілітаційної допомоги малолітній

дитині осіб, визначених абзацом першим цієї частини, за наявності ознак прямої загрози її життю, лікар повинен діяти в найкращому інтересі малолітньої дитини, що полягає у збереженні її життя та здоров'я, а також невідкладно повідомити про це орган опіки і піклування.

У разі відсутності осіб, які можуть надати згоду на надання медичної та/або реабілітаційної допомоги малолітній дитині, за наявності ознак прямої загрози її життю, таку допомогу надають без згоди, а лікар повинен діяти в найкращому інтересі малолітньої дитини, що полягає у збереженні її життя та здоров'я.

5. Медичну та/або реабілітаційну допомогу недієздатній фізичній особі надають за інформованої письмової згоди її опікуна. Недієздатна фізична особа має право бути вислуханою, якщо вона здатна сформулювати та висловити свої думки про надання їй медичної та/або реабілітаційної допомоги.

У разі відсутності згоди опікуна на надання медичної та/або реабілітаційної допомоги недієздатній фізичній особі, за наявності ознак прямої загрози її життю, лікар повинен діяти в найкращому інтересі недієздатної фізичної особи, що полягає у збереженні її життя та здоров'я, а також невідкладно повідомити про це орган опіки і піклування.

У разі відсутності особи, яка може надати згоду на надання медичної та/або реабілітаційної допомоги недієздатній фізичній особі, за наявності ознак прямої загрози її життю, таку допомогу надають без згоди, а лікар повинен діяти в найкращому інтересі цієї фізичної особи, що полягає у збереженні її життя та здоров'я.

6. Медичну та/або реабілітаційну допомогу фізичній особі, цивільну дієздатність якої обмежено через психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своєї поведінки та/або керувати нею, надають за інформованої письмової згоди фізичної особи та її піклувальника.

У разі відсутності згоди між піклувальником та фізичною особою, цивільну дієздатність якої обмежено через психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати

значення своєї поведінки та/або керувати нею, на надання медичної та/або реабілітаційної допомоги, за наявності ознак прямої загрози життю такої фізичної особи, лікар повинен діяти в найкращому інтересі такої фізичної особи, що полягає у збереженні її життя та здоров'я, а також невідкладно повідомити про це орган опіки і піклування.

У разі якщо фізична особа, цивільну дієздатність якої обмежено через психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своєї поведінки та/або керувати нею, не здатна надати усвідомленої інформованої письмової згоди на медичну та/або реабілітаційну допомогу, таку згоду надають за рішенням суду.

7. Фізична особа з повною цивільною дієздатністю, яка усвідомлює значення своєї поведінки та може керувати нею, має право відмовитися від надання їй медичної та/або реабілітаційної допомоги або вимагати припинення надання медичної допомоги, що вже розпочалась.

8. За наявності ознак прямої загрози життю фізичної особи медичну та/або реабілітаційну допомогу надають без її згоди за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди від такої особи, її представника або уповноваженої нею особи та за браком попередніх розпоряджень, оформлених відповідно до закону.

Представниками або уповноваженими особами фізичної особи з повною дієздатністю, яка не здатна надати згоду на медичну та/або реабілітаційну допомогу за наявності ознак прямої загрози її життю, є фізичні особи в такій пріоритетній послідовності: довірена особа фізичної особи, яка діє на підставі довіреності та/або договору доручення; довірена особа для повідомлення в разі настання екстреного випадку з фізичною особою, відомості про яку зазначено у Реєстрі пацієнтів в електронній системі охорони здоров'я; другий з подружжя; один із батьків; повнолітній син або донька; повнолітній брат або сестра; особи, які проживають із нею однією сім'єю.

9. Медичну та/або реабілітаційну допомогу надають відповідно до стандартів у сфері охорони здоров'я.

10. Фізична особа, яка звернулася за наданням їй медичної та/або реабілітаційної допомоги, має право на лікаря, фахівця з реабілітації, на вибір закладу охорони здоров'я, реабілітаційного закладу, методів профілактики, діагностики, лікування та/або реабілітації відповідно до рекомендацій лікаря та/або фахівця з реабілітації.

11. Фізична особа, яка перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, має право на допущення до неї інших медичного працівника, фахівця з реабілітації, члена сім'ї та/або іншої близької особи, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката, представника з кола осіб, визначених частиною восьмою цієї статті, а також на допущення до неї священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

12. Допомогу у сфері психічного здоров'я надають фізичній особі відповідно до закону.

13. Медичну допомогу різних видів (екстрена, первинна, спеціалізована, паліативна тощо) надають фізичній особі відповідно до законодавства.

14. Реабілітаційну допомогу різних видів, зокрема реабілітація у сфері охорони здоров'я, надають фізичній особі відповідно до законодавства.

15. Фізична особа може бути зобов'язана проходити медичний огляд у випадках та порядком, встановлених законом, з дотриманням принципів необхідності і домірності.

Проект статті 305. Репродуктивні права

1. Фізична особа має право репродуктивного вибору, зокрема приймати вільне та відповідальне рішення щодо планування кількості дітей, інтервалу між їх народженням, необхідних для збереження здоров'я матері та дитини.

Це право охоплює також відмову від материнства, батьківства.

2. Жінка має право на материнство. Чоловік має право на батьківство.

Позбавлення жінки або чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням нею/ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в

результаті протиправної поведінки щодо неї/нього є підставою для компенсації завданої їй/йому моральної шкоди.

Позбавлення жінки або чоловіка репродуктивної функції у зв'язку із захистом Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є підставою для компенсації державою завданої їй/йому моральної шкоди.

Вагітній жінці мають бути створені умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини.

Матері та/або батькові мають бути створені умови для поєднання материнства/батьківства із здійсненням нею/ним інших прав та виконанням обов'язків.

3. Фізична особа може здійснювати свою репродуктивну функцію, зокрема із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, на умовах та порядком, визначених законодавством.

Програми допоміжних репродуктивних технологій застосовують лише за медичними показаннями та за інформованої письмової згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи.

Кріоконсервація та зберігання репродуктивних біологічних матеріалів, ембріонів для використання у власних потребах, донорства, використання та розпорядження анатомічними матеріалами, що мають репродуктивні властивості, застосовують на умовах та порядком, визначених законом.

Фізична особа має право на таємницю застосування програм допоміжних репродуктивних технологій.

Фізична особа, народжена в результаті застосування програм допоміжних репродуктивних технологій, має право після досягнення нею повноліття одержати інформацію про своє походження.

4. Фізична особа має право на репродуктивне здоров'я, зокрема вчиняти дії, спрямовані на його поліпшення, підтримання або зміну обсягу репродуктивної функції.

Фізична особа має право на вибір способів та засобів контрацепції.

Стерилізацію може бути проведено лише за інформованої письмової згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи.

Штучне переривання вагітності, що не перевищує дванадцять тижнів, може бути виконано лише та за інформованої письмової згоди жінки.

У випадках, визначених законодавством, штучне переривання вагітності може бути виконано під час вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів.

Перелік обставин, що уможливають штучне переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, визначає законодавство.

5. Примус у здійсненні репродуктивних прав заборонений.

Запропонована редакція правових норм не відповідає вимогам щодо якості закону, оскільки дає широкі права центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я визначати порядок, зміст та обсяг надання медичної та/або реабілітаційної допомоги (що маєтсья на увазі!?). Тут відсутнє право батьків надавати чи не надавати згоду неповнолітнім дітям на отримання тієї чи іншої медичної/реабілітаційної допомоги, що в ряді країн включає гормональну терапію та так звані «трансгендерні переходи», що є неприпустимим до досягнення повноліття і має невідворотні шкідливі наслідки. Тут не визначений чіткий зміст репродуктивних прав, прав неповнолітніх осіб, що є примусом до репродуктивних прав (виношення і народження дитини після 12 тижнів може вважатися примусом!?).

Також, практика надання дозволу на переривання вагітності на рівні Закону призводить до небажаних результатів у вигляді недбалого ставлення до статевого життя, вбивства ненароджених дітей, подружніх обов'язків, поглиблює моральну деградацію та демографічну кризу. В такому випадку варто триматися практики інших європейських країн, де аборти заборонені, за певними виключеннями.

Крім того, в Україні відсутній примус до батьківства і материнства. Тому, встановлювати відмову від батьківства і материнства правом – не відповідає моральним засадам суспільства і національним інтересам в умовах демографічної кризи, знецінює значення батьківства, спонукає до росту сирітства, нещасливого дитинства

і безвідповідального статевого життя, що суперечить ст. 51 Конституції України.

5.2.4. Недопустимим є прийняття наступних правових норм, які загрожують здоров'ю нації, дітей, національним інтересам.

Проект статті 307. Право на свободу природного існування

1. Фізична особа має право на свободу природного існування.

2. Фізична особа може вільно, на власний розсуд, відповідно до власних потреб, інтересів і цілей визначати свою поведінку і ухвалювати рішення у сфері природного існування порядком, у спосіб і в межах, що не суперечать Конституції України, цьому Кодексу та/або іншим законам, доброзвичайності.

3. Фізична особа може вимагати від будь-кого не порушувати право на свободу природного існування та/або не вчиняти будь-яких інших дій, що впливають на його зміст, обсяг або можливість вільного і самостійного волевиявлення.

4. Право на свободу природного існування може бути обмежено лише у випадках, визначених Конституцією України, порядком, у спосіб і в межах, встановлених законом.

5. Цькування, залякування, переслідування, будь-які інші форми фізичного, психічного, психологічного та/або іншого тиску на фізичну особу заборонені.

6. Втягування фізичної особи у вживання спиртних напоїв, наркотичних, психотропних засобів, вчинення інших дій, що призводять до біологічної, психічної, психологічної та/або іншої залежності фізичної особи, заборонені.

Проект статті 308. Право на тілесну недоторканність

1. Фізична особа має право на тілесну недоторканність (тілесну автономію), зокрема вирішувати питання, що стосуються її тіла, включаючи медичні, біотехнологічні та/або інші втручання, що їх вчиняють за її інформованої письмової згоди. Це право охоплює також відмову від будь-якого втручання, крім випадків, визначених законом.

2. Фізична особа має право на надання інформованої письмової згоди на визначення подальшої долі свого тіла та/або його частин

після смерті, зокрема у спосіб передання після смерті свого тіла та/або його частин науковим, медичним або навчальним закладам.

Фізична особа може відкликати вже надану згоду або заборонити будь-яке використання її тіла та/або його частин після смерті. У такому разі згода членів сім'ї померлої особи, близьких родичів та/або інших заінтересованих осіб щодо визначення долі тіла померлої особи та/або його частин після смерті є нікчемною.

3. Фізична особа не може бути піддана тортурам, жорстокому, нелюдському поводженню або покаранню.

4. Фізичне покарання батьками, опікунами, піклувальниками, іншими законними представниками, вихователями, а також будь-якими іншими

особами малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних заборонено.

У разі жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження фізичної особи стосовно іншої фізичної особи, яка перебуває в безпорадному стані, застосовують заходи, встановлені цим Кодексом.

Проект частини 5 ст. 315 Право на ім'я.

Фізична особа має право на зміну свого прізвища у разі: 1) державної реєстрації шлюбу; 2) визнання шлюбу недійсним; 3) розірвання шлюбу; 4) зміни прізвища одним із батьків; 5) зміни прізвища обома батьками; 6) усиновлення; 7) скасування усиновлення або визнання його недійсним; 8) зміни (корекції) статі фізичної особи; 9) застосування до особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, заходів безпеки; 10) в інших випадках, визначених законом.

По перше, відбувається безпідставна підміна понять «природного чи біологічного існування» особи з «вольовим правом вільного вибору такого існування», в т.ч. відповідно до її біологічної статті, що є вкрай небезпечним, особливо серед дітей і молоді, адже передбачається право на зміну (корекцію) статі, що прямо суперечить суспільній моралі та національним цінностям, а також складає загрозу життю і здоров'ю особи.

По друге, відсутні будь-які вікові обмеження щодо права на здійснення такого вибору, тим

самим надається право дітям, які мають не сформовану психологічну особистість і є вкрай вразливими, під впливом зовнішніх деструктивних факторів робити не свідомий вибір будь-якої асоціальної поведінки, особливо в сфері своєї ідентичності.

По третє, такій особі, в т.ч неповнолітній, надається агресивне право вимагати від усіх і кожного не порушувати право на свободу відповідного хибного «природного існування» та/або не вчиняти будь-яких інших дій, що впливають на його зміст, обсяг або можливість самостійного і вільного волевиявлення, тим самим батьки позбавляються виховної функції щодо своїх дітей і права їх виховувати відповідно до своїх переконань, суспільної моралі, віри, і т.і., що гарантовано Конвенцією про захист прав дитини, зокрема її ст.8, 27, 30, 34.

По четверте, в зазначеному випадку, будь-які прояви непослуху чи нестабільної поведінки і бажань дитини, повинні задовольнятися батьками, оскільки будь-які інші дисциплінарні міри будуть вважатися порушенням права на «природне існування», що в подальшому може розцінюватися підставою для позбавлення батьківських прав.

По п'яте, вказані норми без будь-яких вікових обмежень та медичних показників дають право дітям самостійно вирішувати долю свого тіла, що в т.ч. це включає аборти, гормональну терапію, так звані «трансгендрені переходи», що практикуються і агресивно популяризуються ліво-радикальними політичними силами в інших країнах і що призводить до невідворотних негативних фізичних, психологічних і асоціальних наслідків. Відповідні факти вже встановлені численними науковими дослідженнями та негативним досвідом інших країн.

Така тенденція і неякісні законодавчі норми знищують право, в першу чергу дитини на безпечне психологічне і фізичне виховання в здоровому сімейному оточенні, потім знищують права батьків на обрання власних методів виховання, стимулюють моральне і статеве розтління серед дітей і молоді, що неминуче призводить до деградації і вимирання нації, її

ідентичності і самобутності, краху інституту сім'ї і шлюбу.

Тотожні необдумані законодавчі ініціативи були запроваджені ліво-радикальними політичними силами в багатьох країнах, що призвело до невинуватих наслідків, соціального занепаду, шкоди моральному і фізичному здоров'ю людей, вкрай негативно відобразилось на демографічних показниках. Наразі ряд країн Європи в т.ч. США почали активно скасовувати відповідну хибну соціальну практику та повертати нації до природного і біологічного порядку речей та захищати своїх дітей і жінок від агресивного насилля так званої «гендерної ідеології», про що говорилось вище (див. п.1).

Реалізація описаних прав може здійснюватись самостійно виключно повнолітніми особами, відповідно до моральних засад суспільства. А реалізація таких прав дітьми може здійснюватись виключно під наглядом і вихованням з боку батьків/опікунів, з урахуванням моральних засад суспільства та права батьків на виховання своїх дітей відповідно до своїх переконань та світогляду.

Проект частини 2 статті 312. Право на донорство

2. Повнолітня дієздатна фізична особа має право бути живим донором парних органів, органів, здатних до самовідтворення, інших анатомічних матеріалів, зокрема репродуктивних клітин, а також кріоконсервованих ембріонів, створених з репродуктивною метою, але не використаних для лікування замовників послуг із застосування допоміжних репродуктивних технологій, у межах, визначених цим Кодексом та/або іншим законом, а також якщо це не суперечить доброзвичайності.

Донорство кріоконсервованих ембріонів для лікувальних цілей є фактичним знищенням/вбивством ненароджених дітей, що категорично суперечить моральним засадам суспільства і етичним нормам.

5.2.5. Наступні законодавчі ініціативи за проектом №15150 порушують ряд конституційних прав, в тому числі права на свободу віросповідання та діяльність

релігійних громад направлених на допомогу особам, які зробили помилку в своєму житті чи обрали асоціальний спосіб існування:

Проект статті 310. Право на психічну недоторканність

1. Фізична особа має право на психічну недоторканність (психічну автономію).

2. Застосування методів безпосереднього психічного впливу (гіпнотична терапія, введення психотропних речовин, що здійснюють поза медичною практикою або з порушенням встановлених клінічних протоколів тощо), технологій прихованого психічного впливу, проведення медичних, наукових та інших дослідів, експериментів, процедур, пов'язаних із нейромоніторингом, нейростимуляцією або інструментальною діагностикою психофізіологічного стану особи, а також будь-який інший спосіб медичного, психічного, психологічного, психофізіологічного та іншого втручання у психіку фізичної особи може бути вчинено лише за її інформованої письмової згоди або у випадках та порядком, визначених законом.

Фізична особа у будь-який момент може відмовитися від будь-якого зазначеного в абзаці першому цієї частини втручання в її психіку, зокрема і після того, як його розпочато, та вимагати припинення такого втручання.

3. Фізична особа має право на захист від поведінки іншої особи, що спричиняє психологічне насильство, емоційний тиск, маніпулювання свідомістю або інші форми втручання у стан психічного здоров'я».

Дана норма не відповідає вимогам щодо якості закону, повністю забороняє функцію батьківського виховання дітей, адже не містить обмеження щодо реалізації таких прав дітьми, фактично забороняє проведення публічних богослужінь і релігійних обрядів, будь-яке публічне висловлення чи зауваження особі, може розцінюватись як порушення її психічної недоторканності. Відповідні норми можуть створити умови для повного свавілля, морально-духовного занепаду, тиранії з боку психічно невірніважених осіб, знищення умов для щасливого і безпечного сімейного виховання, дитинства,

батьківства, материнства. Атмосфера в сім'ях буде створюватись некерованим емоційним станом дітей (під впливом деструктивних інформаційних джерел), з несформованою психологічною і сталою особистістю, здатною поважати права інших. При цьому батьки будуть позбавлені можливості виховувати своїх дітей і формувати в них цілісну, емоційно здорову і зрілу особистість. Не складно уявити, в що перетвориться в таких законодавчих умовах сімейне щастя, радість подружжя, дитинства батьківства, тощо.

Такі необдумані законодавчі норми, без вікового обмеження для дітей та права батьків на їх виховання, є прямою загрозою для існування нації та країни в цілому, призводять до свавілля і тиранії.

Проект статті 317. Право на індивідуальність

1. Фізична особа має право на індивідуальність.

2. Фізична особа має право на формування, збереження та зміну своєї індивідуальності з урахуванням особливостей біологічної, психічної, психологічної, соціальної, культурної, національної, релігійної, мовної та іншої самобутності, а також на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо це не суперечить Конституції України, цьому Кодексу та/або іншому закону, доброзвичайності.

3. Дискримінація фізичної особи за ознаками індивідуальності (статтю, віком, станом здоров'я, ознакою раси, кольором шкіри, стилем одягу, зовнішністю, видом статури, особливостями будови тіла, наявністю ознак інвалідності, вагою, зростом, голосом, порушенням рухових функцій, манерою поведінки, політичними, релігійними та іншими переконаннями, етнічним, соціальним походженням, майновим станом тощо) заборонена.

Не є дискримінацією фізичної особи за ознаками індивідуальності встановлення відмінностей, обмежень, привілеїв або вимог у відносинах, якщо вони об'єктивно обґрунтовані, розумні, переслідують легітимну мету, способи досягнення якої є належними та необхідними, зокрема:

-забезпечення охорони життя та здоров'я зазначеної фізичної особи або інших фізичних осіб, захист національної безпеки, громадського порядку, запобігання кримінальним правопорушенням, забезпечення охорони здоров'я населення та прав і свобод інших осіб;

-дотримання встановлених законом санітарно-гігієнічних або екологічних норм і правил;

-об'єктивна необхідність відповідності особистих якостей, навичок, вмінь, зокрема зовнішнього вигляду, фізичного стану, специфічним професійним вимогам, встановленим законом та/або договором, без якої належне виконання професійних, трудових, службових, військових та інших обов'язків є неможливим;

-захист вразливих груп населення, якщо це визначено законом та не спрямовано на приниження їхньої індивідуальності;

-забезпечення вирішення працівників або представників юридичної особи, якщо це є істотною складовою надання послуги або виконання функції, а також домірно поширюється на всіх осіб у відповідних відносинах;

-захист доброзвичайності.

Зазначені відмінності, обмеження, привілеї або вимоги у відносинах повинні бути домірними до легітимної мети, яку вони переслідують, а їх встановлення не повинно призвести до повного нівелювання права фізичної особи на індивідуальність.

Фізична особа має право на захист від дискримінації за ознаками її індивідуальності, включаючи відшкодування, компенсацію шкоди.

Проект статті 324. Право на честь, репутацію

1. Фізична особа має право на честь як позитивну соціальну оцінку особи з боку оточуючих, засновану на узгодженості її поведінки з доброзвичайністю.

2. Фізична особа має право на репутацію як набуту особою суспільну оцінку її ділових та/або професійних якостей при виконанні трудових, посадових, службових, військових, громадських або інших обов'язків.

3. Фізична особа має право формувати, змінювати та/або використовувати свою репутацію в різних сферах своєї діяльності у спосіб, що не суперечить Конституції України, цьому Кодексу та/або іншому закону, доброзвичайності.

4. Фізична особа на визнання її заслуг може бути відзначена, нагороджена або заохочена іншим чином. Види відзнак, нагород, інших заохочень, а також підстави та порядок їх застосування визначає законодавство або договір.

Фізична особа може бути відзначена, нагороджена після смерті на підставах, порядком, у спосіб і в межах, встановлених законодавством або договором.

5. Інформацію щодо честі, репутації фізичної особи поширюють у спосіб, що не суперечить Конституції України, цьому Кодексу та/або іншому закону, доброзвичайності та не порушує презумпцію невинуватості.

6. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її честі, репутації, відшкодування, компенсацію завданої шкоди.

Знову спостерігається відсутність вікового обмеження для реалізації зазначених прав, відсутність належної якості закону, виключення батьків з процесу виховання дитини і надання їй права формувати свою індивідуальність на власний вибір, що призводить до наслідків зазначених в попередньому пункті.

Також дана норма, як і попередні норми щодо «права на природне існування» та «психічну недоторканість», мають подібні наслідки та загрози для людей і суспільства. Вкотре спостерігається намагання авторів закону виключити з правового поля «суспільну мораль» і переорієнтуватись на так звану «доброзвичайність» (*boni mores*), за якою насправді чітко просліджується заборона на будь-яке «негативне ставлення», знищення суспільної моралі/традицій/звичаїв, свободи слова, переконань, віросповідання, національних цінностей/інтересів, інституту сім'ї, батьківства, здорового дитинства. Це складає суттєву загрозу для існування народу і країни в цілому відповідно до його самобутності та ідентичності.

5.2.6. Проекти статей 321, 322, 326, 327 щодо права на особистий цифровий образ, цифрове вирізнення, права на інформацію та особисту інформацію знову виключають вікові обмеження для дітей та можливість турботи і нагляду батьків в реалізації вказаних прав, адже існують численні випадки самогубств, асоціальної та іншої деструктивної поведінки дітей в результаті неконтрольованої участі в різних інтернет проєктах, іграх, спільнотах, у тому числі випадки вербування спецслужбами інших держав для вчинення терактів. Нині ряд європейських країн визнають негативний вплив від доступу дітей до інформації, соціальних мереж та мережі інтернет в цілому, тому це вкотре вказує на необхідність вікового обмеження таких прав та обов'язкового участі і нагляду з боку батьків.

Статі 332, 333 законопроекту теж виключають право батьків здійснювати нагляд за нотатками і кореспонденцією своїх дітей, з відповідними наслідками і загрозами, має бути встановлене вікове обмеження для реалізації таких прав на рівні повноліття.

5.2.7. Також, спостерігається намагання ініціатора законопроекту №15150 позбавити батьків права на медичну інформацію щодо своїх дітей після 14 років, тим самим надавши їм можливість, без відома батьків робити аборти, приймати гормональну терапію, здійснювати так звані «трансгендерні переходи» та інші експерименти зі своїм тілом, враховуючи вищевказані попередні правові норми та їх наслідки, про що вже говорилося раніше.

Проект статті 329. Право на медичну інформацію

1. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на отримання повної, достовірної та актуальної медичної інформації про себе, ліцензійної інформації про надавача медичної послуги, зокрема про кваліфікацію медичних працівників, наданої своєчасно, а також на отримання копії та/або ознайомлення з документами, що містять медичну інформацію про неї.

2. Малолітня дитина має право на отримання медичної інформації в доступній для її віку і можливості сприйняття формі з урахуванням

психофізіологічної зрілості та емоційного стану.

Батьки або інші законні представники мають право на медичну інформацію про свою малолітню дитину (підопічного) до досягнення нею чотирнадцяти років.

У разі якщо згоду на медичну допомогу малолітній дитині надає інша фізична особа відповідно до приписів цього Кодексу та/або іншого закону за відсутності батьків або інших законних представників, вона має право на медичну інформацію про малолітню дитину.

3. Законні представники мають право на медичну інформацію про особу, яку визнано недієздатною або обмежено дієздатною.

Фізична особа, яку визнано недієздатною або обмежено дієздатною, має право отримувати медичну інформацію у доступній для її стану та можливості сприйняття формі.

4. Фізична особа, її законний представник або інша уповноважена особа мають право на запит щодо отримання копії документів, що відображають медичну інформацію про фізичну особу, зокрема про стан її здоров'я, дотриманням приписів частин п'ятої та шостої цієї статті та принципу конфіденційності відомостей про третіх осіб. Фізичній особі або її законному представнику копії медичних документів надають безоплатно.

5. Якщо медична інформація про фізичну особу може негативно вплинути на стан її здоров'я або стан здоров'я фізичних осіб, зазначених у частині другій цієї статті, перешкоджати процесу надання медичної допомоги, медичні працівники мають право надати їй/їм неповну інформацію, обмежити можливість ознайомлення її/їх з окремими медичними документами.

6. Фізична особа з повною цивільною дієздатністю може письмово відмовитися від отримання медичної інформації про себе або призначити довірену особу для отримання такої медичної інформації у визначеному обсязі.

7. У разі смерті фізичної особи осіб, визначених частиною першою статті 325 цього Кодексу, наділяють посттанативними правами, зокрема бути присутніми під час дослідження причин її смерті, на свій запит

щодо отримання копії документів, що містять медичну інформацію про фізичну особу, з дотриманням принципу конфіденційності відомостей про третіх осіб, ознайомлюватися з висновками про причини її смерті, а також правом на оскарження цих висновків до суду.

Проект статті 330. Право на медичну таємницю

1. Фізична особа має право на медичну таємницю, зокрема на збереження в таємниці медичної інформації про себе та відомостей немедичного характеру, пов'язаних з наданням такої особі медичної та/або реабілітаційної допомоги, з її особистим, сімейним життям.

2. Заборонено вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про фізичну особу, що становить медичну таємницю.

3. Фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення медичної таємниці, що стала їй відома у зв'язку з виконанням професійних, службових обов'язків або з інших джерел.

Цей обов'язок є безстроковим, якщо іншого не визначено законом».

Проект статті 334. Право на особистий простір (приватність)

1. Фізична особа має право на особистий простір (приватність).

2. Фізична особа порядком, у спосіб і в межах, які не суперечать закону, має право визначати свій особистий простір (приватність) і його межі, вільно, на власний розсуд вирішувати, яким чином організувати і здійснювати свою життєдіяльність у сфері сімейних, побутових, інтимних, інших особистих відносин, не пов'язаних з виконанням покладених на неї публічних функцій.

3. Фізична особа вільно, на власний розсуд визначає коло осіб, які можуть володіти інформацією про її особистий простір (приватність), а також обсяг та/або зміст такої інформації порядком, у спосіб і в межах, установлених законом.

4. Втручання у сферу особистого простору (приватності) фізичної особи можливо лише за її згоди.

Фізична особа вільно, на власний розсуд визначає можливість або неможливість сторонніх осіб втручатися у її особистий простір

(приватність), а також межі та тривалість такого втручання.

5. Фізична особа має право не розголошувати обставини свого особистого простору (приватності), а також вимагати нерозголошення обставин від інших осіб, які володіють такою інформацією.

6. Підстави та порядок обмежування права на особистий простір (приватність) встановлює Конституція України, цей Кодекс та/або інший закон.

Проект статті 336 передбачає право на цифровий особистий простір (цифрову приватність) для всіх фізичних осіб.

В зазначених нормах знову простежується відсутність вікового обмеження повноліттям щодо права на приватність, з усіма відповідними наслідками для дитини, батьків, про що вже говорилося раніше.

Статті 338-343 законопроекту, які визначають особисті права, що забезпечують свободу соціального буття фізичної особи, теж не мають вікового обмеження та не передбачають участі батьків/опікунів в реалізації відповідних прав дітьми.

6. Щодо книги вісім «Право приватне міжнародне» законопроекту

Глава 128 законопроекту «Колізійні норми сімейного права», породжує ряд спірних питань щодо можливості визнання в Україні шлюбом одностатевих відносин, які були зареєстровані за особистим правом іноземця за межами України (ст.ст.1817 ч.1 п.9, 1871, 1874 ч.2). При цьому, стаття 1885 законопроекту не дає підстав визнавати такий шлюб недійсним.

Вказані положення можуть негативно вплинути на депопуляцію сімейних відносин в Україні, адже необхідність визнання одностатевих відносин шлюбом, зареєстрованих в іноземній юрисдикції, не відповідає національним цінностям/інтересам та суспільній моралі, особливо в умовах війни та демографічної кризи. Правове поле України має бути захищено від деструктивних чинників, повинно відповідати найкращим інтересам держави та бути прикладом для інших країн в побудові здорового суспільства з високими моральними цінностями.

7. Щодо книги шостої законопроекту «Право сімейне»

В цілому положення даної книги відповідають ст.11, 51 Конституції України та національним цінностям і направлені на захист державних інтересів в сфері інституту сім'ї. Дана книга містить якісні інструменти для усунення реальних загроз в умовах глобальних світових викликів, направлені на збереження національної самобутності та ідентичності, захист патріотичної і оборонної свідомості, адже основним мотивуючим чинником для захисту держави є сім'я і сімейні цінності українського народу.

Поряд з цим, вважаємо скасування Сімейного Кодексу України з перенесенням даної галузі до окремого розділу Цивільного Кодексу несе в собі депопулюючий аспект і не відповідає національним інтересам, оскільки сім'я, як первинний і основний осередок суспільства, з метою його популяризації та захисту має регулюватись окремим Кодексом, що повністю відповідатиме ст. 51 Конституції України. Адже, сімейні відносини не варто прирівнювати до звичайних приватноправних, оскільки популяризація і розвиток здорової сім'ї, батьківства, дитинства є особливим предметом національної безпеки та гарантом української державності, особливо в умовах війни та демографічної кризи, а тому має загальносуспільне/публічне значення. Також викликає занепокоєння поглинання сімейного кодексу проектом нового цивільного, в той час, коли інші галузі приватноправні галузі права зберігають кодексний формат регулювання і значимості, зокрема Житловий кодекс, КзПП, Земельний Кодекс, тощо.

7.1. В цьому ж контексті, зі статей 1509-1510 законопроекту слід вилучити нотаріуса з переліку суб'єктів, які здійснюють правочин розірвання шлюбу.

По-перше, шлюб – це особливий рівень відносин, спрямований на формування основного осередку суспільства – сім'ї. Відтак шлюб має особливий статус, значно вищий за звичайні договірні відносини. Відтак реєстрація та розірвання шлюбу можливе лише за посередництва держави – органу державної

реєстрації актів цивільного стану та/або суду. По-друге, нотаріуси не наділені правом брати участь у реєстрації шлюбу, тому їхня участь у розірванні шлюбу є невиправданою, нелогічною і недоцільною, створює хибне враження про шлюб як елемент договірної, а не природного права.

7.2. Стаття 1527 законопроекту теж підлягає вилученню, оскільки допоміжні репродуктивні технології можуть бути доступними лише подружнім парам у встановленому порядку. Надання такого доступу для одиноких чоловіків і жінок суперечить моральним засадам, етичним нормам, відкриває можливість для зловживань, у тому числі для торгівлі людьми. Прагнення набути батьківський або материнський досвід може бути реалізоване через процедуру усиновлення, яка є доступною для одиноких осіб і відповідає суспільній моралі та національним цінностям.

Слід зазначити, що збереження правильної і природної дефініції шлюбу та сім'ї в даному законопроекті хоч і є позитивним аспектом, однак, в разі прийняття інших зазначених норм в частині встановлення нового соціально-гуманітарного устрою в сфері приватного права, морально-статевого розтління особливо серед дітей, в подальшому призведе до руйнування інституту сім'ї. Адже розбещене і аморальне суспільство не здатне створювати здорові сім'ї, берегти подружню вірність, виховувати дітей і підтримувати існування нації в цілому.

Таким чином можна виснувати, що вказані положення ст.ст. 6, 8, 12 ч.3, 37, 38, книга друга

«Право особисте», зокрема ст.ст. 286-288, 301-305, 307-308, 310, 312 ч.2, 315 п.8 ч.5, 317, 321, 322, 324, 326, 327, 329, 330, 332-334, 336, 338-343, глава 128 «Колізійні норми сімейного права», зокрема ст.ст.1817 ч.1 п.9, 1871, 1874 ч.2, 1885, ст.ст.1509, 1510, 1527 законопроекту №15150 не відповідають положенням Конституції України, актам твердого міжнародного права, встановлюють абсолютно новий суспільний/конституційний лад в соціально-гуманітарній сфері в неконституційний спосіб, з порушенням національних інтересів, які є гарантами державної безпеки, оборонної свідомості, національної гідності, самобутності та ідентичності.

Тому вважаю, що прийняття даного законопроекту в нинішній редакції встановлює передумови та правові конструкції для нанесення шкоди суспільству, дітям і молоді, а як наслідок, шкоди державності, національної безпеки і майбутнього країни. Законопроект №15150 містить значну кількість ідей, які нав'язані ліво-радикальними рухами з метою встановити домінування над країною та її ресурсами через деструктивний вплив і фінансування таких проєктів під утилітарними гаслами щодо захисту прав людини. Натомість правове поле України має формуватися на конституційному принципі – «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями» (*Кабінет експертів (<https://vsirazom.ua/cabinet/pravovyy-analiz-okremykh-polozhen-proiektu-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy-zakonproiekt-15150/>). – 2026. – 8.05*).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У Верховній Раді пропонують змінити процедуру підписання законів у випадках, коли президент не підписує документ у визначені Конституцією строки. Відповідні зміни передбачають, що якщо президент України протягом 15 днів після отримання закону не повернув його до парламенту зі своїми пропозиціями та не наклав вето, закон зможе

офіційно оприлюднити голова Верховної Ради. У такому випадку документ публікуватимуть із позначкою «схвалено президентом України відповідно до частини третьої статті 94 Конституції України».

Про це повідомляє Новини.LIVE з посиланням на сайт парламенту (*Новини.live (<https://politics.novyny.live/vr-proponuiut->*

dozvoliti-spikeru-pidpisuvati-zakoni-zamist-prezidenta-327340.html). – 2026. – 20.05).

Президент України підписав Закон №9559-д «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України».

Документ врегульовує низку питань, які після початку повномасштабної війни фактично вже стали частиною практики місцевого самоврядування, але досі не мали достатньо чіткої законодавчої основи.

Одним із ключових ініціаторів і публічних адвокатів законопроекту був народний депутат України Р. Лозинський, який послідовно наполягав на необхідності легалізувати підтримку сектору безпеки і оборони з боку громад та прибрати правову невизначеність для органів місцевого самоврядування.

«Громади з перших днів повномасштабної війни стали частиною оборони України – не за вказівкою, а за покликом відповідальності. Вони закривали ті гарячі запити, де не встигала держава: купували пікапи, дрони, аптечки, допомагали військовим, будували фортифікації, і тим самим рятували людей. Але держава не може вимагати від громад стійкості й одночасно залишати їх у «сірій зоні» юридичної невизначеності. Нарешті громади зможуть втілювати запит суспільства і легально донатити на військо з власних бюджетів – власними ресурсами громад наближати нашу Перемогу», – зазначив Р. Лозинський.

Йдеться насамперед про офіційне право органів місцевого самоврядування надавати фінансову та матеріальну підтримку сектору безпеки і оборони, затверджувати відповідні місцеві програми, а також реалізовувати їх через виконавчі органи рад.

Закон також легалізує можливість громад брати участь у будівництві фортифікаційних та інших оборонних споруд у межах своїх повноважень.

Крім того, документ врегульовує питання суміщення посад для сільських, селищних і міських голів, які одночасно очолюють військові адміністрації населених пунктів,

а також уточнює окремі питання діяльності обласних рад в умовах воєнного стану.

Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, його ухвалення має на меті «розширення повноважень органів місцевого самоврядування з фінансової та матеріальної підтримки сектору безпеки і оборони України» та забезпечення належної роботи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Народний депутат України Д. Микиша назвав підписання закону важливим кроком для громад, які від початку війни фактично стали тилом української армії.

«Нарешті – це закон. Він затверджує ті взаємовідносини між громадами та армією, що діють з початку повномасштабного вторгнення. Саме громади першими закривали потреби військових, знаходили ресурси, купували техніку, підтримували людей і тримали країну, коли державна машина не всюди встигала. Закон говорить, що це не «самодіяльність» і не може бути ніякого кримінального переслідування. Це – легальна частина оборони України», – зазначив Д. Микиша (*Децентралізація (https://decentralization.ua/news/20729). – 2026. – 28.05).*

Множинне громадянство надає нашій державі можливість залучення трудового ресурсу в майбутньому. Про це сказала голова Державної міграційної служби Н. Науменко у програмі «ІпСО і люди», повідомляє Укрінформ.

«Для нас на сьогодні множинне громадянство – це можливості. Можливості не тільки не втратити наших громадян за кордоном, які мають там громадянство інших країн, у першу чергу європейських. Так чи інакше, це – шлях залучення трудового ресурсу. Не сьогодні – так завтра, не завтра – так через кілька років, не через кілька років – так протягом десятиліття, коли вони стануть потужною робочою силою і зможуть сюди приїхати без зайвих бюрократичних процедур, зможуть сказати, що вони є українцями і готові... піднімати економіку», – розповіла голова ДМСУ (*Укрінформ (https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4127964-golova-migracijnoi-sluzbi-mnozinne-gromadanstvo-ce-mozlivist-*

[zalucenna-trudovogo-resursu.html](#)). – 2026. – 28.05).

В Україні розпочинають новий етап реалізації механізму множинного громадянства. Для цього уряд створив окрему міжвідомчу робочу групу, яка координуватиме підготовку нормативних змін, аналізуватиме міжнародний досвід та напрацьовуватиме механізми реалізації нового законодавства. До роботи залучать представників ключових міністерств, силових структур, міграційної служби та Центральної виборчої комісії.

Кабмін ухвалив постанову про створення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації законодавства щодо запровадження множинного громадянства (підданства) в Україні.

Нагадаємо, у січні 2026 року в Україні офіційно запрацював інститут множинного громадянства після набуття чинності законом №4502-ІХ. Документ дозволив громадянам України набувати громадянство інших держав із переліку, який визначає Кабінет Міністрів України, без автоматичної втрати українського паспорта.

Згодом уряд ухвалив постанову №1412, якою визначив перші п'ять держав, громадяни яких можуть отримати українське громадянство за спрощеною процедурою без обов'язкової відмови від свого паспорта. До цього переліку увійшли США, Німеччина, Канада, Польща та Чехія.

Водночас українці, які проживають у цих країнах, отримали можливість оформлювати друге громадянство без втрати громадянства України. Для іноземців при цьому зберігаються загальні вимоги законодавства, зокрема щодо проходження передбачених іспитів.

Раніше «Судово-юридична газета» звертала увагу, що значна частина практичних механізмів реалізації множинного громадянства не була врегульована безпосередньо законом і потребувала окремих рішень уряду та підзаконних актів. Саме для координації таких процесів Кабмін тепер створив окрему міжвідомчу робочу групу.

Хто увійшов до складу робочої групи

Так, новостворена Міжвідомча робоча група матиме статус тимчасового консультативно-дорадчого органу при уряді. Її головою визначено Прем'єр-міністра України, а заступниками – міністра внутрішніх справ та міністра закордонних справ. Секретарем групи стане заступник міністра внутрішніх справ.

До складу робочої групи також увійшли віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міністри фінансів, освіти і науки, соціальної політики, сім'ї та єдності, заступники міністрів оборони та юстиції, голова Державної міграційної служби, керівництво НАДС і ДПС, а також представники Офісу Президента, СБУ та Центральної виборчої комісії – за згодою.

Які завдання виконуватиме міжвідомча група

У положенні про робочу групу зазначено, що її основними завданнями будуть координація дій органів виконавчої влади у сфері множинного громадянства, підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики, а також удосконалення нормативно-правової бази.

Окрім цього, група аналізуватиме практику застосування законодавства та міжнародний досвід у сфері множинного громадянства, братиме участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів і ініціюватиме зміни до законодавства у межах своєї компетенції.

Які повноваження отримала робоча група

Робоча група матиме право отримувати інформацію від органів влади, залучати експертів, створювати постійні або тимчасові робочі підгрупи, організувати наради та подавати уряду пропозиції і рекомендації за результатами своєї роботи.

Формою роботи групи визначені засідання, які можуть проводитися як офлайн, так і онлайн. Засідання вважатиметься правоможним за присутності більш як половини членів групи.

Як реалізуватимуть рішення групи

Передбачено, що пропозиції та рекомендації робочої групи оформлюватимуться протоколом і можуть бути реалізовані шляхом ухвалення окремих рішень уряду.

Організаційне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності міжвідомчої

робочої групи здійснюватиме Міністерство внутрішніх справ України (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/ukraine/362120-mnozhestvennoe-grazhdanstvo-v-ukraine-perekhodit-k-prakticheskoy-realizatsii-sozdana-spetsialnaya-gruppa>). – 2026. – 26.05).

22 травня 2026 року в Києві відбувся II Всеукраїнський форум працівників судів «Незалежний суд: чи можливий без ефективного апарату?», який організувала Всеукраїнська асоціація працівників судів у співпраці з Проектом ЄС «Право-Justice».

Першу сесію «Умови забезпечення незалежності суду: організаційний та фінансовий вимір» модерував Богдан Крикливенко, член Правління Всеукраїнської асоціації працівників судів, керівник апарату Вищого антикорупційного суду. На сесії учасники, зокрема, обговорили питання безперервності здійснення правосуддя в умовах надзвичайних ситуацій, надмірного навантаження, дефіциту кадрів апарату, умов праці, рівня оплати, матеріально-технічного забезпечення судів тощо.

Наталя Король, голова Всеукраїнської асоціації працівників судів, керівниця апарату Вінницького апеляційного суду, модерувала другу сесію «Людиноцентричність у судовому менеджменті: трансформація підходів». Учасники, зокрема, обговорили такі питання: трансформація ролі працівників апарату суду: від «ресурсу» до ключової цінності організації;

єдина HR-стратегія судової системи: залучення, розвиток і утримання кадрів в умовах обмежених ресурсів; правила поведінки та етичні стандарти працівників апарату як основа організаційної культури; професійний розвиток, навчання та наставництво як інструменти підвищення ефективності роботи апарату; стандарти роботи офісу судді та онбордінг помічників: необхідність уніфікованих підходів.

Окремо на форумі відбулося підписання меморандуму про співпрацю між Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» та Всеукраїнською асоціацією працівників суду. Документ передбачає розвиток партнерства у сфері підтримки вразливих користувачів суду, зокрема осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, а також посилення спроможності працівників апаратів судів працювати з такими категоріями відвідувачів. Сторони домовилися про співпрацю у напрямі розвитку сервісів підтримки, проведення спільних заходів, підготовки інформаційних матеріалів та обміну кращими практиками.

Також на заході відбувся тренінг «Життєстійкість команди: інструменти підтримки і відновлення», який провела Олена Кочура, психологиня, тренерка, головна експертка компонента «Виконання судових рішень і захист прав власності» Проекту ЄС «Право-Justice» (*Юридична газета* (<https://jur-gazeta.com/golovna/nezalezniy-sud-chi-mozhliva-robotu-bez-efektivnogo-aparatu.html>). – 2026. – 25.05).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Г. Усик, Голова ВРП

Виклики судової влади в умовах війни та пріоритети євроінтеграції

Ключові виклики, які стоять перед судовою владою в умовах воєнного стану, а також пріоритетні напрями діяльності ВРП у контексті реалізації судової реформи та євроінтеграції окреслив Голова ВРП Григорій Усик під час лекції у Національній школі суддів України.

Протягом 25-27 травня 2026 року НШСУ проводила підготовку для підтримання кваліфікації голів і заступників голів місцевих загальних, господарських та окружних адміністративних судів, апеляційних судів, Вищого антикорупційного суду, Касаційних судів у складі Верховного Суду.

Забезпечення стабільності роботи Вищої ради правосуддя і судової системи

Григорій Усик наголосив, що судова система продовжує функціонувати в умовах значного кадрового дефіциту, фінансових обмежень та підвищеного навантаження, спричинених наслідками повномасштабної агресії рф.

Окрему увагу під час виступу Григорій Усик приділив ролі ВРП як конституційного органу суддівського врядування та важливості безперервності її роботи для функціонування всієї судової системи.

Він наголосив, що ВРП забезпечує формування добросовісного та професійного суддівського корпусу, ухвалює рішення щодо призначення, звільнення та дисциплінарної відповідальності суддів, вживає заходів для гарантування незалежності судової влади та забезпечує інституційну спроможність системи правосуддя.

«ВРП як конституційний орган відіграє ключову роль в підтриманні стабільності судової системи», – зазначив Григорій Усик.

За його словами, судова система вже відчула наслідки кризи, що виникла на початку 2022 року після одночасного звільнення десяти членів ВРП, унаслідок чого Рада втратила повноважність до січня 2023 року.

Голова ВРП також звернув увагу на позицію Консультативної ради європейських суддів, яка у своїх висновках наголошує на важливості гарантій перебування на посаді повного складу рад правосуддя як однієї з ключових умов їхньої незалежності.

Він зазначив, що новосформована у 2023 році Вища рада правосуддя фактично жодного разу не працювала у повному складі, що створює ризик втрати кворуму під час реалізації її повноважень, особливо при розгляді рекомендацій ВККС України про призначення суддів на вакантні посади.

Наразі ВРП працює у складі 19 членів. Водночас у серпні 2026 року завершується строк повноважень трьох членів Ради – двох за квотою Верховної Ради України та одного – від з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ. Крім цього, представники адвокатури не проводять

з'їзд для обрання членів ВРП, посиляючись на безпекову ситуацію.

Голова ВРП висловив занепокоєння темпами підготовки процедур обрання нових членів Ради суб'єктами призначення та звернув увагу на ризики, пов'язані із забезпеченням кворуму та безперервності роботи органу у майбутньому.

Окремо він зазначив, що ВРП звернулася до парламентського Комітету з питань правової політики з пропозиціями щодо внесення змін до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» для вдосконалення процедури формування складу Ради. Зокрема, якщо кількість кандидатів, наданих Етичною радою, буде становити менше ніж дві особи на одну вакантну посаду члена ВРП, то оголошується новий конкурс лише на таку вакантну посаду, а не на всі вакантні посади.

Дисциплінарна відповідальність суддів

Григорій Усик нагадав, що у грудні 2024 року розпочала роботу Служба дисциплінарних інспекторів ВРП. Станом на 1 травня 2026 року за її участі завершено розгляд близько 14 тисяч дисциплінарних скарг. Водночас у залишку понад 12 тисяч скарг.

ВРП виконало вимогу, передбачену програмою фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility, відповідно до якої за участю Служби дисциплінарних інспекторів у 2025 році забезпечено розгляд не менше 20 % «старих» дисциплінарних проваджень, що залишалися нерозглянутими станом на 31 грудня 2023 року. На 2026 рік програмою передбачено досягнення показника у 50 % розгляду таких дисциплінарних скарг.

Загалом із моменту відновлення дисциплінарної функції ВРП у листопаді 2023 року завершено розгляд понад 25 тисяч дисциплінарних скарг.

За словами Голови ВРП, пріоритет надавався справам, що становлять значний суспільний інтерес, а також провадженням, за наслідками розгляду яких суддю може бути звільнено з посади з підстав, визначених пунктами 2, 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України.

Григорій Усик зауважив, що окремі випадки неправомірної поведінки суддів, зокрема

пов'язані з корупційними правопорушеннями, негативно впливають на авторитет судової влади та довіру суспільства до правосуддя.

Водночас він підкреслив необхідність збереження балансу між підзвітністю суддів та гарантіями їхньої незалежності.

Законодавчі ініціативи та гарантії незалежності суддів

Григорій Усик приділив увагу законодавчим ініціативам у сфері дисциплінарної відповідальності суддів та декларування доброчесності.

Він нагадав, що на розгляді парламентського Комітету з питань правової політики перебувають законопроекти № 13137 та № 13137-1 щодо удосконалення дисциплінарних та інших процедур, а також № 13165-2 щодо удосконалення декларацій доброчесності суддів та родинних зв'язків судді.

Під час опрацювання законопроектів ВРП звернула увагу, що деякі положення містять потенційні ризики для гарантій незалежності суддів. У зв'язку із цим у травні 2025 року був направлений лист до Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) із проханням надати висновок щодо відповідності запропонованих законодавчих змін європейським стандартам у сфері незалежності судової влади.

Після оприлюднення 14 жовтня 2025 року висновку Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи ВРП висловила офіційну позицію, у якій наголосила на необхідності виваженого підходу до імплементації рекомендацій з урахуванням національних правових традицій, чинного законодавства та унікальних викликів, що стоять перед Україною.

Також ВРП надала консультативний висновок щодо законопроекту про удосконалення декларацій доброчесності суддів та родинних зв'язків (№ 13165-2), запропонувавши уточнення окремих положень, зокрема, для недопущення надмірного або вибіркового контролю, який може сприйматися як тиск на суддів, щодо перегляду строків перевірки декларацій, щоб уникнути довготривалого

тиску на суддів, а також для чіткого визначення процедур перевірки та гарантій прав суддів.

Окремим напрямом діяльності Вищої ради правосуддя є формування доброчесного суддівського корпусу через процедури призначення та звільнення суддів, а також здійснення дисциплінарних проваджень.

Григорій Усик нагадав, що у грудні 2024 року ВРП затвердила Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді). Водночас, з урахуванням рекомендацій Європейської Комісії, триває робота над їх вдосконаленням для приведення у відповідність до європейських стандартів.

Захист незалежності суддів та реагування на втручання

Григорій Усик повідомив, що упродовж 2025 року до ВРП надійшло 242 повідомлення про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя.

За результатами розгляду 111 таких повідомлень ВРП вжила заходів реагування.

У поточному році надійшло 55 повідомлень про втручання в професійну діяльність. З урахування попереднього періоду ВРП з початку року розглянула 68 таких повідомлень.

Крім цього ВРП в межах своїх повноважень з власної ініціативи ухвалила 8 рішень про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

За словами Голови ВРП, тенденція до збільшення кількості повідомлень про втручання зберігається, що свідчить про необхідність подальшого посилення механізмів захисту незалежності суддів та авторитету правосуддя.

«Процедура виписана, однак її дієвість і ефективність, як свідчить практика, дуже низька», – зазначив Григорій Усик.

Він також повідомив, що ВРП завершує роботу над щорічною доповіддю за 2025 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні», яка буде затверджена на одному з найближчих пленарних засідань ВРП.

Цифровізація судової системи

Одним із ключових напрямів реформування судової влади Голова ВРП назвав діджиталізацію системи правосуддя.

Йшлося, зокрема, про реалізацію проєкту нової Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС), розвиток підсистем «Електронний суд», «Електронний кабінет» та систем відеоконференцз'язку.

«Цифрова трансформація правосуддя посилює не лише доступність, ефективність і прозорість правосуддя, а й спроможність судової системи в умовах обмеженого фінансування», – зазначив Григорій Усик.

Він звернув увагу на зростання кількості користувачів підсистеми «Електронний суд»: якщо у 2022 році їх було понад 975 тисяч, то у 2025 році – вже понад 5 мільйонів.

Водночас Григорій Усик нагадав, що реалізація проєкту створення нової ЄСІКС призупинилася через ліквідацію USAID, яке раніше планувало долучитися до фінансування та розроблення системи.

За його словами, восени 2025 року Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Верховний Суд та Конституційний Суд України підписали меморандум щодо реалізації проєкту цифровізації судової влади в Україні, що буде реалізовуватися Лабораторією законодавчих ініціатив за підтримки Шведської міжнародної агенції розвитку та співробітництва (Sida).

Окремо Григорій Усик наголосив на важливості забезпечення кібербезпеки та захисту даних під час розвитку цифрових сервісів, а також на необхідності виваженого підходу до використання технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя.

Фінансування судової влади

Голова ВРП охарактеризував питання фінансування судової системи як одне з найбільш проблемних.

За його словами, бюджетне фінансування покриває потреби судової влади приблизно на 60 %. Основна частина видатків спрямовується на оплату праці, тоді як на комунальні витрати передбачено близько 10 % фінансового ресурсу, а на видатки розвитку – лише 5 %.

Григорій Усик зазначив, що ВРП спільно з Державною судовою адміністрацією України постійно працює над перерозподілом бюджетних коштів для забезпечення найнагальніших потреб судів. Зокрема, з вересня 2025 року по травень 2026 року ВРП ухвалила 23 рішення щодо перерозподілу видатків державного бюджету для виплати суддівської винагороди, оплати праці працівників апаратів судів, покриття поточних витрат, матеріально-технічного забезпечення та проведення ремонтних робіт.

Окрему увагу Голова ВРП приділив проблемі низького рівня оплати праці працівників апаратів судів першої інстанції, а також необхідності належного матеріально-технічного забезпечення судів і розвитку цифрової інфраструктури.

Він наголосив, що ВРП системно звертається до Кабінету Міністрів України та Парламенту з пропозиціями щодо збільшення фінансування судової влади, однак такі пропозиції не завжди враховуються.

Оптимізація мережі судів і виконання інших євроінтеграційних зобов'язань

Під час лекції також йшлося про виконання заходів, передбачених Дорожньою картою з питань верховенства права та міжнародними зобов'язаннями України.

Серед пріоритетів – створення нових адміністративних судів (Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду), заповнення вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду, апеляційних та місцевих судів, проведення функціонального аудиту ДСА України, а також оптимізації мережі місцевих загальних судів.

Голова ВРП наголосив, що процес оптимізації судової мережі має відбуватися поетапно, із врахуванням цифровізації судочинства, навантаження на суди та потреб громадян у доступі до правосуддя.

На завершення виступу Григорій Усик подякував суддям і працівникам апаратів судів за стійкість, професіоналізм та відданість справі в умовах воєнного часу.

Він наголосив, що саме завдяки їхній щоденній роботі забезпечується безперервне здійснення правосуддя та функціонування судової влади України (*Вища Рада*

Правосуддя (<https://hcj.gov.ua/news/golovavrp-grygoriy-usyk-vyklyky-sudovoyi-vlady-v-umovah-viyny-ta-priorytety-yevrointegraciyi>) – 2026. – 28.05).

Р. Куйбіда, експерт Центру політико-правових реформ

Незалежність судді має стати цінністю, а не прикриттям суддівської сваволі

(Розмову вела Г. Чижик)

Новини про поновлення на посаді чергового «вовка» легко створюють враження, що десятиліття судової реформи не змінили нічого. Але за гучними рішеннями, що спричиняють обурення, губиться інше – повільні, суперечливі, але реальні зміни в українській судовій системі.

Про те, як українські судді потрапили в залежність від політичної влади, чому судова реформа після Майдану була неминучою, а також про роль іноземних експертів у ній ми поговорили з Романом Куйбідою – експертом Центру політико-правових реформ та співавтором ключових законів, якими сьогодні живе українське правосуддя.

Із 2022 року Роман Куйбіда несе службу в лавах Збройних сил України. 2023 року він переміг у конкурсі на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, однак відмовився від посади на користь служби у війську.

Це інтерв'ю створено в межах проєкту «Обґрунтований сумнів» у партнерстві з громадською ініціативою «Голка».

– Романе, що вас привело в судову реформу?

– Коли я вступив на юридичний факультет, мене зацікавив принцип верховенства права. Це був рік після ухвалення Конституції України. Саме тоді я вперше звернув увагу на цей принцип. Почав читати підручники, але там була така каша, яку я не міг укласти в голову.

Вже на другому курсі вирішив дослідити цю тему й написав курсову роботу про верховенство права. Відкрив для себе першоджерела, зокрема Альберта Дайсі. У бібліотеці Вернадського

мені винесли його книжку, видану на початку минулого століття англійською мовою. Уявіть, як я здивувався, коли побачив, що її сторінки навіть не були розрізані. Я був першим читачем за понад сотню років, хто це зробив. Осягнути її я тоді не зміг, бо англійська була закладна, але окремі речі вловив.

Згодом у бібліотеці Української правничої фундації я натрапив на американський юридичний словник. Там мене зачепила одна теза: суддя може вирішувати справу всупереч закону, якщо це потрібно для захисту прав людини. Моя викладачка показала цю курсову народному депутату Ігорю Коліушку, який тоді займався питаннями судочинства в профільному комітеті Верховної Ради. Він долучив мене до роботи над законопроектами, я поступово занурився в тему глибше. Курсова перейшла в магістерську, а магістерська – в монографію (2004 року вийшла друком монографія Романа Куйбіди «Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи». – Г.Ч.). Звісно, в університеті я обрав для себе напрям правосуддя.

Мені вдалося поєднувати викладання у вишій науково-дослідницьку роботу в межах Центру політико-правових реформ.

– Ви не лише досліджували реформи, а й писали законопроекти?

– Так, робота над текстами законопроектів означала участь у численних дискусіях. Тоді було багато робочих груп із підготовки змін до процесуальних кодексів, судоустрою, статусу суддів – від так званої малої до великої судової реформи.

– *Що це за реформи були?*

– У Конституції 1996 року було передбачено, що протягом п'яти років від моменту її ухвалення має бути змінено те й те, але протягом цього часу нічого не робилося. Коли строк спливав, ухвалили пакет мінімальних змін – так звану малу судову реформу. Тоді вперше запровадили механізм, за яким голів судів обирали самі судді. Але це протрималося лише рік. Президент – Кучма на той час – намагався це право перебрати собі, і йому це, здається, вдалося. Влада завжди прагнула зберегти цей вплив.

Я не відчував, щоб судді сильно боролися. Вони завжди намагалися домовитись.

Велику судову реформу ініціював Віктор Шишкін (народний депутат України перших трьох скликань, у 2006–2015 роках – суддя Конституційного суду України, брав участь у розробленні Декларації про державний суверенітет України та Конституції України. – Г.Ч.). Він мав глобальніше бачення: намагався об'єднати в одному законі все, кодифікувати питання судоустрою, статусу суддів і повноцінно реалізувати ідеї, закладені в Конституції.

Реформу Шишкіна не підтримували судді. Спротив був дуже великий, зокрема з боку Верховного суду України. Звісно, ніхто не хоче сильно щось змінювати, якщо працює в цій системі.

– *А коли, на вашу думку, в незалежній Україні почалася судова реформа? Після ухвалення Конституції?*

– Я б не говорив про одну судову реформу. Це постійний процес удосконалення: можна реагувати виключно на проблеми, а можна формувати бачення й досягати його.

Після проголошення незалежності першим завданням було відірвати судову систему від радянської моделі й створити судову владу незалежної держави. Постало питання незалежності судів – раніше такого поняття не існувало, судді завжди були продовженням виконавчої влади.

– *У своїй монографії 2004 року ви цитуєте Богдана Футея, який називав радянську судову систему командно-правовою. Отже, після*

проголошення незалежності був розрахунок, що достатньо просто змінити правила – й радянські судді, які звикли виконувати команди, розвернуться на 180 градусів і почнуть захищати права людини?

– Усе-таки від здобуття незалежності й до тієї-таки малої судової реформи минуло десять років, прийшло чимало нових суддів. Водночас коли з'являлася вакансія в місцевому суді, претендувати на посаду міг лише той, хто приносив лист від голови суду. Саме ця людина починала проходити перевірки та співбесіди.

Формальні процедури відбору існували, але вони були доволі ручними й багато в чому залежали від голів судів. Принести лист могла не випадкова людина, а та, яку підібрав для себе голова суду або яку хтось порекомендував.

Після п'яти років роботи суддів безстроково обирала Верховна Рада. Я був присутній на не одній співбесіді в комітеті й бачив, як депутати зводили рахунки із суддями за невігідні комусь рішення. Судді знали про це й намагалися бути максимально лояльними, щоб не втрапити в халепу.

Схожа ситуація була і з президентом: адміністрація мала дуже великий вплив на відбір суддів і призначення голів судів.

– *Коли, на вашу думку, судді потрапили в політичну залежність?*

– Це складне питання. Ймовірно, судова система завжди була в орбіті інтересів політиків, а згодом і олігархів. Протягом тривалого часу система була закритою: судові рішення не публікувалися, щоб можна було доказово говорити про глибину впливів. Тому й питання доброчесності постало відносно недавно.

Питання до суддів почали з'являтися тоді, коли система ставала прозорішою. Ми почали більше бачити й розуміти, що там не все так гладко. Раніше ходили чутки, що хтось узяв гроші, але підтвердити це було практично неможливо, навіть судові рішення не було можливості прочитати. Правоохоронні органи, ймовірно, мали такі докази, але зазвичай не давали їм руху, щоб мати слухняних суддів у своїй орбіті. Хоча були й поодинокі винятки – багато хто пам'ятає справу судді Ігоря Зварича, якого ЗМІ назвали «суддею-колядником».

Закон «Про доступ до судових рішень», який ми свого часу готували, відслонив завісу над кухнею правосуддя. За часів Януковича ухвалили новий закон про судоустрій і статус суддів. Я входив до робочої групи, але вона була така, що Портнов і Лавринович збирали всіх членів, вислуховували, а потім робили щось своє. Потім у парламенті з'явився законопроект. У ньому було реалізовано багато наших ідей, але в такий спосіб, щоб мати контроль над судами, над тим, як формуються органи суддівського самоврядування. Тоді реформу подали суспільству як утілення європейських стандартів, а фактично її використали для консолідації інструментів впливу на суддів.

– Гадаєте, це тоді в судовій системі з'явилися неформальні групи впливу й виокремилися впливові судді, які почали давати вказівки, як і за кого голосувати на з'їздах?

– Я не виключаю, що це завжди було. Судді дослухалися до думок керівництва, до голів судів, бо багато хто завдячував їм кар'єрою. Для кожного судді голова суду – це провідник до судової системи. Але одна річ – дослухатися до думки авторитетного судді, і зовсім інша – коли намагаються реалізувати інтерес політичної влади.

Саме за часів Януковича система стала дуже ураженою політичними впливами, зосередженими в одних руках.

Щоб це перевірити, ми проаналізували дві категорії справ: спори проти президента у Вищому адміністративному суді й справи про обмеження свободи мирних зібрань.

– І що з'ясувалось?

– У спорах проти президента президент завжди вигравав, за винятком хіба що справ про позбавлення Степана Бандери, Романа Шухевича звань Героїв України, які присвоїв їм посмертно попередник Януковича – президент Ющенко.

У справах про обмеження свободи мирних зібрань я був вражений тим, наскільки судді зациклені на забороні. Там, де жодних заборон бути не може, вони забороняли. То спекотно на вулиці, тому це становить ризик для здоров'я людей, то холодно. Все забороняли під різними надуманими приводами.

– А чому судді так робили? Боялися наслідків із боку політичної влади?

– Ні, вони, вочевидь, були частиною цієї системи. І страх покарання теж був. Коли Янукович прийшов до влади 2010 року, показово звільнили досить багато суддів. Щоб продемонструвати, хто в домі господар.

Після цього аналізу ми вирішили провести навчання для суддів – як аргументувати рішення, як застосовувати практику Європейського суду з прав людини. Якимось до мене підійшов один із суддів і сказав: «Ви нам розповідаєте, чому не можна забороняти мирні зібрання. А краще скажіть, як заборонити».

Мене це дуже вразило.

А після цих навчань ми знов аналізували рішення й побачили деякі незначні зміни в практиці окремих суддів, але загалом це майже ніяк не вплинуло. Щоправда, на свободу мирних зібрань ці курси вплинули, на жаль, із точністю до навпаки. Судді почали майже в кожному рішенні посилатися на практику ЄСПЛ, але застосовували її прямо протилежно до того, що там написано.

– А потім стався Майдан...

– Так. Гадаю, велике несприйняття з'явилося, коли суди стали інструментом придушення протестів. Це зумовило величезний запит на те, щоб такі судді не залишалися на посадах.

– Після 2014 року судову систему намагалися очистити й оновити. Чому значна частина старих суддів усе ж залишилася?

– Бо більшість претензій, які висували до суддів, так само можна було пред'явити й значній кількості членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (орган, відповідальний за перевірку суддів на професійність і доброчесність. – Г.Ч.). Вони оцінювали суддів за власними мірками.

Але не треба недооцінювати те, що сталося після 2015 року. Критерії, які напрацювала Громадська рада доброчесності (створена реформою 2016 року, бере участь в оцінюванні суддів і кандидатів на суддівські посади на доброчесність. – Г.Ч.), мали вплив на систему. Багато речей, які раніше вважалися нормальними, були чітко названі неприйнятними.

Наприклад, схему приватизації службового житла роками сприймали як норму – і судді, і члени ВККС.

Рішення залучити громадськість до реформи на той час було, мабуть, найреволюційнішим. Так, багато суддів, яких суспільство не хотіло б бачити на посадах, залишилися.

Треба розуміти, що в будь-якому разі судді – це віддзеркалення суспільства. І ті ганебні явища, які є в суспільстві, будуть і в судах.

– *А як ви ставитеся до залучення іноземців? Адже ви мали досвід роботи з ними в Конкурсній комісії з обрання керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.*

– Ті іноземці, з якими мені пощастило працювати в Конкурсній комісії, – це професіонали, в яких багато чого можна повчитися. Це була дуже цікава взаємодія, вони багато чого привносять.

Але сама модель мені не подобається.

– *Чому?*

– Бо за нормальних умов це самоприниження для України як держави, це свідчить про слабкість державних інституцій, недостатність суспільної довіри до них. Невже ми не можемо знайти в себе авторитетних людей, які можуть провести такі конкурси? Мені здається, що серед українців точно є чимало тих, хто міг би гідно виконувати цю роль.

Водночас я розумію вимушеність цього кроку. Важко повірити, що політична влада чи суддівські структури призначать до такої комісії незалежну людину, а не слухняного виконавця їхньої волі. А в іноземців тут немає «своїх» кандидатів, на них складніше впливати, бо вони цінують свою репутацію й авторитет.

В умовах, які були, це загалом позитивний досвід. Проте сподіваюся, що незабаром потреба у залученні іноземців до різного роду конкурсних комісій в Україні відпаде.

– *Із двох кандидатів-суддів Верховного суду, які не є кар'єрними суддями, а потрапили до системи після 2016 року, судді обрали до Вищої ради правосуддя менш прогресивного й сумнівнішого з погляду доброчесності.*

Що має змінитись, аби судді голосували за гідних кандидатів з-поза системи?

– Гадаю, в суддівському середовищі завжди обиратимуть собі подібних. Це добре працюватиме там, де доброчесність, незалежність і справедливість є визначальними цінностями. На жаль, наразі є так, як є. Здебільшого це все ще гарні слова, якими, наче фіговим листком, покривають кругову поруку, свавілля та безвідповідальність.

– *А з чого цей запит має з'явитися?*

– З наполегливої роботи громадянського суспільства, оновлення правничої освіти, через зміну поколінь, поступову трансформацію судової системи. Ми бачимо, що простих і швидких рішень тут немає.

Загалом, гадаю, сталося найреволюційніше, що могло статися в цих умовах: кваліфікаційне оцінювання суддів, залучення громадськості, іноземних експертів. Врешті-решт, Вищий антикорупційний суд. Суддів притягають до відповідальності за хабарі, їм оголошують реальні строки – цього майже не було раніше.

Ці реформи були потрібні. Наші очікування завжди більші, ми завжди прагнемо досягати чогось на 100%. Але якщо ми досягаємо певного прогресу порівняно з тим, що було раніше, це теж позитивний результат. Однак на цьому не можна зупинятися.

Десь ми були ідеалістами, десь романтиками, десь думали, що все швидко зміниться. В реальності все повільніше, ніж хотілося б. Але результат однаково є.

Може, він не одразу видимий. В історичному вимірі, якщо ми подивимося на ці події, скажімо, за десять років, двадцять, то зможемо краще оцінити досягнуте.

– *Романе, 2022 року ви подали документи на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Але з початком повномасштабного вторгнення добровільно мобілізувалися до лав Збройних сил України. 2023-го вас обрали переможцем конкурсу, однак ви відмовились від подальшої участі через службу у війську. Чи шкодуєте про цей вибір?*

– 2022-го ми ще були налаштовані на швидке закінчення війни – так працював медійний простір. Це й спонукало мене тоді податися на конкурс, адже для реалізації цілей судової реформи ще потрібно виконати багато

роботи. Але не подолавши зовнішнього ворога, провести успішні реформи набагато складніше. 2023 року стало зрозуміло, що війна буде виснажливою. Тому довелося визначатися, керуючись внутрішнім відчуттям пріоритетів.

Я не шукав і не шукаю можливості звільнитися з війська в такий спосіб. Ми ще не закінчили війну перемогою (*Дзеркало тижня*

(https://zn.ua/ukr/LAW/nezalezhnist-suddi-majestati-tsinnistju-a-ne-prikrittjam-suddivskojisvavoli-rozмова-z-romanom-kujbidoju.html?fbclid=IwZnRzaAR5HhhleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZAo2NjI4NTY4Mzc5AAEeNhQxzS6jB6TyCHV0VIv2w8vx2T921QEIv2rirsao0JkL3cN36wSRDT3Z_axc_aem_Vt86qXD8BDTp0ks2vWM6Yg). – 2026. – 19.05).

К. Асланян, експертка з судової реформи Лабораторії законодавчих ініціатив
Л. Шевчук, аналітикиня Лабораторії законодавчих ініціатив

Конституційний суд: стагнація призначень чи шанс на перезапуск?

Призначення суддів Конституційного суду України (КСУ) та членів Вищої ради правосуддя (ВРП) без затримок – одна з десяти вимог плану Качки–Кос, який 2026 року має виконати Україна. Його узгодили у грудні 2025 року як пріоритетний план для України за напрямами верховенства права та боротьби з корупцією.

Певний прогрес у призначенні членів ВРП відбувся у березні 2026 року, коли з'їзд суддів України проголосував за двох відібраних кандидатів. Проте за п'ять місяців після погодження плану Качки–Кос жодного призначення до КСУ так і не відбулося.

Наразі в Конституційному суді працюють 13 суддів із 18. У листопаді 2026 року завершуються повноваження судді Віктора Городовенка (квота з'їзду суддів). А 2 березня й 24 вересня 2027 року – ще двох.

Що відбувається в конкурсах до КСУ? Якими є перспективи призначення цього року нових суддів? Та головне – які ще нагальні проблеми потрібно вирішити, щоби зміцнити КСУ й виконати євроінтеграційні вимоги Дорожньої карти з питань верховенства права? Розбираємо далі.

Замість початку

Україна вже два з половиною роки добирає та призначає суддів Конституційного суду за новою процедурою. Процес тривалий, недосконалий, дорогий, але часто

неефективний, адже конкурси відбуваються, а жодного переможця може й не бути. Так уже сталося у двох попередніх конкурсах за квотою з'їзду суддів і в одному – за квотою президента України. Або когось таки обирають, а суб'єкт призначення провалює голосування за них. Так було 2025 року, коли парламент не знайшов голосів за двох кандидатів за своєю квотою. Їх після попередньої перевірки, як того вимагає закон, рекомендувала Дорадча група експертів (ДГЕ).

За весь час існування нової процедури призначили чотирьох нових суддів – двох (2025 року) за квотою президента та по одному від парламенту та з'їзду суддів (2024 року).

Ба більше, 2025 року КСУ протягом шести місяців не виконував своїх функцій через відсутність кворуму. Тоді фактично працював лише сенат. Натомість президент і парламент зволікали з призначеннями. Але у підсумку президент свою функцію виконав, а парламент провалив голосування.

Ймовірно, саме після цього й з'явилася вимога ЄС до України щодо «призначень без затримок».

Поточні конкурси

Триває новий добір за парламентською квотою на дві вакантні посади. Його результат стане відомим 6 травня, коли ДГЕ оцінить рівень компетентності кандидатів на посади суддів КСУ. Цього разу 10 осіб успішно

пройшли оцінювання моральних якостей і потрапили на цей етап.

Дорадча група експертів також із квітня перевіряє документи кандидатів за квотою з'їзду суддів. Тут на дві вакантні посади претендують 18 осіб. За інформацією ЛЗІ, співбесіди з ними відбудуться в липні. До вересня ДГЕ має сформувати список претендентів на призначення.

Натомість конкурс на одну вакантну посаду судді КСУ за квотою президента досі не розпочато. Строки старту невідомі.

Якщо обидва конкурси будуть успішними, влітку можливе призначення судді / суддів за квотою парламенту, а восени – за квотою з'їзду суддів.

Щодо квоти президента – якщо не розпочати конкурсу протягом найближчих двох-трьох тижнів, призначень цього року навряд чи можна очікувати через складність і тривалість процедур. Водночас доцільно найближчими місяцями оголосити конкурс на відповідну вакансію з огляду на потребу в призначенні нового судді за цією ж квотою вже у березні 2027 року.

Раніше ми вже писали, як потрібно реформувати конкурсні процедури, аби пришвидшити результат. Але хура й досі там.

Резерв, якого немає

Деякі кандидати до КСУ, які зараз беруть участь у конкурсах, раніше вже отримували зелене світло від ДГЕ. Це актуалізує дискусію щодо необхідності формування списку резервних кандидатів, яких не було призначено з технічних причин.

Ідеться про ситуації, коли для ухвалення рішення суб'єктом призначення, наприклад, не було достатньої кількості претендентів на посаду. А саме: якщо вакансія лише одна, то за законом на неї має претендувати щонайменше двоє осіб. Такий кандидат мав би потрапляти до фіналу наступного конкурсу без необхідності проходити його повторно.

Або ж коли вільних вакансій в одного із суб'єктів призначення менше, ніж гідних, на його думку, кандидатів (приміром, вакансія одна, а гідних претендентів – троє). Тоді такі особи могли б потрапляти на рік-два в кадровий

резерв, а з нього без додаткових конкурсів – на розгляд інших суб'єктів призначення.

Це б заощаджувало час, гроші, зусилля українських і міжнародних експертів у складі ДГЕ. А головне – не відбивало б охоту гідним кандидатам брати участь у конкурсах. Цифри свідчать, що охочих подаватися дедалі меншає. Натомість на конкурси по колу приходять багато тих, хто неодноразово отримував від ДГЕ червоне світло. Тож кандидати ніби є, а набрати хоча б по дві особи на одну вакансію важко, а часто – взагалі неможливо.

Водночас на розгляді парламенту з минулого року перебуває законопроект №14149, який почасти розв'язує зазначені проблеми (хоч і в дещо інший спосіб). Однак деякі його положення розкритикувала Венеційська комісія, тож вони потребують змін, аби не просто успішно пройти голосування в сесійній залі, а й не зайти в конфлікт із нашими міжнародними партнерами.

«Штучний товар»

Тим, хто уважно відстежує всі добори суддів КСУ або ж бере в них активну участь, кожен новий конкурс нагадує день бабака. З двох причин: головна полягає в тому, що судді КСУ – це унікальні правники, по суті – «штучний товар». Недостатньо самого лише бажання, щоби швидко отримати незалежний та добросовісний склад суддів КСУ.

Кожен відібраний суддя має відповідати надзвичайно високим професійним стандартам, бути не лише хорошим суддею чи добре писати складні тексти, а й мати стратегічне бачення. І також надвисокі внутрішні стандарти добросовісності й етики.

Ба більше, важливою є незалежність судді безвідносно до того, хто його призначив. Він має бути рівновіддаленим від усіх гілок влади.

І саме в цих деталях ховається диявол. Наприклад, члени ДГЕ питають кандидатів у судді КСУ про майно, яке їхні батьки набули 30 років тому. Або ж цікавляться, чи відвідував кандидат музичну школу (яке це взагалі має значення для судді КСУ?). Чи чому суддя Верховного суду вирішив піти на конкурс до КСУ.

Тут питання вже до Дорадчої групи експертів: кого, власне, вони хотіли б бачити кандидатом, якщо постають питання стосовно намірів деяких суддів ВС перейти до КСУ? Особливо якщо деякі з них пів життя працювали судьями вищих судів. То куди такі висококваліфіковані правники мають іти далі?

Натомість хотілося б частіше чути від ДГЕ питання щодо того, як кандидат на посаду судді КСУ бачить вирішення таких давніх проблем, як політизація Конституційного суду. Або тривале зволікання з розглядом найрезонансніших конституційних подань, які по 5–10 років перебувають на розгляді в КСУ. Наприклад, що робити з питанням люстрації, стосовно якої вже давно висловився Європейський суд з прав людини, а КСУ досі неспроможний зробити те саме?

Або ж питати про те, як потрібно реформувати роботу КСУ, аби надалі не допускати розгляду справ десятиліттями. Список можна продовжувати.

Саме це мала б з'ясувати ДГЕ паралельно з питаннями щодо майна самого кандидата, його родини, батьків, бабів / дідів та навіть іноді «сусідів». А не вираховувати, скільки днів чоловік-кандидат провів у закордонному відрядженні. Члени ДГЕ або інших конкурсних комісій, наприклад, теж можуть тижнями перебувати у відрядженнях, проводячи співбесіди з кандидатами або готуючись до них. І ні в кого не викликає сумнівів їхня добросовісність.

Головні цифри

Протягом 2022–2025 років на розгляді в КСУ перебувало від 43 до 50 конституційних подань. На кінець 2025 року таких подань залишалося 48, 32 з них надійшли до КСУ до 2022 року.

Від початку повномасштабного вторгнення й до 2025 року на розгляд КСУ надійшло 19 конституційних подань. У цей період також завершено розгляд 17 подань, більшість із яких (14) надійшли ще у 2015–2020 роках. Наприклад, ухвалу про закриття одного з проваджень, відкритого ще 2015 року, було постановлено лише 2022 року.

Тобто за чотири роки війни дві третини конституційних подань не отримали вирішення.

А це – найскладніші питання країни, від яких можуть залежати цілі сфери або ж існування окремих органів.

Наприклад, із 2020 року розглядають питання конституційності створення та функціонування Вищого антикорупційного суду (ВАКС). З огляду на те, що в Україні зараз утворено ще два вищі спеціалізовані суди (які розглядатимуть адміністративні справи за участю центральних органів виконавчої влади), ухвалення рішення щодо ВАКС не просто на часі, а роки на чотири прострочено.

Також КСУ втягнуто в дискусію щодо участі міжнародних експертів у конкурсних комісіях. Останніх намагаються позбутися, маніпулюючи начебто втручанням у державний суверенітет. На часі вирішити це питання, навіть попри те, що зараз суддів КСУ добирають за участю міжнародних експертів.

Значно кращою є ситуація з розглядом конституційних скарг. Від моменту, коли в Україні з'явилася можливість звернутися з ними до КСУ (30 вересня 2016 року), суб'єкти права на конституційну скаргу подали до суду понад 4500 конституційних скарг. Найбільше надійшло 2018 року (690), а найменше (з об'єктивних причин) – 2022 року (248). Перші рішення за результатами розгляду конституційних скарг КСУ почав ухвалювати 2019 року. Загалом таких рішень – 67.

Питання у скаргах менш політизовані, ніж у конституційних поданнях. Тому й статистика їх розгляду в разі краща. Однак варто звернути увагу на те, скільки процесуального «сміття» надходить до КСУ. Більш як половина конституційних скарг не відповідає навіть формальним вимогам. Багато скаржників узагалі не розуміють справжньої ролі суду та суті такого інструменту, як конституційна скарга, тож намагаються влаштувати з КСУ «четверту» судову інстанцію.

Навіть попри спроби завалити скаргами весь суд, запровадження інституту конституційної скарги 2016 року було правильним рішенням. КСУ належно виконує своє завдання.

Нагальні проблеми КСУ

Окрім уже згаданого, варто також звернути увагу на системні проблеми, до яких

призводить функціонування Конституційного суду на межі кворуму. Як-от неможливість «зібрати» належну кількість голосів навіть за важливі й прогресивні рішення. Оскільки з 18 суддів останніми роками наявні лише 12–14, а кількість голосів «за» має бути хоча б 10, розгляд конституційних подань постійно відкладають.

Деякі рішення навіть неможливо винести на обговорення. Однією з причин є небажання доповідача виносити на розгляд політично складне питання (і з цим наразі неможливо щось зробити). Механізмів примусового внесення таких питань у порядок денний немає. Водночас накопичення невирішених справ формує «зачароване коло»: нові справи й далі розподіляють між суддями, їх загальна кількість зростає, строки розгляду подовжують, судді на власний розсуд пріоритезують справи, надаючи перевагу найактуальнішим, на їхню думку. Однак якби й були механізми примусового постановлення в порядок денний, то як ухвалювати рішення, якщо суддя-доповідач, котрий володіє матеріалами краще за інших, не хоче навіть обговорювати такий кейс?

Проблемою є також наявні відводи чи самовідводи суддів. З огляду на те, що деякі із суддів – колишні депутати, які часто голосували за те, що зараз необхідно розглядати на предмет конституційності, відбувається зрив кворуму. Одна річ, коли це один-два судді у відводах / самовідводах, якщо наявні 17–18 суддів. Та геть інша – якщо 12–13.

Тож небажання призначати навіть відібраних кандидатів до КСУ (або ж зволікання з цим)

по суті блокує ухвалення будь-якого рішення Конституційним судом.

Нині очевидно, що КСУ функціонує як під внутрішнім, так і під зовнішнім політичним тиском. Тож для вирішення будь-яких справді важливих, але вкрай політизованих історій без призначення нових суддів він фактично заблокований. Так, у ньому можна отримати рішення про визнання неконституційною законодавчої «блохи». А от вирішити щось, про що за кілька хвилин буде 400 новин у медіа, неможливо.

Замість висновків

Ми не ставили собі за мету перерахувати всі наявні проблеми Конституційного суду. Для цього є тіньові звіти, які щороку пише коаліція громадських організацій за координації ЛЗІ та інші представники громадянського суспільства.

Однак на цьому етапі вкрай важливо звернути увагу на політичний і кадровий складник. Не лише тому, що це вимога плану Качки–Кос. А тому, що від політично незалежного та внутрішньо стабільного КСУ, який працює належно, залежить баланс влади у країні, що воює. Україна має не лише вижити в битві зі скаженим ведмедем, а й убити внутрішніх драконів, які роками руйнують привабливість нашої країни, насамперед – для власних громадян, які вирішують виховувати дітей за кордоном, а також для наших союзників із Євросоюзу й НАТО, які вже не так упевнено говорять про швидкий вступ України хоча б до ЄС (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/konstitutsijnij-sud-stahnatsija-priznachen-chi-shans-na-perezapusk.html>). – 2026. – 5.05).

В. Чабан, керівник компоненту «Судова реформа» Проєкту ЄС «Право-Justice»
М. Зіверт, спеціалістка з юридичних та операційних питань компоненту «Судова реформа» Проєкту ЄС «Право-Justice»
Жан-Батіст Гаке, магістрат Вищої ради магістратури Франції

Суддівська незалежність як умова переговорів з ЄС: де Україна сьогодні

У межах переговорів про вступ до ЄС Україна має виконати Дорожню карту з питань верховенства права. Один із її пріоритетів – посилення незалежності суддів і захист від втручання в їхню роботу. Від виконання цієї Дорожньої карти залежить хід переговорів про вступ України до ЄС у межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС».

Водночас незалежні суди – це не формальна вимога ЄС: від реальної незалежності суддів залежить насамперед довіра суспільства до судової системи.

Минулого року Україна вперше взяла участь в опитуванні Європейської мережі рад правосуддя, що дає змогу порівняти оцінку суддівської незалежності з іншими європейськими країнами. Де Україна перебуває сьогодні? Як на цю оцінку впливають добір суддів, дисциплінарна система й умови роботи? І чи достатньо зроблено для захисту суддів від зовнішнього та внутрішнього тиску?

Що таке суддівська незалежність насправді

Незалежність судді є базовим компонентом системи стримувань і противаг. Вона означає, що суддя ухвалює рішення без тиску з боку, наприклад, влади чи сторін процесу, а лише на підставі Конституції, законів, принципу верховенства права та внутрішнього переконання, сформованого в межах судового процесу.

Водночас суддівська незалежність не означає відсутності відповідальності за порушення закону. Вона має сенс лише тоді, коли поєднується з добросовістю, етичними стандартами та зрозумілою мотивацією судових рішень. Тільки в сукупності ці складники є основою суспільної довіри до правосуддя.

Де Україна сьогодні: дані Європейської мережі рад правосуддя

У дослідженні Європейської мережі рад правосуддя (ЄМРП), яке оцінює рівень незалежності судової влади в країнах Європи, взяли участь близько 400 українських суддів. За його підсумками рівень суддівської незалежності в Україні оцінили в 5,9 бала з 10 – це найнижчий показник серед 30 країн-учасниць ЄМРП. Для порівняння, середній результат опитування становив 8,55 бала.

Водночас ці дані потребують обережного прочитання: в Україні правосуддя здійснюють близько 4500 суддів, тож участь 400 респондентів не дає повністю репрезентативної картини. Але навіть із цим застереженням результат показує наявність системних проблем.

Причини такої оцінки спонукають звернути увагу на прогрес розпочатих реформ, а також на обсяг викликів, які необхідно буде подолати на шляху до ЄС.

Добір суддів: результати роботи оновлених ВККС та ВРП й урок Польщі

Оцінки суддів у межах опитування ЄМРП свідчать про те, що кадрові рішення в Україні досі сприймаються як потенційно вразливі до впливу та не завжди ґрунтуються виключно на професійних якостях чи досвіді. Попри це, картина не є однозначно негативною: кожен другий суддя вважає процес призначень справедливим, третина вагається у своїх оцінках, і лише 15% прямо говорять про брак прозорості чи справедливості.

2023 року Вища кваліфікаційна комісія суддів України – орган, що проводить конкурси на посади суддів, – відновила роботу після майже чотирирічної перерви. За цей час виник критичний кадровий дефіцит і тисячі вакантних місць. Щоб виправити ситуацію,

було вперше запущено конкурс до апеляційних судів, нині одночасно проводяться конкурси до спеціалізованих антикорупційного й адміністративних судів, а також триває найбільший у сучасній українській історії конкурс на 1800 посад у місцевих судах.

Конкурс передбачає багаторівневу оцінку професійної підготовки та добросовісності кандидатів: тестування, практичні завдання, перевірку декларацій та етики. Завдяки відновленню роботи ВРП та ВККС у 2024–2025 роках відбулися призначення 533 суддів першої інстанції, 71 – апеляційної, двох суддів Вищого антикорупційного суду й одного судді Верховного суду.

Водночас подолання кадрової кризи саме собою не дає очікуваного результату, якщо суспільство не довіряє органу, який здійснює призначення. Польський досвід показує: навіть масштабне заповнення вакансій не гарантує довіри, якщо орган призначення сприймається як політизований. Так, із 2018 року польська Рада правосуддя призначила близько 2700 суддів, фактично вплинувши на формування приблизно третини судової системи країни (що співмірно з кількістю вакантних посад в Україні). Однак такі призначення нерідко вважають скомпрометованими через склад органу призначення – більшість членів Ради правосуддя після змін до законодавства 2018 року почав призначати парламент.

В Україні принципи та процедури формування органів суддівського врядування відповідають європейським стандартам: судді становлять більшість в органах, що виключає їх політизацію, а членів ВРП та ВККС добрали через відкриті конкурси за участю міжнародних експертів.

Це поступово повертає довіру до їхніх рішень: як свідчить опитування ЄМРП, трохи більш як половина суддів вважають, що ВРП належно гарантує їхню незалежність, а половина опитаних довіряє процесу призначення суддів уперше.

Кадри й ресурси: незалежність не працює без умов

Розгляд справ у суді – це командна робота, адже суддя ухвалює рішення, але щоденну

роботу забезпечують його помічники, секретарі судових засідань, працівники канцелярії та інші співробітники апарату суду.

Найбільше нині бракує саме працівників апаратів. Майже всі суди першої та апеляційної інстанцій повідомляють про кадровий дефіцит, пов'язаний з умовами роботи. За даними Державної судової адміністрації, станом на 1 вересня 2025 року середня зарплата працівників апаратів після оподаткування становила від 12,8 тис. до 37,5 тис. грн.

Водночас близько 70% суддів, які взяли участь в опитуванні, зазначили, що рівень суддівської винагороди також є чинником впливу на незалежність суду: фіксується значний розрив в оплаті праці між судьями різних інстанцій.

Як наголошує ЄМРП, незалежність суддів тісно пов'язана з умовами їхньої роботи. Суддя може мати належні інституційні гарантії, але якщо йому бракує ресурсів для забезпечення справедливого розгляду, така незалежність фактично звужується.

Відповідальність суддів: чіткі правила замість інструменту тиску

До гарантій незалежності суддів належить і особливий порядок притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Скарги на суддів мають розглядатися без зайвих затримок, адже тривале очікування рішення саме собою може створювати тиск. Перелік можливих проступків має бути прозорим і зрозумілим, а покарання – співмірним.

Після тривалої паузи в роботі ВРП накопичений масив дисциплінарних скарг став одним із найбільших викликів. Ситуацію змінило створення Служби дисциплінарних інспекторів наприкінці 2024 року: за перший рік роботи вони розглянули 10 382 скарги. Також з'явилася можливість визначати справи як пріоритетні: наприклад, ті, що можуть призвести до звільнення судді або мають високий суспільний інтерес.

Окрім самих процедур, важливо мати чітко сформульовані підстави для притягнення суддів до відповідальності. За відсутності зрозумілих критеріїв будь-яка дисциплінарна

система ризикує перетворитися на каральну. Це підтверджують і результати опитування ЄМРП: 39% українських суддів повідомляють, що остерігаються саме такого втручання у свою незалежність.

Саме тому одним із заходів Дорожньої карти є точніше визначення дисциплінарних проступків, пов'язаних із поведінкою суддів. У березні 2025 року було зареєстровано відповідний законопроект, та робота над ним триває.

Також уперше було оновлено Кодекс суддівської етики. Він визначає стандарти поведінки судді не лише для оцінки можливих порушень, а й для щоденної професійної практики. Зокрема суддя має діяти так, щоб із позиції «звичайної розсудливої людини» його поведінка не викликала обґрунтованих сумнівів у доброчесності.

Добір суддів, визначені стандарти етики й дієва дисциплінарна система становлять значну частину внутрішніх чинників незалежності. Водночас оцінка стану суддівської незалежності неможлива без аналізу зовнішнього впливу на суддів, який як в Україні, так і у світі залишається поширеним явищем.

Спроби впливу на суддів: політики, правоохоронці, медіа

Зовнішній тиск охоплює як спроби впливу на судову систему загалом, так і втручання в роботу конкретного судді для вирішення окремої справи. Йдеться про погрози, корупційні пропозиції, маніпуляції з автоматизованим розподілом справ, спроби позапроцесуального спілкування, а в найнебезпечніших випадках – залякування чи фізичне насильство щодо суддів.

В Україні за захист суддів від зовнішнього втручання відповідає Вища рада правосуддя. ВРП щороку фіксує різні форми тиску: виявлення засобів для негласного отримання інформації та пристроїв для відстеження місцезнаходження суддів, втручання в електронні системи суду, документи з погрозами тощо. Впродовж 2024 року до ВРП надійшло 224 повідомлення про втручання, й 2025 року цей показник залишився стабільно високим – 237 повідомлень.

Водночас нерідко повідомлення суддів не отримують належної реакції з боку прокуратури та правоохоронних органів. Так, механізм захисту залишається неповним: ВРП фіксує проблему, але без своєчасного розслідування й притягнення до відповідальності тиск не втрачає сили.

Окремий вимір – публічний тиск. Коли політики, посадовці, медіа або анонімні Telegram-канали системно описують суди як апріорі залежні чи корумповані, це впливає не лише на репутацію конкретних суддів, а й на загальний рівень довіри до правосуддя.

Журналістські розслідування та суспільний контроль необхідні в демократичній державі, а окремі судові рішення можуть викликати незгоду чи гостру дискусію. Проблема виникає тоді, коли критику підміняють кампаніями персонального тиску, публічним тавруванням судді або політичними сигналами щодо бажаного результату конкретної справи.

У Франції ситуація подібна до української: Вища рада магістратури забезпечує інституційний захист суддів, публічно реагуючи на атаки проти суддів із боку політиків або кампанії дискредитації в медіа. За результатами опитування у Франції, 45% представників суддівського корпусу вважають, що саме в медійному середовищі найчастіше бракує поваги до суддівської незалежності. Як орган, відповідальний за незалежність суддів, Рада формує критерії розмежування допустимої критики судових рішень і тиску на суддю та наголошує на недопустимості персоналізованої критики.

Однак незалежність суддів залежить не лише від процедур чи рішень рад правосуддя, а й від того, як політики, правоохоронці, медіа та суспільство загалом ставляться до судової влади: критично оцінюють роботу, але не підміняють суд публічним тиском.

Внутрішня залежність: голови судів і адміністративна вертикаль

Ще один важливий чинник суддівської незалежності – внутрішня незалежність судді всередині самої судової системи. Адже тиск може походити не лише від влади, сторін

процесу чи медіа, а й від адміністративної ієрархії, яка впливає на щоденну роботу суду та кар'єру судді.

Досвід Румунії показує, що концентрація рішень про призначення голів судів у руках центрального органу суддівського врядування може створювати ризик внутрішньої залежності: кар'єрні рішення сприймаються як пов'язані не лише з професійними якостями, а й із лояльністю до управлінської вертикалі.

Для України ця проблема також не абстрактна. Протягом тривалого часу в судах існувала практика «вічних» голів судів, які роками зберігали неформальний вплив. Одним із важливих кроків для посилення внутрішньої незалежності стало запровадження правила, згідно з яким одна особа не може обіймати адміністративну посаду суду більш як два строки поспіль.

Водночас на практиці цю норму й досі намагаються оминати, наприклад, через дострокове складання повноважень із подальшим повторним обранням тощо.

Обмеження строків перебування на адміністративних посадах, прозорі правила обрання голів судів і реальна роль суддівського самоврядування мають не менше значення, ніж захист від зовнішнього тиску. Інакше незалежність судді може залишатися формальною: зовні суддя захищений, але всередині системи залежить від неформальної ієрархії.

Що має змінитися

Україна вже зробила помітні кроки до посилення суддівської незалежності: відновлено роботу органів суддівського врядування, запущено масштабні конкурси, створено Службу дисциплінарних інспекторів, оновлено Кодекс суддівської етики.

Суддівська незалежність потребує не лише формальних гарантій, а й управлінських рішень: достатніх ресурсів для судів, проактивного реагування органів суддівського врядування на проблеми, налаштування швидких та ефективних процедур.

Вона формується також поведінкою політиків, які не мають перетворювати суддів на зручну мішень; правоохоронних органів, які повинні реагувати на втручання; медіа та соціальних мереж, які можуть бути інструментом контролю, але не мають використовувати суспільний резонанс для тиску.

Тому посилення суддівської незалежності – це не про захист суддів від критики і не про створення закритої корпорації. Це про баланс: суддя має бути захищений від тиску, але не звільнений від відповідальності; судова система має бути автономною, але не відірваною від суспільної довіри; держава має виконувати вимоги ЄС, але передусім гарантувати людині справедливий суд (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/LAW/suddivska-nezalezhnist-jak-umova-perehovoriv-iz-jes-de-ukrajina-sohodni.html>). – 2026. – 25.05).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Японія

Санае Такаїті пропонує провести «поглиблені дискусії» щодо перегляду пацифістської конституції країни, чинної з 1947 року. Виступаючи під час офіційного візиту до В'єтнаму, прем'єр-міністерка Японії зазначила, що конституція, яка була написана американцями після Другої світової війни, «повинна періодично оновлюватися, щоб відповідати вимогам часу», пише The Guardian.

Змінити Конституцію

Насправді це не нова пропозиція. Санае Такаїті та інші представники консервативного крила Ліберально-демократичної партії давно закликають до змін, оскільки, на їхню думку, чинний документ обмежує можливості Японії реагувати на загрози безпеці з боку Північної Кореї та Китаю.

Конституцію Японії часто називають «мирною» або «пацифістською», а все через її дев'яту статтю, згідно з якою країна

відмовляється від ведення війни та використання сили як засобу зовнішньої політики. Ця стаття не тільки закріплює відмову від милітаризації, а й також прямо забороняє утримувати збройні сили. Попри це де-факто Японія має армію – Сили самооборони, діяльність яких офіційно обмежена тільки обороною країни.

Конституцію створили після поразки Японії у Другій світовій війні та під тиском США, які на той час контролювали країну.

Головний фокус – саме на дев'ятій статті. Цікаво, що 10 років тому у країні схвалили закон, який дозволяє Японії здійснювати колективну самооборону або надавати допомогу союзнику, який зазнав нападу. Утім, деякі політики вважають, що цього недостатньо.

Ліберально-демократична партія вже не перший рік виступає за перегляд дев'ятої статті, щоб офіційно включити Сили самооборони до Конституції. Водночас політики прагнуть виходу за межі виключної самооборони Японії та забезпечення ще й колективної самооборони. Це дозволило б країні допомагати союзникам, навіть коли прямої загрози для неї немає.

Для того, аби внести до Конституції бодай якісь зміни, потрібно, аби їх підтримали хоча б дві третини депутатів в обох палатах національного парламенту Японії. А ще за них мають проголосувати на референдумі.

Але чи підтримають зміни японці – сказати складно. Адже останні опитування громадської думки свідчать про те, що люди загалом підтримують незначні зміни, як-от визнання правового статусу сил самооборони, а от щось серйозніше, як-от відмова від дев'ятої статті, викликає опір.

Нагадаємо, у березні, під час візиту до Білого дому Санае Такаїті, відповідаючи на запитання американського лідера Дональда

Трампа щодо того, чому Японія не хоче брати участь у розблокуванні Ормузької протоки, якраз послалася на дев'яту статтю Конституції.

Протест проти змін

Третього травня, в день вшанування Конституції, в Токіо зібралося близько 50 тисяч людей з антивоєнними плакатами. Вони виступили на підтримку основного закону країни, який залишався незмінним з 1947 року.

Протестувальники впевнені: саме пацифістська Конституція допомогла Японії уникнути участі у війнах, зокрема у протистоянні США та Ірану.

«За Такаїті Японія слідує за Америкою, як собака за своїм господарем. Ліберально-демократична партія хоче перетворити сили самооборони на традиційні збройні сили, бо вони знають, що Конституція, як вона є, забороняє їм це робити», – вважає Хіроко Маекава, радниця від одного з районів Токіо.

Інша місцева радниця, Мегумі Койке, назвала головний закон Японії «національним скарбом і скарбом для всього світу».

«Такаїті вважає, що більшість японців хочуть змінити конституцію, бо вважають, що існує загроза з боку Китаю та Північної Кореї, але це просто неправда. Ми повинні витратити гроші на охорону здоров'я, освіту та робочі місця, а не на більше зброї», – вважає вона.

Аналогічні демонстрації відбулися й в інших містах країни.

Сама прем'єрка днями заявила, що час для дискусій майже вичерпано: «Щоб зберегти довіру, яку їм висловив народ, політики повинні обговорити це питання та ухвалити рішення» (*RFI.fr (https://www.rfi.fr/uk/міжнародні-новини/20260504-у-японії-обговорюють-можливість-перегляду-конституції-та-відмову-від-пацифізму). – 2026. – 4.05).*

Греція

Прем'єр-міністр Греції Кіріакос Міцотакіс представив запропоновану керівною партією «Нова демократія» концепцію конституційної реформи. Про це, як пише «Європейська правда», повідомляє Ekathimerini.

У концепції викладено поправки до 30 статей, що передбачають реформування процедур призначення суддів, виборчих процедур, державного управління та охорони навколишнього середовища.

Ці пропозиції, представлені перед парламентською фракцією партії, знаменують початок того, що посадовці описали як тривалу, багатоетапну дискусію щодо конституційної реформи. Згідно з графіком уряду, офіційний процес має розпочатися у травні, коли «Нова демократія» подасть свою пропозицію з підписами щонайменше 50 депутатів, після чого буде створено комітет з перегляду конституції.

Серед найважливіших пропозицій – зміни до статті 86, що регулює відповідальність міністрів. Уряд пропонує скасувати вимогу, щоб парламент діяв «без затримки», та позбавити парламент повноважень проводити попередні розслідування. Натомість попередні перевірки проводитиме апеляційний прокурор, а рішення про порушення кримінальної справи вимагатимуть голосування в парламенті абсолютною більшістю шляхом поіменного голосування.

Пакет також пропонує дозволити голосування поштою для виборців у Греції, розширивши систему, яка раніше застосовувалася лише до виборців за кордоном. Інша пропозиція передбачає встановлення шестирічного терміну повноважень президента.

Важливе місце займають судові реформи. Просування на найвищі судові посади вирішуватиме спеціальна парламентська комісія з числа найстарших суддів, без втручання уряду. Кандидати обиратимуться зі списків, запропонованих пленарними засіданнями суддів.

Польща

Президент Польщі Кароль Навроцький створив раду, яка займатиметься змінами до Конституції країни, щоб надати більше повноважень або президенту, або парламенту. Про це пишуть Politico і РАР.

К. Навроцький доручив Раді з питань нової Конституції розробити альтернативний документ до кінця його каденції у 2030 році.

Під час виступу у Варшаві 3 травня, символічно на День Конституції Польщі, президент сказав, що чинна Конституція

Інші запропоновані зміни стосуються зміни клімату, відновлюваної енергії, доступного житла та міжпоколінної справедливості. Текст також закликає до конституційних гарантій належної законодавчої практики, фіскального балансу та демократичної організації партій.

Пропозиції включають зміни в галузі освіти, зокрема гарантію того, що обов'язкова шкільна освіта не може тривати менше 11 років, а також положення, що дозволяють вищим навчальним закладам з державним або недержавним, некомерційним статусом діяти під незалежним наглядом.

Додаткові зміни переглянуть поняття постійності в державному секторі, розширять захист власності та встановлять нові процедури відбору керівників незалежних органів влади.

Пакет поправок містить формулювання, згідно з яким штучний інтелект «повинен служити свободі та добробуту суспільства», водночас прагнучи мінімізувати ризики та максимізувати вигоди. Окремі поправки щодо засобів масової інформації будуть спрямовані на «очищення та раціоналізацію» регулювання друкованих ЗМІ, телебачення, радіо та інтернету, одночасно захищаючи журналістів у відносинах з їхніми роботодавцями. Інші заходи спростять правила щодо несумісності посад для законодавців та посилять стандарти функціонування уряду (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/05/8/7237147/>). – 2026. – 8.05).

ґрунтувалася на двох найважливіших цінностях – модернізації та незалежності Польщі, і була «найсучаснішою на ті часи».

Однак він наголосив, що як у мирний час, так і в разі потенційної війни Польща потребує «рішучого командування збройними силами», а не «постійного роздроблення на два центри влади», маючи на увазі президента і прем'єр-міністра на чолі уряду.

«Сьогодні я не скажу народу, яку систему ми повинні обрати – парламентську чи

президентську, але скажу вам, що так далі бути не може. Не може бути так, що влада в Польщі розподілена між двома центрами», – заявив польський президент.

К. Навроцький заявив, що політичні суперечки в Польщі «зайшли надто далеко і руйнують країну», державні інституції «залучають до політичної боротьби», а система верховенства права породжує «черговий хаос і суспільні конфлікти».

Чинну Конституцію Польщі 1997 року він назвав «компромісом у часи політичної трансформації», проте зазначив, що зараз у світі все змінилося, тому країні потрібна нова Конституція.

Угорщина

Угорська керівна партія «Тиса» подала пропозицію про внесення змін до Конституції країни, які обмежать мандат прем'єр-міністра Угорщини двома термінами. Про це повідомляють Telex і Reuters.

Депутати від «Тиси» Мартон Меллетей-Барна та Іштван Хантоші подали пропозицію під назвою «16-та поправка до Основного закону Угорщини», до якої належить й обмеження мандата прем'єра. Наразі, за законом, прем'єр-міністра обирає парламент за пропозицією президента, і його мандат не обмежується. Саме тому Віктор Орбан перебував на посаді прем'єр-міністра десятки років.

«Не може бути обраний прем'єр-міністром той, хто загалом – разом з перервами – уже обіймав посаду прем'єр-міністра щонайменше вісім років. Під час обчислення цього восьмирічного періоду враховуються всі мандати після 2 травня 1990 року», – йдеться у пропозиції щодо змін до конституції.

Ця поправка також відкриває шлях до розпуску Офісу захисту суверенітету –

«Треба модернізувати Конституцію 1997 року або змінити її. Ми починаємо роботу над Конституцією нового покоління 2030 року», – додав Навроцький.

На це відреагував прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск, який часто виступає проти політик Навроцького. На платформі X він написав, що пропонує президенту «дотримуватися чинної Конституції», перш ніж писати нову (*Громадське* (<https://hromadske.ua/europa/263373-spochatku-vartodotrymuvatysia-chynnoyi-prezydent-polshchinavrotskyu-khoche-perepysaty-konstytutsiitusk-vidreahuvav>)). – 2026. – 3.05).

органу, створеного Орбаном у 2023 році, який складав списки ЗМІ, що вважалися «загрозою» для суверенітету Угорщини. З Конституції пропонують вилучити частину, яка передбачає, що «захист конституційної ідентичності та християнської культури Угорщини є обов'язком усіх органів держави», і що захист конституційної ідентичності країни забезпечується незалежним органом, створеним спеціальним законом.

Ще один пункт пропозицій стосується фондів управління майном суспільного інтересу, що виконують публічні функції. Парламентська більшість партії Орбана «Фідес» у 2020 році внесла до Основного закону положення, яке дозволило згодом передати у фондове управління частину угорських закладів вищої освіти та інших державних установ (*Суспільне. Новину* (<https://suspilne.media/1313667-zmini-do-konstitucii-ugorsini-tisa-hoce-obmeziti-perebuvanna-premera-na-posadi/>)). – 2026. – 21.05).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.2.1

DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2026.1/04

Волошкевич Г. А. Право людини на громадянство та законні підстави його обмеження: новели 2026 року. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2026. Т. 37(76). № 1. С. 18-25.

Стаття присвячена комплексному науково-правовому аналізу права людини на громадянство як фундаментальної конституційної та міжнародно-правової гарантії, а також дослідженню допустимих меж його обмеження в умовах сучасних безпекових викликів. У центрі уваги перебувають новели законодавства 2026 року, зокрема зміни до статті 19 Закону України «Про громадянство України», якими істотно розширено перелік підстав втрати громадянства у зв'язку зі співпрацею з державою-агресором. Досліджується правова природа інституту припинення громадянства, співвідношення категорій «позбавлення» та «втрата» громадянства, а також їх відповідність Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини. У статті обґрунтовується, що право на громадянство не має абсолютного характеру та може бути обмежене за наявності легітимної мети, зокрема захисту національної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності. На основі аналізу міжнародних актів, практики Європейського суду з прав людини та підходів Венеційської комісії доводиться, що припинення громадянства є допустимим за умови дотримання принципів законності, правової визначеності, індивідуалізації та пропорційності втручання. Окрему увагу приділено порівняльному аналізу законодавства інших держав, у яких загроза національній безпеці визнається підставою для позбавлення громадянства. Водночас критично оцінюються окремі положення чинної редакції закону та підзаконних актів, зокрема щодо невизначеності понять «державо-агресор» і «державо-окупант», відсутності чіткої диференціації форм співпраці з окупаційною владою, а також

процедурних аспектів ініціювання втрати громадянства. Зазначається, що надмірна дискреція органів виконавчої влади та недостатність процесуальних гарантій можуть створювати ризики свавільного втручання у правовий статус особи та порушення презумпції невинуватості. У підсумку робиться висновок про необхідність удосконалення нормативної конструкції інституту втрати громадянства з метою забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини в умовах воєнної агресії.

УДК 342.9:796.01:338.48

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.94.1.25

Опанасюк Н. А., Антоненко І. Я., Конституційно-правові засади забезпечення прав людини у сфері спорту та туризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2026. Вип. 94. Ч. 1. С. 191-196.

Стаття присвячена аналізу конституційно-правових засад забезпечення прав людини у сфері спорту та туризму крізь призму свободи пересування як одного з базових особистих прав людини. Обґрунтовується, що права людини у сфері спорту та туризму мають спільну конституційно-правову природу і базуються передусім на свободі пересування, особистій свободі та принципі поваги до людської гідності. Реалізація цих прав є важливим чинником фізичного, духовного та соціального розвитку особистості й відповідає конституційній моделі України як демократичної, правової та соціальної держави. Свобода пересування виступає ключовою правовою передумовою здійснення туристичної діяльності та участі особи у спортивних і фізкультурних заходах. Метою дослідження є з'ясування юридичної природи свободи пересування та обґрунтування її ролі у реалізації прав людини у сфері туризму

і спорту в умовах демократичної, правової та соціальної держави. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий і доктринальний аналіз. У роботі використано положення Конституції України, міжнародно-правові акти у сфері прав людини, а також наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні свободи пересування як базового особистого (природного) права людини, що у сучасних умовах реалізується через інституціоналізовані форми соціальної мобільності, зокрема у сфері туризму та спорту. Уперше у вітчизняній конституційно-правовій доктрині туризм і спорт розглядаються як взаємопов'язані сфери реалізації свободи пересування, що мають спільну правову природу, але відрізняються функціональним призначенням. Обґрунтовано, що забезпечення рівного доступу до туристичної та спортивної інфраструктур є складовою конституційного обов'язку держави й важливою гарантією недискримінації. За результатами дослідження встановлено, що права людини у сфері спорту та туризму мають комплексну конституційно-правову природу, ґрунтуються на свободі пересування, особистій свободі та визнанні гідності людини, а їх ефективна реалізація сприяє фізичному, духовному й соціальному розвитку особистості та утвердженню України як демократичної, правової й соціальної держави.

УДК 342.9 (477)

DOI: 10.71404/LAW.UA.2026.1.1

Лощихін О. М., Сирота О. О., Ухов В. С.
Дублювання повноважень митниці з іншими органами публічної влади в контексті євроінтеграційного розвитку України.
Право.ua. 2026. № 1. С. 5-10.

У статті досліджується проблема дублювання повноважень митних органів України з іншими органами публічної влади як системний чинник зниження ефективності митної служби та

порушення принципів належного врядування. Проаналізовано нормативно-правові засади компетенції митних органів, виявлено основні напрями перетину повноважень із правоохоронними, фіскальними та контролюючими органами. Обґрунтовано, що дублювання повноважень негативно впливає на інституційну незалежність митної служби та суперечить європейським стандартам митного адміністрування. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства з урахуванням практики ЄС. Методологічну основу дослідження обрано з урахуванням особливостей його предмета. Обраний методологічний інструментарій забезпечив виведення обґрунтованих авторських висновків і узагальнень, які підтверджені відомостями, отриманими в результаті аналізу офіційних документів та наукових джерел. Для обґрунтування висловлених міркувань застосовано діалектичний підхід. Завдяки застосуванню синергетичного підходу отримано нове знання, яке поширилось на всю проблематику, визначену темою статті. Комплексне застосування загальнонаукових та спеціально-наукових методів сприяло всебічному охопленню теоретико-правовим аналізом нормативно-правового забезпечення діяльності Держмитслужби як інституційно незалежного органу виконавчої влади, адміністративно-правовий статус якого розуміється надто розлого, що призвело до нездорової конкуренції з іншими державними інституціями під час виконання завдань із забезпечення зовнішньоекономічної, економічної та національної безпеки України. Серед загальнонаукових методів дослідження найбільш дієвими для вирішення завдань цієї статті обираємо наступні: – системно-структурний – сприяв дослідженню ролі і місця митних органів у структурі єдиної системи органів виконавчої влади; – аналіз та синтез – слугували для обґрунтування логічних операцій з системотворчими поняттями, які було покладено в основу дослідження стану взаємодії митних органів з іншими державними і правоохоронними органами; – індукція та дедукція – дозволили виявити

тенденції щодо подолання дублювання функцій Держмитслужби на шляху до членства України в Європейському Союзі. Для вирішення завдань дослідження спеціально-наукові методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний) застосовані для вивчення порівняльно-аналітичними інструментами окремих аспектів у діяльності Держмитслужби, які надають їй ознак правоохоронного органу.

УДК 342.728

DOI: 10.32782/chern.v1.2026.3

Волкова Д. Є. Право на свободу асоціацій у сучасному українському конституційному праві: стандарти ради Європи. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 1. С. 14-18.

Автором визначено, що мета статті полягає у конституційно-правовому аналізі свободи асоціацій в Україні через призму стандартів Ради Європи, а також у виявленні особливостей функціонування громадських об'єднань в умовах правового режиму воєнного стану з метою формування пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства. Актуальність теми зумовлена необхідністю гармонізації вітчизняного правового поля із європейським вектором розвитку, де право на свободу об'єднання є умовою існування плюралістичної демократії та правової держави. У статті зазначено, що попри закріплення права на свободу асоціацій у ст. 36 Конституції України та наявність розгалуженого спеціального законодавства (зокрема законів «Про громадські об'єднання» та «Про політичні партії в Україні»), вітчизняна система все ще потребує остаточного відходу від наглядової парадигми на користь сервісної моделі взаємодії. Автором підкреслено, що Конституція України виступає свого роду «ретранслятором» положень ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проте практична імплементація цих норм вимагає більш гнучких підходів, особливо у частині дотримання принципу пропорційності обмежень. Особливу увагу приділено аналізу Рекомендації СМ/

Rec(2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи. Автором аргументовано, що в умовах воєнного стану держава має забезпечити «сприятливе середовище» (enabling environment) для неурядових організацій, що передбачає спрощення адміністративних процедур, цифровізацію реєстраційних дій та гарантування безперешкодного доступу до транскордонного фінансування. Наголошено на неприпустимості дискримінації асоціацій за ознакою походження коштів чи наявності іноземних громадян у складі керівних органів, що є критично важливим для організацій, залучених до процесів відбудови України. Доведено, що навіть за умови легітимних обмежень у сфері національної безпеки, право на внутрішню автономію та фінансову незалежність асоціацій має залишатися недоторканим. У висновках підкреслено, що стратегічним завданням конституційно-правового регулювання є забезпечення балансу між публічними інтересами держави та автономією громадського сектору. Людиноцентричний та європейський підходи вимагають, щоб будь-яке втручання у свободу асоціацій відповідало критеріям «трискладового тесту» ЄСПЛ та сприяло зміцненню соціальної згуртованості як фундаменту повоєнної трансформації України.

УДК 341.56

DOI: 10.32782/2524-0374/2026-5/52

Дзядевич В.Р. Довічне призначення та обов'язковий вік виходу судді у відставку: компаративний аналіз досвіду країн загального та континентального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 5. С. 231-235.

Статтю присвячено комплексному порівняльно-правовому дослідженню двох фундаментальних моделей забезпечення незалежності судової влади: довічного призначення суддів та встановлення обов'язкового віку виходу у відставку. Автор аналізує принцип незмінюваності суддів (security of tenure) як наріжний камінь демократичного устрою, розглядаючи його крізь призму необхідності балансування

між професійним досвідом та біологічними аспектами старіння. У роботі детально досліджено радикальну модель США, де відсутність вікового цензу для федеральних суддів створює ризики геронтократії та призводить до явища «стратегічної відставки», що зумовлює надмірну політизацію правосуддя. На противагу цьому, проаналізовано досвід Великої Британії, Німеччини та Бельгії, де встановлення вікових меж (від 67 до 75 років) виступає інструментом природної ротації кадрів. Особливу увагу приділено міждисциплінарному аспекту: впливу «рухливого» та «кристалізованого» інтелекту на якість судових рішень, а також економетричним даним NBER, які свідчать про підвищення продуктивності судів на 25–30% за умови впровадження обов'язкового віку відставки. Окремий акцент зроблено на критичній кадровій кризі в судовій системі України, де через імперативну норму про відставку у 65 років вакантними залишаються близько 28% посад. Автор обґрунтовує недоцільність копіювання американської моделі для молодшої української демократії через загрозу політичної дестабілізації. Натомість запропоновано інноваційні шляхи розв'язання проблеми через адаптацію інститутів «старшого судді» (США) та «мериту» (Бельгія), що дозволить залучати досвідчених суддів до активної роботи без блокування штатних посад. Висвітлено міжнародні стандарти Венеційської комісії та практику Суду ЄС щодо недопустимості ретроактивного зниження віку відставки. У висновках підкреслено.

УДК 342.5

DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.1.23

Перевалова Л. В., Кузьменко О. В., Гаряєва Г. М. Конституційно-правові засади здійснення Президентом України права вето. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 1. № 2. С. 161-166.

У статті з'ясовано конституційні засади права вето Президента України з урахуванням змін, що були внесені до Конституції України в частині права вето Президента України у 2004

році, здійснена оцінка юридичних позицій Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо вето Президента України. Зроблено висновок, що право вето є елементом саме законодавчого процесу, при цьому такий елемент іманентно в собі містить необхідність забезпечення поділу влади і реалізацію принципу стримувань і противаг. Доведено, що ключова еволюція підходів до конституційного регулювання права вето відбулася на практиці у 2004 році шляхом внесення змін до Конституції України (стосувалася вето щодо законів про внесення змін до Конституції України, а також підписання законів Головою парламенту після подолання вето). Обґрунтовано, що вето є традиційним елементом конституційних повноважень президента в конституційному праві багатьох країн, забезпечуючи легітимність законодавчого процесу. В Україні право вето Президента має характер загального (стосується закону як такого) і відносного (тобто з можливістю подолання). Причому позиція КСУ щодо можливості здійснення права вето щодо законів про внесення змін до Конституції була досить вдало скоригована у 2004 році шляхом внесення змін до Конституції. Вважаємо, що можливість підписання закону, до якого було застосовано вето, але який так і залишається не підписаним Президентом, яка також з'явилася у 2004 році, є з одного боку корисною. З іншого боку, її поява і практика застосування з 2006 по 2009 рік продемонструвала відсутність традицій, серйозну недовіру між вищими органами державної влади. Надано характеристику ключовим позиціям КСУ із приводу права вето у рішеннях від 7 липня 1998 року № 11-рп/98, від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 і від 7 липня 2009 року N 17-рп/2009. Зроблено висновок, що форма вето саме як акта Президента залишається досі дискусійною. Не будучи його указом чи розпорядженням, саме вето, як і пропозиції Президента до закону, не вписуються у логіку ч. 3 ст. 106 Конституції України. Саме тому оформлення їх саме як указу виглядало би більш обґрунтованим.

УДК 342.4

DOI: 10.32782/2306-9082/2026-61-3

Даців С. Я. До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму. *Публічне право*. 2026. № 1(61). С. 24-31.

Стаття присвячена проблемі співвідношення термінів «екологічний конституціоналізм», який у зарубіжних англійських дослідженнях часто вживається в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав людини в сфері навколишнього природного середовища, та «конституціоналізм». Оскільки термін конституціоналізм у класичному ліберальному розумінні передбачає обмежене правління, верховенство права, суверенітет народу та гарантування прав людини, автор розглядає та досліджує ці два поняття для з'ясування співвідношення між ними, визначення доцільності використання такого терміну як екологічний конституціоналізм в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав людини в сфері навколишнього природного середовища. Аналізуючи ці два поняття із застосуванням загальнонаукового методу аналізу та синтезу, автор розкриває їх зміст, визначає складові елементи та за результатами відповідних операцій робить висновок щодо доцільності застосування в науковому обігу цього терміну та виокремлення його як різновиду конституціоналізму у класичному розумінні. Автор критично ставиться до ідеї визнання екологічного конституціоналізму різновидом загального конституціоналізму. Дотримуючись позиції відповідно до якої сутність конституціоналізму слід розуміти виходячи із погляду на конституцію як засіб обмеження державної влади, гарантію індивідуальної свободи, функціонування громадянського суспільства, недопущення державного свавілля, автор вважає за недоцільне розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, оскільки це веде до розмивання змісту самого поняття конституціоналізму. На думку автора в основі тези про те, що екологічний конституціоналізм

є різновидом конституціоналізму лежить не виправдане ототожнення термінів «конституція» і «конституціоналізм». Більш доречним терміном на позначення стану справ у державі за якого у конституції закріплено положення, які передбачають відповідальність держави за стан навколишнього природного середовища, гарантують відповідні права людини, є термін «екологічна держава», оскільки такий термін передбачає закріплення у конституціях держав положень, які передбачають цілі, обов'язки та функції держави в сфері навколишнього природного середовища та гарантують відповідні права людини, водночас не передбачає висновку про існування конституціоналізму виключно на основі факту існування конституції.

УДК 342.1+342.7

DOI: 10.32842/2078-3736/2026.2.1.8

Кисельова О. М. Вплив сучасних технологій на зміст соціальних прав особи: конституційно-правовий вимір. *Право і суспільство*. 2026. Т. 1. № 2. С. 52-58.

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку теорії поколінь прав людини, у тому числі становлення останнього покоління. Крізь призму чотирьох поколінь прав людини автором досліджується місце в зазначеній класифікації тих прав, які виникають у зв'язку із процесом діджиталізації всіх сфер життя, широкого застосування сучасних технологій в повсякденному житті особи, робочих процесах, сфері публічних послуг. Автор наголошує на необхідності розгляду в сучасному конституційному праві держав нового виміру прав особи та аналізує існуючі в доктрині підходи до визначення цифрових прав людини, та на протиположності – прав з цифровим елементом. Окрема увага у статті приділена видозміні закріплених Основним Законом соціальних прав у ХХІ столітті, висвітлюється місце соціальних цифрових прав у конституційній теорії. Автором розглядаються оновлені підходи до розуміння таких основних понять, якими послуговується соціальна держава, як: «людська гідність»,

«достатній життєвий рівень», «добробут». У статті запропонований ширший підхід до розуміння зазначених понять, у тому числі у зв'язку із виникненням нових соціальних нерівностей у цифрову епоху: різний рівень цифрових навичок, доступу до мережі Інтернет, кібербезпеки (зокрема, у розрізі можливостей штучного інтелекту) тощо. Автор пропонує розглядати означену цифрову ізольованість в якості критерію визначення категорій осіб, що потребують соціального захисту, а отже повинні втілюватись в принцип соціальної держави. Серед підходів до вирішення проблеми захисту соціальних прав людини в сучасну епоху в статті досліджені можливості закріплення у конституційній доктрині теорії «цифрової соціальної держави», її переваги та недоліки. Окремо розглянуто теоретичні та практичні підходи держав Європейського Союзу до розглядуваної проблематики: усвідомлення правосуб'єктності «цифрової ідентичності» (права людини на цифровий аватар), викликане переходом до постіндустріального суспільства, а також спроби унормування певних приписів щодо захисту такої ідентичності (Акт про штучний інтелект – Регламент (ЄС) № 2024/1689).

УДК 342.71

DOI: 10.32782/klj/2026.1.12

Рижук Ю. М. Право на участь у політичному житті та право на вільні вибори: національний та міжнародний вимір. Київський часопис права. 2026. № 1. С. 91–97.

Стаття присвячена питанням правового аналізу права на участь у політичному житті та права на вільні вибори в контексті національного та міжнародного права. У роботі розкривається концептуальний зміст права на участь у політичному житті та права на вільні вибори. Проводиться правовий аналіз змісту основних міжнародних документів в галузі прав людини, які визначають базові принципи права на участь у політичному житті та права на вільні вибори. Розкриваються конституційні основи зазначених прав. Окремо приділено

увагу позиціям Конституційного Суду України, зокрема, щодо права обирати, яке полягає в можливості громадянина України, який на день проведення виборів досяг вісімнадцяти років та якого не визнано судом недієздатним, а також виборчому праву, що означає можливість кожного громадянина України в умовах свободи вираження поглядів і обміну думками та інформацією, вільного формування власного ставлення до участі у виборах вільно обирати та бути обраним. У роботі названо перелік основних міжнародних актів, які визначають базові характеристики права на участь у політичному житті та права на вільні вибори. З урахуванням специфіки політичних прав, до яких належать право на участь у політичному житті та право на вільні вибори, авторкою проаналізовано зміст Конвенції про права осіб з інвалідністю та правові кроки України щодо створення умов для реалізації даних прав особам з інвалідністю. В дослідженні аргументовано, що з урахуванням сучасної парадигми теорії прав людини, право на участь у політичному житті та право на вільні вибори виступають стратегічно важливими з позиції людиноцентричного підходу та ціннісно-орієнтованої політики держав. Окрема увага у роботі приділена практиці Європейського суду прав людини щодо захисту права на вільні вибори, яке передбачене статтею 3 Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Запропоновано ключові принципи розуміння права на участь у політичному житті та права на вільні вибори. У статті розкрито основні аспекти співвідношення, розмежування та взаємодії даних прав.

УДК 347.15:342.722

DOI: 10.33498/loiu-2026-02-061

Миронова Г. Право на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань у правовій доктрині України. Право України. 2026. № 2. С. 61-75.

Цілком закономірним фактом останніх чотирьох років в Україні стала активізація правничих досліджень, спрямованих на

осмислення нових правових явищ і тенденцій, що не вкладаються в існуючі теоретичні конструкти та виходять за межі наявного правового регулювання, породжуючи у такий спосіб проблемну ситуацію. Саме так склалося із початком війни із правовим інститутом альтернативної (невійськової) служби, який передбачений у Конституції України як законний засіб заміни виконання військового обов'язку невійськовим з релігійних переконань. Як виявилось у процесі публічного загального національного дискурсу, у державі немає консенсусу щодо правової природи інституту альтернативної (невійськової) служби та прав, які ним передбачені, сфери застосування спеціального законодавства, механізму реалізації в особливий період під час мобілізації, підстав і порядку обмеження відповідних суб'єктивних прав та багатьох інших аспектів, пов'язаних із важливими питаннями забезпечення обороноздатності країни на її національних інтересів. З огляду на наведене, статтю присвячено дослідженню правової природи права на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань і підстав обмеження в особливих умовах воєнного стану. Метою статті є доктринальне обґрунтування правової природи права на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань, його місця в системі конституційних прав людини та спеціальних умов обмеження на засадах концепту приватного права європейської традиції, принципу верховенства права. За підсумками дослідження зроблено висновки про те, що за своєю правовою природою право на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань є абсолютним суб'єктивним правом із немайновим змістом, яке походить від фундаментального та конституційного права на свободу світогляду та віросповідання; джерелом права на відмову від військової служби є цінність «суверенітету приватної особи», а не воля держави; з формально-юридичної точки зору обмеження конституційних прав, має відбуватися на рівні норм Конституції України, а не спеціальних законів.

УДК 342.4

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.1.43

Мочульська М. Є. Застосування Конституції України та практики Конституційного Суду України у судовому захисті соціальних прав педагогічних, науково-педагогічних працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Т. 1. № 93. С. 311-320.

У статті розглядається питання застосування Конституції України при захисті трудових та пов'язаних з ними прав педагогічних, науково-педагогічних працівників в Україні. З огляду на приналежність цих прав до так званих «позитивних прав» другого покоління у статті обґрунтовується особлива роль держави щодо їх забезпечення. Із усього спектру відносин у сфері освіти зазначені як предмет пропонованої статті залишаються одним із малодосліджених напрямків у науковому дискурсі. Застосування судами Конституції України при судовому розгляді справ, пов'язаних із захистом трудових та інших соціальних прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, є непоодиноким практикою. Саме тому в статті досліджено судову практику України щодо захисту трудових та інших соціальних прав педагогічних та науково-педагогічних працівників в контексті застосування при судовому розгляді положень Конституції України та юридичних позицій Конституційного Суду України. Обраний вектор дослідження потребує врахування значення при розгляді таких справ юридичних позицій Конституційного Суду України, зважаючи на його діяльність щодо захисту Конституції України. У статті на прикладі конкретних судових справ обґрунтовано вирішальну роль Конституційного Суду України під час судового захисту прав педагогічних працівників. За результатами дослідження виявлено тенденції судової практики та визначено особливості застосування судами юридичних позицій Конституційного Суду України, в тому числі тих, які сформовані у конституційних провадженнях за результатом розгляду справ, які безпосередньо не стосувалися прав педагогічних працівників.

Дослідження дозволяє зробити висновок про те, що застосування Конституції України та юридичних позицій органу конституційної юрисдикції сприяє відновленню порушених трудових чи інших прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, які залучені до освітнього процесу на різних рівнях освіти. Виявлено, що в частині випадків подібні спори виникають на різних рівнях освіти (при визначенні подібності у цій статті вирішальне значення надається характеру спірних правовідносин, який проявляється у правах та обов'язках їх учасників). Встановлено, що в окремих випадках юридичні позиції Конституційного Суду України, сформовані у справах, які стосувалися працівників, не пов'язаних з освітою, на практиці використовуються судами при розгляді справ, пов'язаних із захистом прав педагогічних працівників.

УДК 342.4(477)

DOI: 10.23939/law2026.49.372

Сорочкін О., Когут В. Проблемні питання реалізації Конституції України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2026. Т. 13. № 1 (49). С. 372–381.

Стаття присвячена дослідженню проблем реалізації Конституції України, що виникають у зв'язку з відсутністю належних правових механізмів забезпечення виконання конституційних повноважень та обов'язків суб'єктами публічної влади. Метою статті є комплексний аналіз практичних і нормативних проблем реалізації Конституції України та формулювання пропозицій щодо вдосконалення

конституційного регулювання. У статті досліджено проблеми, пов'язані з можливістю блокування набрання чинності законами у випадку невідписання їх Президентом України без застосування права вето, а також відсутністю чітко визначених строків призначення суддів Конституційного Суду України. Проаналізовано практику функціонування Конституційного Суду України в умовах його тривалої неуплектованості та окреслено ризики послаблення механізму конституційного контролю. Окрему увагу приділено питанню відсутності ефективних механізмів юридичної відповідальності Президента України та Верховної Ради України за невиконання конституційних обов'язків, а також проблеми низької дисципліни народних депутатів під час участі у пленарних засіданнях. У дослідженні застосовано формально-юридичний, системний та порівняльно-правовий методи, а також метод аналізу правозастосовної практики. Обґрунтовано, що основні труднощі реалізації Конституції України зумовлені не стільки змістом її норм, скільки відсутністю дієвих процедурних механізмів їх забезпечення. Запропоновано розширити положення статті 94 Конституції України щодо порядку підписання законів, встановити строки призначення суддів Конституційного Суду України, надати цьому органу повноваження фіксувати факти невиконання конституційних обов'язків суб'єктами владних повноважень, а також удосконалити механізми відповідальності народних депутатів за систематичну неучасть у роботі парламенту. Реалізація запропонованих змін сприятиме посиленню принципу верховенства права та підвищенню ефективності дії Конституції України.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 5 (144) 2026

(1 травня – 31 травня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 29.05.2026.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 7,14.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.